

2733

2733

85

L-12

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Վ. Ա. Ղ. Ե Ր Ի Ա.

2003

AMERICAN
COLLEGE FOR GIRLS
ELLENICO
* GREECE *

2011

ՀԱՐԲ ԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

ՀԱՏՈՐ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՏԻԲԵՐԻՍԻ ՆԱԽԱՎԱՐԸ

ՀԱՐԲ ԸՆՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՑ

Հագրաբ.

ՏԻՔԵՐԻՍԻ ՆԱԻԱՎԱՐԸ

85

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԵՊ

Լ-12

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ԻՏԱԼԵՐԵՆԷ

Հ. ԵՓՐԵՄ Վ. ԱՐԱՂԱՍԵԱՆ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒԽՏԷՆ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՆԵՏԻԿ — Ս. ՂԱԶԱՐ

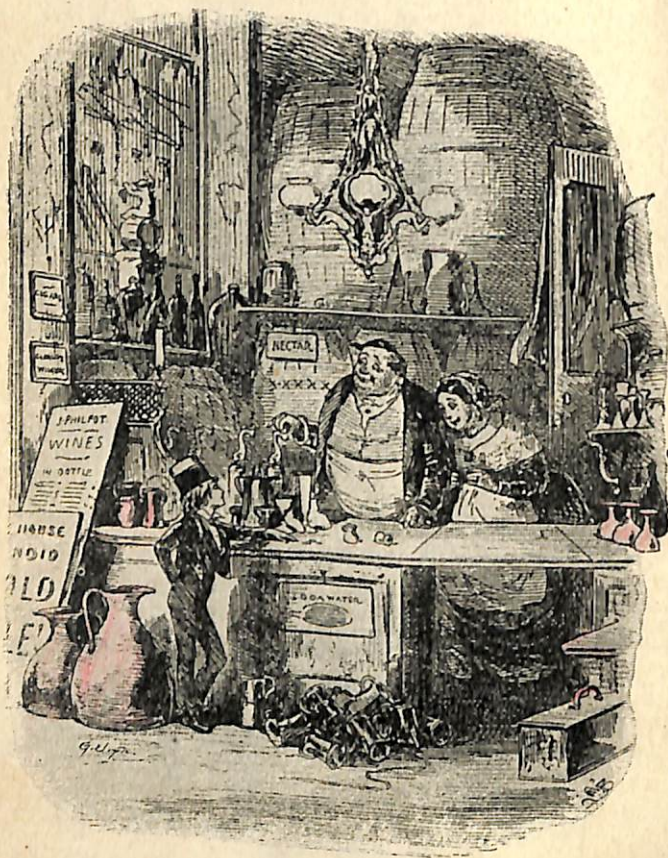
1932

35585-4.7.

18882 - 59

9

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՍԱՐԳԻՍ¹

Քրիստոսի 408 թուականին աշնանային ամենագեղեցիկ օր մ'էր. երկիրն քր ժրպտէր, և արեւուն ճառագայթները կը ցօլանային Տիբերիսի զեղնորակ ջրերուն մէջ, որուն վրայ կը տեսնուէր, ոչ հեռու Պալատինեան կամուրջէն և ճիշդ այն տեղ՝ ուր կը գտնուէր ժամանակաւ Սուրբիկեան կամուրջը, փոքրիկ ցոկանաւի ոճով նաւակ մը, որ կը ծառայէր գետին մէկ եզերքէն միւս եզերքը փոխադրելու Աւենդինի բնակիչները, որոնք այս կերպով բիշ ժամանակի մէջ կը համառօտէին ճամբան:

Այն ժամուն՝ յորում կը սկսի այս մեր

1. Այս պատմական վէպիս զրին է Անտոնիէտա Քլիչ զը Լա Գրանժ (Antonieta Klitsche de la Grange) իտալուհին, ծանօթ իր այս տեսակ բազմաթիւ բարոյական ու պատմական վէպերով, որոնք ախորժով ու հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին ներկայիս Իտալիոյ մէջ:

պատմութիւնը, գետի տղամալից եգերքին մէջ հաստատուած երկաթէ ցիցի մը վրայէն կապուած էր նաւակն, որուն մէջ նստած էին մարդ մը և տղայ մը. տղան կը զուարճանար ընկղմելով եղէգ մը ջուրին մէջ. մարդը՝ նստած նաւակի ցոռկին վրայ, մէկ սրունքը միւսին վրայ դրած, արմուկը կռթնցուցեր էր ծունկին վրայ և ձեռքով վեր կը բռնէր գլուխը։ Այս մարդն իրականէն աւելի ծեր կ'երեւէր, և իր առաջուան գեղեցիկ դէմքն՝ հիմայ ակօսուած կը տեսնուէր խոր խորշոմներով։ Հագած էր գորշագոյն ասուեայ կարճ պարեգօտ մը, որ բաց կը թողուր իր ուժեղ թեւերը և ջղոտ սրունքները. ճիշդ զգեստին գոյնով՝ կոնածև գլխարկ մը կ'իջնէր մինչև իր յօնքերը, և ձախակողմէն ուսընդանութ անցուցած էր մախաղ մը կաշիէ փոկով, որ կը կտրէր կ'անցնէր իր կուրծքի վրայէն՝ գինուորներու մախաղի փոկին պէս։

Անշարժ արձանի մը պէս կեցեր էր անիկայ ընկղմած իր մտածութեան մէջ, երբ յանկարծ տղան պոռաց.

— Սարգիս, Սարգիս, պատրիկուհի մը ու պատրիկ մը կու գան դէպ ի այս կողմը։

Նաւավարն յանկարծ վեր ցատքեց՝ քու-

նէ արթնցածի պէս, և սկսաւ պատրաստել նաւակը։

Տիրերիսէն անդին անցնիլ ուզող այս երկու հոգիներէն մէկը զրեթէ քսանուվեց տարեկան երիտասարդ մ'էր, իսկ միւսն հագիւ քսանամեայ ծաղկահասակ օրիորդ մը։ Երկուքն ալ ճոխ կերպով հագուած էին. օրիորդն հագած էր ճերմակ մետաքսէ պատմուճան մը, որուն եգերքը զարդարուած էր արծաթէ լայն ժապաւէններով, և ծիրանեգոյն նրբահիւս ասուեայ կնդգաւոր կրկնոց մը կը ծածկէր իր գլուխը, ծածանելով լայն ծալքերը անոր ուսերուն վրայ։ Օրիորդին գեղեցկութեան սեբուր չկար. մազերը թխագոյն էին, աչքերը սեփ-սե, մարմնոյն գոյնը ձիւնի պէս ճերմակ և վարդակարմիր, զծագրութիւնը կատարեալ, և դէմքն ոգեւորուած անփոյթ զուարթութեամբ մը։

Երիտասարդն ալ, դուրս թողլով աւելի աչքի զարնող ու այրական գծագրութիւնը, բոլորովին կը նմանէր օրիորդին. ասիկայ չէր հագած պղնձաւոր վերարկուն, վասն զի այս դասական հագուստը շատ քիչերը միայն կը հագուէին չորրորդ դարուն սկիզբները, և ալ սկսեւ էր սովորութենէ իյնալ։

Այն ժամանակները հագուստի շքեղու-

Թիւնն շատ զարմանալի բան մը չէր, կամ թէ այսպէս բացատրելու համար, շոյալու թիւն մ'էր պճնազարդ ցնցոտիներու, ըստ որում ահագին գումարներ կը ծախսուէին մետաքսներու, ժապաւէններու, գոհարեղէններու, և ընդ հակառակն ամենաքիչ ծախս կ'ըլլար գեղարուեստական առարկաներու: Շոյալօրէն հագուելու մոլու թիւնն այնպէս չափազանց էր, որ Ս. Հերոնիմոս սաստիկ ասոր դէմ կը կոռէր իր թղթերով: Ճշմարիտ քրիստոնեաները կը հագուէին վայելուչ պարզութեամբ. բայց որչափ որ քրիստոնէական կրօնքը տիրապետած էր, սակայն Հռովմայ մէջ հեթանոսներու թիւն ալ նուազ չէր քրիստոնեաներէն, առանց հաշուելու զանոնք՝ որոնք ո՛ր և է կրօնք մը չդաւանելով, տեսնողներուն աչքերը կը շլացնէին հեթանոսական կնամարդի արուեստակութեամբ:

Մեր երիտասարդն ալ՝ զարդարուած այս վերջիններուն պէս, հագած էր թաւընջագոյն պարեգօտ մը, ոսկեգոյն ծաղիկներով բանուած. և ականակուռ գօտիով մը սեղմած էր իր բարակ մէջքը օրիորդի մը պէս, իր մազերն ու մօրուքը կը բուրէին յամպարի անուշահոտութիւն, խոշոր մատանիները կը փայլէին իր մա-

տասարդն, իսկ գերիները կծկեցան նաւակին մէկ անկիւնը:

Անցքն ամենահամառօտ եղաւ. նաւակը շուտով մը հասաւ գետին միւս եզերքը. և անցորդներն ցամաք իջան ու մեկնեցան, մոռնալով պէտք եղած ձեռածիրը տալու նաւավարին:

Սարգիս շատ փոյթ չըրաւ այս բանիս ու անտարբերութեամբ սկսաւ կարգի դնել նաւակին թիերը, բայց տղան պոռաց երկու անփոյթ երիտասարդներուն ետեւէն, որոնք կը հեռանային.

— Պատրիկներ, ճամբու ծախսը չվճարեցիր:

Այս խօսքերուս վրայ օրիորդը դարձաւ, ու ճաթելու չափ խնտալէն վերջը աւելցուց.

— Խեղճ Մարկեղղոս, պարտատէրներն ամէն տեղ քու ետեւէդ կ'իյնան, բայց մի՛ վախեր, ես պիտի շտկեմ քու սխալը:

Այս խօսքս ըսելով՝ Վաղերիա մօտեցաւ նաւակին և երկնցուց իր պզտիկ ձեռքը՝ արծաթ դրամ մը տալու համար նաւավարին:

— Պարտականութենէդ աւելի է այս դրամն, ըսաւ ծերը խիստ կերպով ու արտորանօք ետ մղելով ճերմակ ձեռքը՝ որ իրեն կ'երկընցնէր ձեռածիրը:

տուրներուն վրայ, և հողմահարով մը կը
զովացնէր ինքզինքը, առանց նայելու թէ
եղանակն աշնանային է:

Երկու երիտասարդ գերիներ, տարօրի-
նակ կերպով հագուած, իրենց տէրերուն
ետեւէն կ'երթային, և զիրենք արեւուն
ճառագայթներէն պաշտպանելու համար,
անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը բռնէր իր զըլ-
խուն վրայ մետաքսէ հովանոց մը:

Օրիորդն եղբորմէն աւելի առաջ անցե-
ր, և ցատքըտելով կը մօտենար նաւա-
կին. բայց յանկարծ իրոխտ շարժումով
մը ետ կեցաւ՝ տեսնելով նաւավարը, որ
կ'ուզէր իրեն օգնել գետեզերքը մօտենա-
լու ու կ'երկընցնէր անոր իր սև ու բրտա-
ցած ձեռքը:

Սարգիս տեսնելով պատրիկուհւոյն այս
անքաղաքավար կամապաշտութիւնը՝ թե-
ւերը խաչած և կուրծքին վրայ դրաւ, ու
սկսաւ ժպտիլ հեգնօրէն:

— Ուշադրութիւն դի՛ր, Վաղերիս, շատ
մի՛ մօտենար գետին. Տիբերիսը գազան մ'է
որ բնաւ ետ չի՛ դարձըներ իր աւարը,
ըսաւ երիտասարդը, տեսնելով որ օրիորդը
չափազանց կը մօտենար գետեզերքին:

Օրիորդը ժպտեցաւ զուարթօրէն, և
վերջը ցատքըտելով իջաւ նաւակին մէջ
և նստաւ հոն. իրեն պէս ըրաւ նաև երի-

փուլվիոս, պատասխանեց Սարգիս ոտքի
վրայ ելլելով, որպէս զի ողջունէ երի-
տասարդը:

— Ի՞նչ կ'ընէ քու նաւակդ, այս իրի-
կուն սովորականէն աւելի ուշ թողուցեր
ես զայն, խօսքը շարունակեց պատրիկն՝
ստիպելով որ նաւավարն նորէն տեղը
նստի:

— Արեւու ելլելէն մինչև մտնելը շա-
րունակ փոխադրելու հետ էի անցորդները
գետին մէկ եզերքէն միւս եզերքը:

— Դու չափազանց կ'աշխատիս, բա-
րի Սարգիս, և երբ գիշերը կը հանգչիս՝
անտարակոյս շատ յոգնած պէտք ես
ըլլալ:

— Երբ իրիկուն կ'ըլլայ՝ ես բնաւ չեմ
զգար օրուան աշխատութեան յոգնածու-
թիւնը, և կ'ուրախանամ որ օր մ'ալ պակ-
սեցաւ իմ կեանքէս, ըսաւ նաւավարն
տխուր ձայնով:

— Խեղճ ձեր, դու կը փափագիս որ
մահը վերջ դնէ քու վշտերուդ, աւելցուց
պատրիկն Դեկոս փուլվիոս:

— Երկար ժամանակէ ի վեր ես կը
փափագիմ անոր, բայց անգութը կը փախ-
չի ինծմէ, պատասխանեց Սարգիս խո-
բին տրտմութեամբ:

— Մտիկ ըրէ՛ ինձի, բարեկամ, ըսաւ
Տիբերիս:

երիտասարդը՝ նստելով աւագանին եզեր-
քը. ես միայնակ եմ աշխարհիս մէջ. բնաւ
ազգական չունիմ, բարեկամներս ալ քիչ
են: Միայնութիւնն ինծի ծանր կու գայ.
ուստի եկուր ինծի հետ իմ տանս մէջ
բնակէ, և ալ անկէ վերջը պէտք չես ու-
նենար այսչափ դժուար կեանք մ'անցը-
նելու:

— Ծնորհակալ եմ, պատրիկ, դու վե-
հանձն սիրտ մ'ունիս, բայց ես արժանի
չեմ քու ազնուութեանդ, ըսաւ Սարգիս
յուզուած սրտով:

— Ծուտ քրէ, եկուր. դու ինծի կը
պատմես քու դժբախտութիւններդ, ես ալ
քեզի ողբակից կ'ըլլամ, ըսաւ Դեկոս հա-
մոզողական ձայնով:

Նաւավարն ոտքի ելաւ, իբր թէ հե-
ռանալ ուզէր իր լացը ծածկելու հա-
մար. վերջը հանդարտելով ըսաւ.

— Մի խօսիր իմ դժբախտութիւննե-
րուս վրայ. ինծի մի հարցներ անոնց ինչ
ըլլալը՝ եթէ չես ուզեր պատառ պատառ
ընել իմ սիրտս...: Դու ազնուական զար-
մի մը սերունդն ես ու չես օտարացած
քու պապերէդ. օրհնեալ ըլլաս դու քու
վեհանձնութեանդ համար, որովհետեւ ձեռք
կ'երկնցես խեղճին, և անարժան չես
համարիր զանիկայ բարեկամ կոչելու:

Սարգիս երիտասարդին ձեռքը սեղմե-
լէն վերջը, շտապով փախաւ գնաց այն
ճամբայէն որ կը տանէր դէպ ի Դուռն
Կապենա, թողլով Դեկոս փուլիոս պա-
տրիկը զարմացած ու տհաճած իր ա-
ռաջարկը մերժելուն համար:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՎԱՂԵՐԻԱ

Նաւավարէն բաժնուելէն վերջը, Դեկոս
փուլիոս պատրիկը ճամբայ ելաւ դէպ ի
Աւետիսնեան բլրան ստորոտը, և հասնե-
լով անպաճոյճ տուն մը՝ կանգ առաւ ա-
նոր սեմին վրայ, վերջը դուռը հընով
մտաւ նախագաւթը, որուն մէջտեղը պա-
տի մը վրայ կը տեսնուէր նկարուած գամփռ
մը, որուն տակը գրուած էր խոշոր տա-
ռերով. Զգուշացիր շունկէ: Նախագաւթին
կրկին դռներէն կը մտցուէր տան ներսը,
և ահա այս դռներէն մէկուն վրայ կ'ըն-
նած կեցիր էր ծառայ մը, որ տեսնելով
երիտասարդ պատրիկը՝ ժպտեցաւ. և վեր-
ջը մատովը ցուցնելով մարմարիոնէ ըն-
դարձակ սանդուղ մը՝ ըսաւ պատրիկին.

— Տիկինը կը գտնեա այն անոնակ սե-
նեկին մէջ, ուր սովոր է ընդունել իր
բարեկամները:

Պատրիկն աւնթարթի մը մէջ սանդու-
ղէն վեր ելաւ. և անպաճոյճ ոճով զար-
դարուած շատ մը սրահներէն անցնելէն
վերջը՝ կեցաւ սեմին վրայ այն սենեկին՝
որուն անոնակ անունը կու տային տան
բնակիչները. և իրաւցնէ արժանի էր այս
անունը կրելու, վասն զի սպիտակ էին
անոր բոլոր պատերն ու ծածկուած ճեփ-
ճերմակ կճածեփով: Փայտէ խոշոր գե-
րաններով շինուած առաստաղին անջրը-
պեաներուն մէջտեղ քանդակուած կը տես-
նուէին գոյնզգոյն թռչուններ. իսկ սենեկին
սպիտակ մարմարիոնէ յատակը կատա-
րեալ հայելի մը կ'երեւէր: Թէպէտ և այս
սենեակը զուրկ էր բոլորովին հոովմէա-
կան պատրիկներու բնակարանները զար-
դարող թանկագին կահկարասիներէն, սա-
կայն անոր տեղ հոն կը փայլէր կարգէ
զուրա կարգաւորութիւն ու մեծ մաքրա-
սիրութիւն:

Հասակը առած և լուրջ կերպարանքով
ազնուական տիկին մը կը մանէր ալա-
պատրէ կանթեղի մը լուսով. անիկայ
հագած էր գորշագոյն ասուեայ պատմու-
ճան մը, սեղմուած սև զօտիով մը, և վզէն

անցուցած էր արծաթէ շղթայիկ մը, ո-
րուն վրայէն կախուած էր փայտէ փոքրիկ
խաչ մը:

Երիտասարդին ոտքի քայլերուն աղ-
մուկը լսելով, տիկինը գլուխը վերցուց.
և ձեռքը յօնքերուն վրայ դրաւ, որպէս
զի պաշտպանէ աչքերը լոյսի ճառագայթ-
ներէն՝ որոնք կ'արգիլէին իրեն տեսնելու
պատրիկը, և վերջը ժպտելով ու գորո-
վագութեամբ ձայնով ըսաւ.

— Բարի եկեր ես, Դեկոս փուլփոս.
եւ կը կարծէի որ դու մոռցած ըլլաս իմ
տանս ճամբան:

— Պատճառանք չեմ փնտռեր արդա-
րացնելու համար իմ երկարատեւ բացա-
կայութիւնս, պատասխանեց Դեկոս զուար-
ճախօս ձայնով, նստելով տիկնոջ բովը:

— Ես կատակ կ'ընեմ, Դեկոս, դու
լաւ գիտես որ անառակ որդիները լաւ
ընդունելութիւն կը գտնեն իմ տանս մէջ,
ըսաւ տիկինը. և սկսելով նորէն մանել,
աւելցուց. Դու խելացի երիտասարդ մ'ես.
Հերոնիմոս ստէպ ինծի կը խօսի բու մա-
սիդ, և ես գիտեմ որ դու չհետեւելով
բու հասակակիցներուդ օրինակին՝ կ'ար-
համարհես ունայն ու վնասակար զուար-
ճութիւնները:

— Արժանի չեմ բու գովասանքիդ:

Ասելլա, պատասխանեց Դեկոս համեստութեամբ:

Վայրկեան մը տիկինն ու պատրիկը լուռ կեցան. վերջը վրայ բերաւ Ասելլա.

— Ժամանակը պէտք է որ համառօտ երեւնայ քեզի, ըստ որում դու լաւ գործածել զիտեա զայն:

— Ո՛չ միշտ. հռովմէական օրէնքներուն ուսումն աշխատէ զիւրին ու ախորժակի չէ՝ ինչ որ դու կը կարծես: Վայրկեաններ կան՝ որ փոշոտ ձեռագիրներու մէջ կը թմրի իմ երկտասարդական երեւակայութիւնս. և ծաղիկ հասակիս մէջ՝ ինքզինքս զառամած ծեր մը կը կարծեմ:

Ասելլա աչքը վերցուց իլին վրայէն, և զիտող աչքով մը նայեցաւ երկտասարդին, որ բոլորովին տխուր ձայնով արտասանած էր այս բառերը և կը շարունակէր խօսքը.

— Անցուցած առանձնական կեանքս շատ ծանր կու գայ ինծի. եթէ ազգական մ'ունենայի, կեանքս ինծի այնչափ միօրինակ չէր երեւեր. բայց միայնակ եմ աշխարհիս մէջ. իմ հասակակիցներս կը ծաղրեն իմ լրջութիւնս. խոհեմութեան համար ես պէտք եմ հեռու կենալ իրենցմէ, որովհետեւ մարդկային համբերութիւնը կրնայ յաղթուիլ, և ես մարդ մ'եմ և ոչ

հրեշտակ մը: Ստէպ ինքզինքս կը զուարթացնեմ խօսակցելով Հերոնիմոսին հետ. այն իմաստուն մարդուն խօսքերը հանգարտութիւն կու տան իմ սրտիս, բայց միշտ չեմ կրնար տեսնել զինքը: Ամէնքն ալ ինծմէ կը փախչին. այս իրիկուն իմ տանս մէջ բնակութիւն առաջարկեցի խեղճ նաւավարի մը, բայց մերժեց անիկայ...:

— Նաւավարի մը ընկերութիւնն քեզի մեծ միտքարութիւն պիտի չըլլար, ըսաւ Ասելլա ժպտելով:

— Դու կը սխալիս, վասն զի անիկայ շատ խելացի մարդու մը պէս կը խօսի, պատասխանեց Դեկոս:

— Ուսկի՞ց կը ճանչնաս զինքը, հարցուց Ասելլա:

— Երկու տարի անցած է՝ զինքն առաջին անգամ տեսնելէս ի վեր: Ես Տիրեքիսէն կ'անցնէի տիկնոջ մը ու տղու մը հետ միասին, որոնք երկուքն ալ անծանօթ էին ինծի: Տղան գետը նայելու առանձնէն ընկաւ. ես կ'ուզէի զինքը ազատել, բայց նաւավարն ինծմէն աւելի աշխոյժ գտնուելով՝ նետուեցաւ ջուրին մէջ, և ողջանդամ դուրս հանեց տղան գետեզերքը: Տիկինը կ'ուզէր առատածեմութեամբ վարձատրել ծերը, բայց անիկայ իստի մերժեց ո՛ր և է վարձատրու-

Թիւն: Այն օրէն ես իրեն հետ բարեկամացայ. իրեն ընկերութիւնն ինծի շատ հաճոյ պիտի անցնէր, բայց կ'երեւի որ ես սահմանուած եմ միայնակ ապրելու:

— Քու մօրդ մէկ հատիկ եռանդուն փափագն էր զքեզ նուիրուած տեսնել Աստուծոյ. բայց որովհետեւ դու քահանայութեան կոչումը չունիս, պէտք չէ որ բռնի քահանայ ըլլաս. ուստի լաւագոյն է որ դու ընտրես քեզի առաքելի լծակից մը, և անոր հետ միասին անցնես քու կեանքդ:

Պատրիկը հառաչեց սրտին խորէն. վերջը մէկ ձեռքը դրաւ իր թուխ մազերուն վրայ, և շարունակեց խօսքը, զրեթէ ուզելով համոզել ինքզինքը.

— Այո՛, մարդս պէտք է որ ընտրէ իրեն համար իմաստուն և առաքելի աւուսին մը. ունայնասէր կնոջ մը հետ կեանք անցնելը պէտք է անտանելի ըլլայ... բայց սիրտը չի հետեւիր միշտ բանավարութեան թելադրութիւններուն:

— Սիրտը, ըսաւ Ասելլա շարժելով մեղմով մը գլուխը, այն բանը զոր դուն սիրտ կը կոչես՝ ապստամբ կրքերու ազդակն է. բայց աստուածային բարութիւնը մարդուս կարողութիւն տուած է զանոնք սանձահարելու:

Դեկոս խոնարհեցուց գլուխը կուրծքին վրայ, և մնաց լռիկ մնջիկ. և տիկինը՝ զնելով մարմարիոնէ սեղանի մը վրայ ազեկատը և իլը՝ աւելցուց.

— Թէպէտ և կանուխ է, բայց ես շուտով կը պառկիմ, որպէս զի առաւօտը կանուխ արթննամ:

Երիտասարդը հասկցաւ որ ա՛լ պէտք էր մեկնիլ. և մինչդեռ արդէն ճամբայ ելլելու վրայ էր, յանկարծ դառնալով՝ ըսաւ տիկնոջ տարակուսանքով մը.

— Կ'ուզէի յայտնել քեզի սրտիս գաղտնիքը... բայց արիութիւն չունեցայ:

— Խօսէ՛, որդեակ. վասն զի ինչ որ քեզի կը վերաբերի՝ ես ատոր քու կարծածէդ աւելի կարեւորութիւն կու տամ, պատասխանեց Ասելլա:

— Կը տեսնուինք, կը տեսնուինք, ըսաւ Դեկոս՝ սննկէն դուրս ելլելով. և մինչդեռ կը հեռանար ազնիւ Ասելլա կամ միլլայի տունէն, այսպէս կ'ըսէր ինքն իրեն.

— Ժամը դեռ ուշ չէ. զրքերս ինծի կը սպասեն. օրհնեալ զրքեր, որոնք կը վառնտեն իմ մտքէս ամէն մեղամաղձիկ մտածութիւն, և զիս կը հեռացնեն ներկայէն, մոռցնել տալով ինծի աշխարհը՝ որուն մէջ կ'ապրիմ:

Այս խօսքերս արտասանելով՝ պատրիկը
լուրիկ ֆիջիկ առաջ տարաւ ճամբան. և քիչ
ատենէն ոտքը դրաւ ընդարձակ ճամբու
մը մէջ՝ որ Աւենտինեան բլրէն կը տա-
նէր Կելեան բլրան ստորոտը, ուր կը
բնակէր ինքը. և դեռ քիչ մ'ալ ճամբան
առաջ տանելէն վերջը՝ հասաւ փառաւոր
տան մը քով, որուն գաւիթը լուսաւո-
րուած էր բազմաթիւ ջահերով: Դեկոս
երեբկոտ կանգ առաւ դրան առջև՝ որուն
գաւթէն կը մտցուէր տան մէջ, և ճիշդ
այն վայրկեանին յանկարծ ականջն հասաւ
կիթառի մը ներդաշնակ նախերգանքը:
Նուագը կը շարունակէր մերթ ողբական
ու տխուր, մերթ ուժով ու թրթռուն, ինչ-
պէս թէ նուագողն ուզէր խորտակել գոր-
ծիքին լարերը. այն ներդաշնակութիւնը կը
թուէր վշտացեալ հոգւոյ մը հեծութիւնն
կամ յիմար արբեցութեան մը ազատակը:

Դեկոս հառաչեց. և վայրկեան մը ա-
նորոշ ֆնալէն վերջը, ընելիքը չգիտնալով՝
մտաւ իր առջեւը բացուած կամարակապ
սրահին մէջ, որ շրջապատուած էր պոր-
փիւրէ շքեղ սիւներով, և զարդարուած
էր անագապղնձէ գեղեցիկ արձաններով:
Կամարակապ սրահէն մարմարիոնէ լայն
սանդուղ մը կը տանէր վերին յարկը, որ
այն իրիկունը սովորականէն աւելի լու-

սաւորուած էր մոմեղէն ճրագներով, որոնք
կը վառուէին անագապղնձէ խոշոր աշտա-
նակներուն վրայ: Սանդուղի առաջին աս-
տիճաններուն վրայ նստած էին երկու
սպիտակազգեստ ու ծաղկապսակ գերիներ,
որոնցմէ մէկը պատրիկը տեսնելուն պէս
ոտքի ելաւ, և առջեւէն գնաց, որպէս զի
իմացնէ իր գալուստը:

Դեկոս փուլփուս կը հետեւէր գերիին,
որ զինքը անցուց շատ մը սենեակներէ,
որոնց ճոխութիւնը կը հաւասարէր պա-
տրիկական առաջնակարգ բնտանիքներու
ճոխութեան: Բոլոր պատերը ծածկուած
էին հարթ-քանդակներով ու զիցարանա-
կան նկարներով, և միւսիոնէ յատակը կը
ներկայացնէր որսորդութիւններ, սուսե-
րամարտերու կռիւներ ու նաւամարտու-
թեան խաղեր: Զուրը կը ցայտէր արեւ-
ւելեան ալպաղաստրէ վայելուչ աւազան-
ներու մէջ, ու ամէն տեղ կը տեսնուէին
յոնական վիթխարի արձաններ, երեք
թիկնաւոր ճոխ բազմոցներ, փղոսկրով
կամ արծաթով ազդեցուած փայտէ սե-
ղաններ, վերջապէս՝ գեղարուեստական
շատ մը թանկագին առարկաներ ու բազ-
մաթիւ արժէքաւոր կահկարասիներ:

Դեկոս դանդաղաբայլ կը հետեւէր ծա-
ռային. և յօնքերը կնճռած և խիստ նա-

յուածքով կը դիտէր իրեն քաջածանօթ աշն շոայլ ճոխութիւնը՝ որ միշտ կը տհաճեցնէր զինքը, մտածելով թէ անոնք որ շրջապատուած էին այսչափ մեծաշուք փառաւորութիւններով, վայրկեանէ վայրկեան կրնային անգութ պարտատէրներու ձեռքով քշուիլ խեղճ խրճիթի մը մէջ. և այն վայրկեանին մանաւանդ ուրիշ անգամներէն շատ աւելի տհաճութիւն մը կը զգար, բաղդատելով այն շոայլ ճոխութիւնը Ասելլայի տանը անպաճոյճ պարզութեան հետ:

Շատ մը սրահներէ անցնելէն վերջը, ծառան բացաւ կիսափակ դրան մը դա՛մասկեան կերպասէ վարագոյրը, և նշանըրաւ պատրիկին մտնելու քովի սենեակը: Այս սենեակն այնչափ մեծ չէր, բայց միւսերէն աւելի փառաւոր էր, և հոս կը բուրէր կինամոնի այնպէս սաստիկ անուշահոտութիւն մը՝ ուսկից չվարժուողին շունչը կը կտրուէր: Վաղերիա կոչուած օրիորդն՝ որուն գետէն անցնիլը տեսանք նախորդ գլխոյն մէջ, հոն հանգչեւ էր փափուկ անկողնի մը վրայ. հագուած էր կապտագոյն երկայն զգեստ մը, բանուած ճերմակ ծաղիկներով, և արեւելեան մարգարտեայ թանկագին մանեակներ կը զարդարէին իր պարանոցն ու թեւերը, և

իր թուխ խիտ մազերը շրջապատուած էին զմրուխտէ թագով մը:

Օրիորդին մօտը՝ ոտքի վրայ կանգուն կեցած էր՝ տարօրինակ կերպով հագուած թգուկ մը, որ երբեմն երբեմն կը շարժէր սիրամարզի փետուրէ հոգմահար մը իր տիրուհւոյն դէմքը զովացնելու: Այն դժբախտը, որուն համար բնութիւնն անգութ եղած էր, ունէր գորշագոյն մազեր, բայց իր դէմքն այն աստիճանի տգեղ չէր՝ ինչ որ կ'երեւէր առաջին նայուածքով, վասն զի իր աչքերուն մէջ փայլող խեղացութեան նշանն ու իր տխրագին կերպարանքը կը նուազեցնէին անոր տգեղութիւնը:

Աղախին մը՝ նստած գետինը ծիրանի բարձի մը վրայ, կը ճշդէր Վաղերիայի կիթառին ձայները՝ և բաղեղնապսակ մազերով երեք կաքաւչունհներ՝ սենեկին մէջտեղ պատրաստ կեցեր էին պարը սկսելու:

Դեկոսը տեսնելուն պէս, որուն դէմքն ուրիշ անգամներէն աւելի տոգունած էր, Վաղերիա տոգոհութեան շարժում մ'ըրաւ. վերջը չարաճճի կերպով ժպտելով՝ հրաւիրեց պատրիկը նստելու, և կիթառը ձեռքը առնելով՝ սկսաւ աշխոյժ պարի մը եղանակը փորձել:

Կաքաւչունհներն սկսան պարել, իմա

նալով դիտաւորութիւնը չարաճճի օրիորդին, որ կ'ուզէր Դեկոսի կամքին հակառակն ընել, գիտնալով որ անիկայ չէր ակորթներ պար բռնելէ. բայց պատրիկը չիռովեցաւ այս բանիս վրայ. այլ սովորականին պէս լուրջ կեցաւ հոն՝ թեւերը իրարու անցուցած կուրծքին վրայ, և անուշադիր աչքով մը կը նայէր կաքաւչուհիներուն: Բայց վաղերիա շուտով ձանձրացաւ զարնելէն, և կիթառը թզուկին տալով՝ հրաման տուաւ կաքաւչուհիներուն որ հանգչին, և վերջը Դեկոսին դառնալով՝ կծու և նախատական հեգնութեամբ ըսաւ անոր.

— Ես չէի սպասեր քու այցելութեանդ, ո՛վ իմասուն պատրիկ, և կը կարծէի որ այս ժամուս դու քու փոշոտ ձեռագիրներուդ մէջ կը գտնուիս:

— Բնաւ չի սպասուիր ձանձրացուցիչ այցելութեան մը. բայց ես հոս եկայ եղբորդ հետ խօսակցելու, պատասխանեց Դեկոս բոլորովին ցուրտ կերպով մը:

— Դու յարմար ժամ ընտրելու յաջողակութիւն չունիս. այս ժամս Մարկեղոսի սեղանն ստեղծու առնն է, թէ և դեռ չդարձաւ. բայց հոգ չէ, ընկերութիւն կ'ընես իրեն, սկահակը ձեռքդ հետը խօսելով:

— Շնորհակալ եմ քեզ, բայց եղբորդ ըսելիքս չի կրնար սեղանի վրայ ըսուիլ, պատասխանեց Դեկոս խիստ կերպով:

— Ես ատոր վրայ չեմ տարակուսիր, վասն զի դու սովորութիւն չունիս զուարթ ըլլալու, ըսաւ վաղերիա ծիծաղելով. վերջը ծիծաղը զսպելով՝ աւելցուց.

— Դու գերեզման փորողի մը պէս տխուր ես, և միշտ մահուան վրայ կը խօսիս. ինծի նմանէ՛, ես բնաւ չեմ մտածեր անոր վրայ. եթէ անգութ պարկայն ուզէ կտրել իմ օրերուս թելը՝ աւելի լաւ, չեմ տեսներ այս իմ փայլուն մագիս ճերմակիլը և ոչ դէմքիս խորշոմիլը: Իսկ ինչ որ ապագային պիտի պատահի, ես չեմ մտածեր ատոր վրայ, քեզի պէս տխուր կերպարանք մը չառնելու համար, ո՛վ պատրիկ:

Դեկոս կը նայէր օրիորդին, որուն գեղանի դէմքն յանկարծակի մեղմադձիկ դարձեր էր:

— Ես ինծմէն հեռու կը բռնեմ այս տխուր մտածութիւնները, շարունակեց վաղերիա շարժելով գլուխը: Դեռ ծագակահասակ և հարուստ եմ, և երջանիկ ապագայ մը կը սպասէ ինծի, և...

վաղերիայի խօսքերն ընդհատուեցան կիթառի հանած շառաչէն, զոր գետինը ձգեր էր անուշադիր թզուկը:

Բարկութեամբ լեցուած՝ օրիորդն գետնէն առաւ վինը և կ'ուզէր ջախջախել անով ձախորդ ժամու հանդիպած այն թզուկին գլուխը. բայց զայրոյթը զսպելով՝ ամբչցաւ այդ կերպով բարկութեան ձեռքը թողլու ինքզինքը. և տղայական ձայնով սկսաւ լալ. վերջը՝ ծածուկ կերպով չորցուց արցունքները, և դառնալով Դեկոսին՝ տմարդութեամբ ըսաւ անոր.

— Մարկեղղոս կ'ուշանայ սովորակաւ նէն աւելի, դու պէտք ես երկար ատեն սպասել իրեն:

Դեկոս իմացաւ որ իր ներկայութիւնը ախորժելի չէր Վաղերիային. և այս բանիւ վրայ առնուած՝ ոտքի ելաւ ծանրութեամբ, և մինչդեռ մեկնելու վրայ էր՝ յանկարծ քովի դահլիճէն լսեց աղմկալից ձայներ: Մարկեղղոսն էր, որ երեք երիտասարդ պատրիկներով կը մտնէր սենեակը:

Կնոջ մը հետ խօսելու ատեն՝ Հոովմայեցուց՝ բանեցուցած յատուկ քաղաքավարութեամբ մը, Մարկեղղոս մօտեցաւ քրոջը և ըսաւ.

— Կոչունքի մը հրաւիրուած ատեն

1. Հոովմայեցիները շատ յարգանք կ'ընէին կիներուն, այնպէս որ կարելի չէր ստիպել մարդ մը կտոցէն վար իջնելու, եթէ նա կնոջ մը հետ միասին ըլլար:

մեր հայրերը սովորութիւն ունէին հետեւնին ստուերներ¹ բերելու. ես ալ անոնց օրինակին կը հետեւիմ. կը յուսամ որ իմ ստուերներս քեզի հաճոյ պիտի անցնին:

Վաղերիա երկնցուց ձեռքը հրաւիրեալ ներուն ի նշան քաղաքավարական ողջունի. և Մարկեղղոս տեսնելով Դեկոս փուլվիոսի ներկայութիւնը՝ գոչեց.

— Դու հո՛ս, անմօրուս Պղատոն: Ո՞ր յաջողակ աստղն առաջնորդեց քեզի իմ յարկիս տակ:

Դեկոս չժպտեցաւ այս անհամ զուարճախօսութեան վրայ, և ձեռքը դնելով Մարկեղղոսի ուսին վրայ, լրջօրէն ըսաւ իրեն.

— Ետեւէս եկուր, խօսելիք ունիմ քեզի հետ:

Մարկեղղոս հնազանդեցաւ աւամայ, վասն զի Դեկոսի լուրջ բնաւորութիւնը՝ բռնի յարգանք ազդել կու տար:

Քովի դահլիճը հասնելով՝ Դեկոս կանգ առաւ. և բարկացած նայելով իր բարեկամին վրայ, ըսաւ անոր յանդիմանական ձայնով.

1. Օրինաւոր էր հրաւիրեալին ներկայանալ կոշունքի մը՝ ուրիշ մէկ երկու անկոջ բարեկամներով, որոնք կը կոչուէին ստուերք (umbræ), ու միշտ սիրով կ'ընդունուէին տանիրոջ կողմէն: Որտաւ. Բ. Երգիծ. 8.

— Ես չէի կարծեր բնաւ, որ դու այսպէս թողուս քոյրդ անառակ բարեկամներուդ ընկերութեան մէջ:

Մարկեղղոս մրմռաց զայրոյթէն, գոյնը նետեց, և բարկութենէ կերկերուած ձայնով պատասխանեց.

— Դու իմ կեանքս ազատեցիր, բայց այս բանս քեզի իրաւունք չի տար յանդիմանելու զիս տղու մը պէս: Ուր որ ես ներկայ եմ, հոն իմ քոյրս ապահով է, որովհետեւ գիտեմ ես յարգել տալ զինքը:

— Այո՛, բայց դու կրնաս արգիլել որ իր ականջները չլսեն այն խօսակցութիւնները՝ զորս գինովութիւնը բռնի պիտի հանէ ձեր շրթունքներէն: Կրնաս դու այնպէս ընել որ այն կոյս հոգին չընդունի ձեր ապականեալ խօսքերուն տալաւորութիւնները:

Մարկեղղոս գլուխը խոնարհեցուց կուրծքին վրայ, քնաց մտածկոտ, վերջը շփելով ճակատը՝ թոթովեց շփոթած.

— Ճշմարիտ է, իրաւունք ունիս. բայց ես զքեզ կ'ապահովցնեմ՝ որ ալ ուրիշ անգամ պիտի չպատահի այս բանս:

— Մտիկ ըրէ, ինծի, շարունակեց Դեկոս. ես հոս եկայ քեզի հետ խօսելու համար, բայց անյարմար վայրկեան մ'ընտրեցի. ուստի նորէն չեմ ուզեր մէջտեղ

ելլել ու տաղտկալի ըլլալ քու քրոջդ...: Վաղը իրեկուան դէմ կը սպասեմ քեզի իմ տանս մէջ, կու գաս:

— Կու գամ, պատասխանեց Մարկեղղոս:

— Խոստացիր այս բանս ինծի, աւելցուց Դեկոս պնդելով:

— Այո՛, այո՛, կը խոստանամ, ըսաւ Մարկեղղոս անհամբերութեամբ: Վերջը կռնակը դարձնելով բարեկամին ու մեղմածայն երգելով՝ դարձաւ սենեակը, ուր իրեն կը սպասէին իր շուայտ բարեկամները:

— Միայն դժբախտութիւնը կրնայ ճամբու բերել այս ունայնասէր սիրտը, կ'ըսէր ինքնիրեն Դեկոս՝ մեկնելով այն տունէն, ուր իր խորհուրդները արհամարհուած էին և իր ներկայութիւնն անհաճոյ էր:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԽՂԴՈՒԱԾԸ

Իրիկուան դէմ էր, երկինքը մութ և հեղեղօրէն անձրև կու գար: Մարկեղղոս յիշելով իր տուած խոստումը Դեկոս փուլ վիռս պատրիկին, տունէն ելաւ անոր տունը երթալու համար, բայց նախ կ'ուզէր ներկայ գտնուիլ սեղանի մը՝ զոր իր բարեկամներէն մէկը պատրաստել տուած էր կապիտուլեան բլրան ստորոտը ու ճիշդ Արճիլետէ ճամբուն վրայ գտնուող ճաշարանի մը մէջ:

Ճաշարանները հասարակ մարդիկներու համախմբումի տեղ մ'ըլլալէն զատ, միանգամայն էին ակումբի տեղ մը պատրիկներուն, որոնք հոն կը հաւաքուէին իրենց զուարթ ընկերներով: Ասկէ զատ կը ծառայէին նաև իբր վաճառատեղի խաղալիկներ ծախողներու, որոնք հոն կը վաճառէին սիրամարգի փետուրէ հողմահարներ, սաթէ գնտակներ՝ ձեռքի մէջ բռնելու՝ զովանալու համար, և ուրիշ անշնչան առարկաներ:

Մարկեղղոս կը քալէր աճապարանքով անձրեւէն ազատելու համար, և քիչ ատենէն հասաւ ճաշարանին առջև, որ լուսաւորուած էր մարիսէ ջահով մը՝ որ կը վառուէր կրպակագրիկն¹ տակ, տեսակ մը ցուցակատախտակ՝ որուն վրայ նկարուած էին կենդանի գոյներով ճաշարանին մէջ եփուած կերակուրները: Մարկեղղոս բանալով նեղ ու ցած փոքրիկ դրան մը փեղկերը՝ մտաւ պզտիկ սենեակ մը, ուր բազմաթիւ ձայներ ողջունեցին զինքը ուրախութեան աղաղակներով:

— Բարի ախորժակ, ըսաւ Մարկեղղոս՝ նստելով սեղանին առջև, որուն վրայ պատրաստուած էին շատ մը ուտելիքներ, բաղկացած մեծ մասամբ հաւկիթէ, դառնիճէ, ձիթապտուղէ, թարմ պտուղներէ, թերմոնէ, մեղրէ և ապուխտէ²:

Մարկեղղոսի նման ուրիշ հինգ անհոգ երիտասարդներ ալ նստած էին սեղանին չորս կողմը, որոնք տարօրինակ քմահաճոյքով մը հագուած էին ռամիկ մարդերու պէս:

Երկաթէ շղթայով կամարէն կախուած

1. Oculiserium.

2. Այս ուտելիքները կը կազմէին տաջին սկուտիլը, որ կը կոչուէր նախաճաշ (gustatio), ըստ որում կը ծառայէին ախորժակ բանալու:

անագապղնձէ կանթեղ մը կը ցոլացնէր իր ճառագայթները հրաւիրեալներուն դէմ-
քերուն վրայ, զորս շուայտութիւնը տըժ-
գունացուցեր ու նիհարցուցեր էր:

— Կրօնքի հօ՛ր համար սահմանուած
պատուոյ տեղը, պոռացին պատրիկները,
ցուցնելով Մարկեղղոսին նստելու սահ-
մանուած տեղը, այսինքն սեղանին գլու-
խը, որուն երեք կողմերը շրջապատեր
էին հրաւիրեալները:

Մարկեղղոս հնազանդեցաւ ծիծաղելով.
վերջը արուեստակեալ ծանրութեամբ մը
ձեռքն առաւ Կրեատէի գինիով լեցուն բա-
ժակ մը, և զայն խմելէն վերջը աւելցուց.

— Շատ պատշաճ է ինծի ըրած պա-
տիւնիդ. ինծի պէս իմաստուն մարդ մը
արժանի է այս բանիս:

— Զքեզ անոր համար հոս դրինք, որ-
պէս զի կարենաս աւելի հանգիստ կեր-
պով զլորիլ՝ երբ Բաբոսի ծուխերը բար-
ձրանան ուղեղիդ մէջ, ըսաւ պատրիկներէն
մէկն՝ որ ծաղրամակդիրով կը կոչուէր
Եպիկուրոս:

— Այդ մասին կը խարուիս բարեկամ,
վասն զի այս իրիկուն ես պէտք եմ խելքս
գլուխս բաժնուիլ ձեզմէ:

— Ինչ կարեւոր գործ մը կը սպասէ
քեզի, հարցուց Եպիկուրոս:

— Պէտք եմ տեսնել ճառարս մը,
քրիստոնեայ փիլիսոփայ մը, և իրացնէ
շատ ծիծաղական պիտի ըլլայ, եթէ ես
իրեն դողդոջուն ոտքերով ներկայանամ:

— Խմցուր Մարկեղղոսին, որպէս զի
նիւթ տայ փիլիսոփային Գեմոսթենեան
ատենաբանութիւն մ'ընելու շուայտու-
թեան վրայ, գոչեց գինարբուններէն մէկը:

Գաւաթները շրջան ըրին, և պարա-
պորդ երիտասարդները այնչափ չափա-
զանց կը տնկէին գինին, որ կամաց կա-
մաց ինկան յիմարական ուրախութեան
մը մէջ: Բոլորն ալ ճաթելու չափ կը
խնտային ու բարձրաձայն կը խօսէին.
մէկը կ'արտասանէր Որատիոսի երգիծա-
բանութիւն մը, ուրիշ մը Ովիդիոսի ոտա-
նաւոր մը, կը կոտրէր գաւաթները և գի-
նիի սափորները: Թառնածայն գոռում գո-
չում մ'էր խլցնելու չափ, խեղացնոր
կերուխում մը: Յանկարծ Եպիկուրոս ցատ-
քեց ելաւ սեղանին վրայ, և վեր բար-
ձրացնելով լեցուն բաժակը պոռաց.

— Վայելէ՛նք կեանքը, բարեկա՞մներ.
գինովնանք հաճոյքներով: Վայելէ՛նք,
վասն զի ամէն բան կը լինայ երբ մահը
վրայ կը հասնի, և վերջը մեզի կը սպասէ
ոչինչը: Պղատոն հնարող մ'էր ցնորքնե-
լու, և փիլիսոփաները ստախոսներ էին,

որոնք խօսեցան հոգւոյ անմահութեան վրայ:

Եպիկուրոս լռեց, և մի և նոյն վայրկենին առանց մէկու մը իմանալուն պատճառը, խօսեցաւ ահագին աղմուկ մը, և վերջը բոլորովին մթութիւն մը տիրեց ճաշարանին մէջ:

Սեղանակիցները՝ ուզելով փախչիլ՝ վարձգեցին իրենց նստած աթոռները, և բոլորն ալ զարհուրած էին. ոչ ոք զիտէր պատահածը, բայց շուտով վազեցին եկան ճաշարանի տէրն ու ծառաները, որոնց ճրագին լուսովն տեսնուեցաւ իսկոյն՝ որ Եպիկուրոս բոլորովին թմրած գետինը պռկեր էր, ուժգին հարուած մը վիրաւորեր էր անոր քունքը. գինարբուն ձեռքովը շարժում ընելու ատեն՝ վարձգեր էր անագապոնձէ կանթեղը, որ և սաստիկ կերպով վիրաւորեր էր զինքը:

Պատրիկները ապուշի պէս աչքերնին բացած կը նայէին իրենց բարեկամին վըրայ. իսկ Մարկեղղոս մէջերնէն ամէնէն աւելի զառանցածն էր. իրեն այնպէս կ'երեւէր որ գետինը կը շարժի իր ոտքերուն տակ, և ձեղունը կը տատանի կործանուելէն առաջ. երթալով շնչասպառ կ'ըլլար, և սաստիկ պէտք զգալով օդ շնչելու՝ դուրս նետեց ինքզինքը ճաշարանէն: Ա-

կանատես եղած տեսարանն և խմած գինին այնպիսի կերպով մը խառնափնդորեք էին իր գաղափարները, որ ալ չէր գիտեր ո՞ր աշխարհի մէջ գտնուիլը. գիշերուան գով օդը փոխանակ իր գինովութիւնը նուազեցնելու դեռ աւելի կը սաստկացնէր, այսու հանդերձ անիկայ կ'ուզէր տուն դառնալ, բայց սրունքները չէին հնազանդիր իր կամքին՝ տարուբերելով զինքը ճամբուն մէկ կողմէն միւս կողմը: Գիշերուան մութին՝ ողորմելին երկար ատեն ասդին անդին շրջեցաւ՝ առանց գրտնելու բարեգութ ձեռք մը որ իրեն օգնէ, վասն զի շուայտութեան զոհերն աւելի արհամարհանք կ'ազդեն մարդուս վրայ քան թէ գթութիւն: Վերջապէս հասաւ Պալատինեան կամուրջը, և ալ չկրնալով աւելի առաջ երթալ, վասն զի ծունկերը կը ծալուէին, մօտեցաւ կամուրջին: և հազիւ ելաւ պռոկեցաւ հոն՝ հանգչելու համար, բայց գինովի անմտութեամբ պառկեցաւ գահավէժի եզերքին վրայ:

Գիշերն այնպէս մութ էր որ բան մը չէր որոշուեր, և Մարկեղղոս ժամէ մը աւելի կը քնանար անհանգիստ քնով. նոյն միջոցին մարդ մը անցաւ կամուրջին մէջտեղէն, և ճիշդ այն վայրկենին որ ասիկայ կը մօտենար պատրիկին՝ փայլակ մը լուսաւորեց մթութիւնը:

— Ատրկայ խենթ է, ըսաւ անծանօթը մօտենալով Մարկեղղոսին. և արդէն ձեռքը երկնցնելու վրայ էր զանիկայ ցնցելու համար, և ահա յանկարծ երիտասարդը միւս կողմը դարձաւ և ընկաւ Տիբերիսին մէջ:

Կայծակի պէս արագ՝ անծանօթը նետուեցաւ գետին մէջ, մղուած ուժգին շարժումէն վեհանձն հոգւոյ մը՝ որ կ'ուզէր ազատել մարդու մը կեանքը՝ նոյն իսկ իրենը վտանգի մէջ դնելով:

Տիբերիսի հոսանքն իրեն հետ կը բաշէր կը տանէր աւարը. և եթէ վայրկեան մ'ալ ուշանար անծանօթը՝ Մարկեղղոս բոլորովին կորսուած պիտի ըլլար: Կայծակներն ետեւէ ետեւ ու ստէպ ստէպ իրարու կը յաջորդէին, և վեհանձն մարդը նորօրինակ ճիգ մը կը թափէր. կը թուէր թէ աստուածային Նախախնամութիւնն ոյժ կու տար անոր ու կը պաշտպանէր զանիկայ, որ այնպէս ինքզինքը վտանգի ենթարկած էր ոչ ալանատես ամբոխին ծափահարութիւնը ընդունելու համար և ոչ ալ վարձատրութեան իրձով մը: Փայլակներով միայն լուսաւորուած փոթորկալից գիշերուան մը մթութիւնը կը շրջապատէր այն երկու հոգիները, որոնցմէ մէկը կէս մը մղուած տարուած էր ջրե-

ւէն, և միւսն անոր ետեւէն կ'երթար վարժ լողացողի մը արիասրտութեամբ. բայց այս վերջինին սիրտը սաստիկ կը բաբախէր, շնչասպառ կ'ըլլար, և զուր տեղ կը քանար ձեռք. ձգել զո՛հը, զոր ջրի պտոյտ մը զոգնալով՝ տանելու վրայ էր: Յուսահատութիւնը նոր ոյժ մը տուաւ անոր, սրտին խորէն օգնութեան կանչեց աստուածային ողորմութիւնը: Աստուած խուլ չեղաւ իր աղօթքին. ուժով մը առաջ մղուեցաւ լողացողը, յետոյ ցնծութեան ազադակ մը ելաւ շրթունքներէն. իր ձեռքը բռնած էր խեղդուողին զգեստը: Քիչ վերջը լողացողը կը հանգչեցնէր Մարկեղղոսը գետեզերքին վրայ, և տկարացած ու ցրտէն դողդալով նստաւ անոր քով ըսելով.

— Այս դժբախտը մեռած է. անօգուտ եղան իմ ճիգերս. Աստուած չուզեց՝ որ ես ազատեմ իմ նմանիս կեանքը...:

Այն վայրկենին Մարկեղղոս շարժեցաւ և կերկերեալ հեծեճանք մը հանեց:

— Ողջ է, բայց օգնութեան միջոց մը չգտնուելով կրնայ մեռնիլ, ըսաւ լողացողն յանկարծ ոտքի վրայ ցատքելով: Վերջը ճակտին զարնելով ինչպէս թէ յանկարծական մտածութիւն մը միտքն եկած ըլլար, դժբախտը թեւերուն վրայ

առաւ, և սկսաւ շուտ շուտ քալել, իբրեւ թէ բնաւ բեռնաւորուած չըլլար մարդու մը ծանրութեամբ, և Սենտինի շատ մը ծամածուռ ճամբաներէն անցնելէն վերջը, հասաւ Կելեան բլուրը, և զարկաւ փոքրիկ տան մը դուռը, որ հարուստ տանտիրոջ տուն մը չէր երեւեր:

Քիչ վերջը լսուեցաւ երկու հոգւոյ շշնջիւնը, և բացուեցաւ դուռը. Դեկոս՝ ընկերացած պատկառելի կերպարանքով մարդուն հետ, որ ըսած էր նաւավարին փնտռել Հերոնիմոս Դաղմատացին, ներկայացաւ սեմին վրայ:

— Աստուած իմ, մեռած է, պոռաց Դեկոս ճանչնալով ճրագի մը աղօտափայլ լուսով Մարկեղղոսի կապարագոյն դէմքը:

— Ո՛հ, դեռ մեռած չէ, պատասխանեց լողացողը:

Դեկոս զարմացումի աղաղակ մը հանեց՝ ճանչնալով Տիրերիսի նաւավարը, վերջը թեւերուն վրայ առնելով Վաղերիայի եղբայրը, տարաւ զանիկայ պզտիկ սենեակ մը՝ որ լեցուն էր զրքի խոշոր հատորներով, և զանիկայ տեղաւորեց պզտիկ անկողնի մը վրայ:

Պատկառելի մարդն և Սարգիսը հետեւեցան Դեկոս փուլվիտսի. առաջինը զբաղեցաւ ասուիի կտորով մը շփելու հոգեվարին

տոքերը. իսկ երկրորդը՝ անշարժ աչքերը սեւեռած Մարկեղղոսի դէմքին վրայ, յանկարծակի մարմարիոնէ արձան մը դարձած կը թուէր:

— Ի՞նչ կերպով այս զօբախտը ընկաւ Տիրերիսին մէջ, հարցուց Դեկոս:

Սարգիս չլսեց հարցումը և դեռ ընկղմած մնաց խոր լուռութեան մէջ:

— Պատասխան տուր, ի՞նչպէս ազատեցիր զասիկայ, կրկնեց Դեկոս՝ ցնցելով նաւավարին մէկ թեւը:

— Կը քնանար Պալատինեան կամուրջի պսակին վրայ, և երբ տեսայ որ յանկարծ գլորեցաւ, ես իսկոյն նետուեցայ գետին մէջ զինքը ազատելու համար, պատասխանեց Սարգիս:

— Դժբախտ. Ո՛ր գիտէ կերուխումէ կը դառնար, ու զինով ըլլալուն պատճառաւ ինկած է գետին մէջ, զոչեց Դեկոս ցաւազին:

Մարկեղղոս զգայազիրկ հանգչեր էր անշարժ, և զուր տեղ կը շփէին զինքը գլխէն մինչև ոտքերը. իր ոտքերը սառած ու թմրած էին: Յանկարծ կերկերեալ հեծեծանք մը հանեց. վերջը տարածուած մնաց գետինը դիակի մը պէս:

— Մեռաւ. Ո՛հ, Հերոնիմոս, աղօթէ Սմենակարողին, որպէս զի այս խեղճը

չմեռնի մեղաւոր, եթէ արդէն մեռած չէ, զոչեց Դեկոս տագնապով:

Վաղանցիկ տրամութիւն մը նախ պատեց Հերոնիմոսին դէմքը, վերջը աստուածային հաւատքի ճառագայթ մը փայլեցաւ իր աչքերուն մէջ, և մօտենալով պզտիկ անկողնին՝ տարածեց բազուկները, և զբաւ երկու ձեռքերը Մարկեղղոսի սև մազին վրայ, և գլուխը դէպ ի երկինք վերուցած՝ եռանդուն ձայնով ըսաւ այս աղօթքը.

— Աստուած յաւիտենական, մի՛ յանդիմաներ զասիկայ քու սրտմտութեամբդ և մի՛ խրատեր զինքը քու բարկութեամբդ:

— Փրկիչ մարդկան, լսէ՛ քու ծառայիդ աղօթքին, ըսաւ Դեկոս՝ ծունր դնելով:

Նոյնպէս Սարգիս ալ ծունր զբաւ մեքենայաբար, բայց իր շրթունքները խօսք մը չարտասանեցին:

Կանթեղի աղօթ լոյսը կը լուսաւորէր այս հանդիսաւոր տեսարանը, և կը ցոլանար Հերոնիմոսին բարձր ու վսեմ հասակին վրայ, որ այն վայրկեանին փառաւորութիւն էր սովորականէն աւելի:

Իսկոյն Մարկեղղոս շարժեց թևերը իբրև թէ ուզէր լողալ, վերջը քանի մը անգամ հառաչանք հանեց և միւս կողմը դարձաւ:

— Ամենակարող Աստուած, օրհնեալ

ըլլաս, ըսաւ Հերոնիմոս, միացնելով ձեռքերը անպատմելի երախտագիտութեամբ:

— Օրհնեալ ըլլաս միշտ, աւելցուց Դեկոս՝ ոտքի ելլելով գետնէն, երախտագիտութեամբ առ Բարձրեալն:

Կամաց կամաց Մարկեղղոս կրկին գտաւ իր զգայարանները, և Հերոնիմոս տեսնելով անոր դէպ ի լաւութիւն դիմելը, կը ժպտէր հրեշտակային քաղցրութեամբ:

Սարգիս անտարբեր կ'երեւէր այս ամէն բանի, ընկղմած յանկարծահաս անզգայութեան մը մէջ, և զլխէն մինչև ոտքերը թրջած, չէր զգար իր թաց հագուստներուն պատճառած ցրտութիւնը, ու ապշած աչքով կը նայէր Մարկեղղոսի պզտիկ անկողնին:

Քանի որ Վաղերիայի եղբայրը հոգեվարէր, Հերոնիմոսի և Դեկոսի բոլոր հոգն ու խնամքն անոր վրայ էին. բայց վերջը Հերոնիմոս ուզեց խնամք տանիլ նաև նաւավարին, շարժած քրիստոնէական եղբայրսիրութենէ, որ իր գլխաւոր առաքիչնութիւնն էր, ուստի ըսաւ անոր.

— Դու կը զոգողաս, կը մտնուէ՞ր եկեղեցի՝ որ չորցնեմ անդամներդ:

Սարգիս հնազանդեցաւ, և հագաւ Դեկոսի վերարկուններէն մէկը, և վերջը Հերոնիմոս հարցուց իրեն.

— Ի՞նչ է այն մարդուն անունը, գորդու ազատեցիր այնպիսի սոսկալի մահուրէնէ մը:

— Չեմ գիտեր, պատասխանեց նաւաւարը:

— Եւ անծանօթ մը ազատելու համար այսպէս վտանգի մէջ զրիւր կեանքդ, հարցուց Հերոնիմոս սիրտը շարժած:

— Իմ պարտքս ըրի, ըսաւ Սարգիս ցուրտ կերպով:

— Քու պարտքէ՞դ աւելին ըրեր ես, գոչեց Հերոնիմոս. և վերջը ձեռքը երկընցնելով դէպ ի ձերունի նաւավարը՝ շարունակեց խօսքը. ծռէ՛ պարանոցդ, վեհանձն մարդ, և յանուն Ամենակարողին ընդունէ՛ Բրիտանի Եկեղեցւոյն պաշտօնէի մը օրհնութիւնը:

Անբաց ատրելի արտայայտութիւն մը այլափոխեց Սարգսին դէմքը, արցունք մը կաթեցաւ աչքերէն կամացուկ մը՝ ալօսելով իր խորշումած ալտերը. ծռեց գլուխը կուրծքին վրայ և շարժում մ'ըրաւ, իրրեւ թէ ուզէր ծունր դնել. բայց նորէն վեր ելլելով՝ շուտով մը ծածկեց դէմքը ձեռքերովը, գոչելով.

— Մի՛ օրհներ զիս, ես արժանի չեմ օրհնութեան: Վերջը փախաւ անկէ, և ինչպէս թէ իր սրունքները տասնուկեց

տարուան պատանիի մը սրունքներուն առաձգութիւնն ունենային՝ վազելով գնաց, թողլով Դեկոս Փուլլիոս պատրիկի տունը:

Սարգիսի յանկարծական անհետանալուն վրայ կարգէ դուրս զարմացած և սիրտը շարժած՝ Հերոնիմոս նստաւ քարէ աթոռակի մը վրայ, և մէլամաղձիկ մտածութեան մը մէջ ինկաւ:

Հերոնիմոսի սիրտը լի էր գորովով դէպ ի դժբախտները. թէև առաքինի հոգւոյ մը ամենայն գորութեամբ կ'ատէր մեղքը, բայց կարեկից կ'ըլլար յանցաւորներուն, և անոյշ խօսքերով կ'առաջնորդէր զանոնք ուղիղ ճամբուն մէջ. մինչև այն վայրկեանը Եկեղեցւոյ այն իմաստուն վարդապետին կեանքը արդիւնաւոր էր եղբայրսիրական ու բարեպաշտական գործերով: Ագուիլէայի մօտ գտնուող Ստրիգոն պղծտիկ քաղաքի մը ծնունդ՝ ազնուական ընտանիքէ մը սերած էր ինքը, և շատ կանուխ իր հայրը զինքը Հռոմ դրկած էր՝ որպէս զի հոն կատարելագործէ իր ուսումները: Իրեն վարժապետ ունեցած էր հռչակաւոր գրամատիկոս Դոնատոսը, և շուտով մը զարգանալով՝ իր գերազանց պերճախօսութեամբը կ'ապշեցնէր լսողները, և միշտ հետամուտ ըլլալով նոր նոր ծանօթութիւններ ստանալու, ուզած էր

ճամբորդել հեռաւոր երկիրներ. վերջը
Հոովմ դառնալով՝ երկար ժամանակ մնա-
ցած էր հոն. ապա մեկնած Արեւելք և
առանձնացած Գաղկիդէ անապատը՝ որ կը
բաժնէ Արարիան Ասորեստանէն, ուր չորս
տարի խիստ ապաշխարութեամբ անցու-
ցած էր կեանքը: Վատառողջութեան պատ-
ճառաւ ստիպուելով թողուլ անապատը,
գնացած էր Բեթղէհէմ, ուր և զրած էր
այն երկասիրութիւններէն շատերը՝ որոնք
պիտի հասնէին մինչև մեզի՝ ի փառս Ե-
կեղեցւոյ: Այն ժամանակին ամենէն հան-
ճարեղ մարդիկ անարժան չհամարեցան
խորհուրդ հարցնել Գաղկիդէի անապա-
տականին, որ միշտ խոնարհ ու բարե-
պաշտ, կը տհաճէր զինքը այնչափ յար-
գելնուն համար: Դամասկոս Ա. Քահա-
նայապետը՝ Անտիոքի հերձուածը մարելու
համար՝ ժողովք մը գումարեց, որու կան-
չուեցաւ նաև Հերոնիմոս, որով և ստի-
պուեցաւ մնալ Հոովմ, պարզ հնազանդե-
լու համար սրբազան Քահանայապետին
կամքին, որ մեծ կարեւորութիւն կու տար
իրեն: Հերոնիմոս օժտուած ազդեցիկ ու
խիստ բնաւորութեամբ, կը քարոզէր ու
շարունակ հակառակ կը զրէր նոյն ժա-
մանակի բարոյից մեղկութեան և ապա-
կանութեան դէմ, այնպէս որ իր համար-

ձակախօս լեզուն իրեն դէմ զրգռեց ատե-
լութիւնը բոլոր չարագործներուն, որոնք
չկրնալով ուրիշ կերպով իրենց վրէժն
առնուլ իրմէ, զինքը կ'ամբաստանէին,
և իրեն դէմ անարգական պարսաւագիր-
ներ կը հանէին: Բայց լինչ կրնայ ընել
չարերու ատելութիւնն Աստուծոյ պաշտ-
պանեալներուն դէմ: Ոչինչ. վասն զի մե-
ծարուած միշտ բարի մարդերէն, սուրբ
վարդապետիս անունը պէտք էր կտրել
անցնիլ դարերը՝ շրջապատուած երկնային
փառաց փայլականացայտ պսակով մը:

Հազիւ Հոովմ դարձած՝ Հերոնիմոս հան-
դիպեցաւ Դեկոսին, երբ այս խեղճ երի-
տասարդը կ'ողբար՝ դեռ քիչ օրեր առաջ
մեռած մօրը գերեզմանին վրայ: Հերոնի-
մոսի գուլթը շարժեցաւ անոր վրայ, և
մխիթարեց զինքը խօսելով լաւագոյն
կեանքի մը վրայ, ուր նորէն պիտի տես-
նուին սիրելիներն իրարու հետ. և Սուրբը՝
որ մխիթարելու համար տիկին մը՝ ըսած
էր անգամ մը. «Քաջ մխիթարիչ չէ ա-
նիկա՝ որ չի գիտեր լալ ու խօսիլ միան-
գամայն, և որու աղիքները չեն զգար
ցաւը՝ զոր կ'ուզէ մեղմացնել», լացաւ
Դեկոսին հետ միասին: Հերոնիմոսի խօս-
քերը մխիթարեցին երիտասարդ պատրի-
կին վշտացած սիրտը, որ այն օրէն սկը-

սեալ՝ միշտ մեծ յարգանք մ'ունեցաւ դէպ ի սուրբ Վարդապետը, որ սիրելով զինքը իբրեւ որդի, ստէպ կ'երթար իր խեղճուկ տունը զինքը քաջալերելու համար քրիստոնէական առաքինութիւններու ամէնօրեայ կրթութեան մէջ:

Հերոնիմոս դեռ մտածկոտ կը մնար սենեկին մէջ՝ ուր որ նաւաժարը զինքը թողուցեր էր, և ահա Դեկոս իր քովն եկաւ իմացնելու համար որ Մարկելոս հանգարտ քնացեր էր:

Դեկոսի ուրախութիւնը կը յայտնէր թէ որչափ կը սիրէր ինքն այն անյիոյթ երիտասարդը. Հերոնիմոս զարմացաւ այս բանիս վրայ, և ժպտելով ըսաւ իրեն.

— Ես չէի կարծեր որ դու այսչափ սիրելի բարեկամ մ'ունենաս:

— Ես չհամարձակեցայ քեզի հետ խօսելու անոր վրայ, վասն զի Մարկելոսն այն պատրիկներէն մէկն է՝ որուն կեանքը յարատեւ կերութեամբ մ'եղած է. առաքինութիւնը բոլորովին մարած չէ իր սրտին մէջ, բայց կը ննջէ խոր քունով: Ասկէ երեք տարի առաջ, երբ իրիկուն մը կ'անցնէի Սորուրայի հեռաւոր նրբափողոցներու մէջէն, տեսայ որ չորս չարագործներ իրեն վրայ յարձակեցան, և կ'ուզէին զինքը սպաննել. ես իրեն օգնութեան զիմեցի,

և այն ատենէն կը սկսի մեր բարեկամութիւնը: Իմի՛ններէս տարբեր են Մարկելոսի սովորութիւնները. ինքը որբ է, չուզելով լսել իմ խորհուրդներուս՝ շրջապատուած է խումբ մը պատառաբոյծներէ, որոնք պատճառ կ'ըլլան օրէ օր զինքը դէպ ի կործանում տանելու: Դժբախտաբար ինքը միայն չէ զահալէժին եզերքը քալողն. իրեն հետ կը քաշէ կը տանի նաև օրիորդ մը, որու խրոխտ հոգին զինքը կ'արգելու հետեւելու չար օրինակին... Անողորմ պարտատէրներու բազմութիւն մը կրնայ վայրկեանէ վայրկեան մղել զինքը խեղճութեան մէջ... և այն ատեն ի՞նչ պիտի ըլլայ անիկա, կործանած, մանաւանդ որ եպիկուրեան կեանք մ'ալ ունի:

— Պիտի ուղղուի. բայց ինչ որ ալ ըլլայ՝ պէտք է ազատել այն դժբախտ օրիորդը զինքը շրջապատող վտանգներէն, ըսաւ Հերոնիմոս:

— Զինքը ազատելը իմ ամէնէն եռանդուն փափաքս է, գոչեց Դեկոս սաստիկ եռանդեամբ:

— Հիմկուհիմայ աղօթենք Աստուծոյ անոնց համար. բայց ժամը ուշ է, շարունակեց Հերոնիմոս. դու հանգչէ՛ սեղանին վրայ, վասն զի տանս մէջ անկողին չկայ. ես կը հսկեմ քու բարեկամիդ քով:

— Ես ի՞նչպէս կրնամ քնանալ, գիտ-
նալով որ դու արթուն ես, պատասխանեց
Դեկոս՝ չուզելով պառկիլ:

— Հնազանդէ՛ խօսքիս. քու հասակիդ
մէջ քունը կարեւոր է: Ես արդէն վար-
ժած եմ հսկելու, և իմ կեանքիս ամէնէն
երջանիկ ժամերն անոնք են՝ յորս միայն
գիշերուան լուսեման մէջ, հոգիս երկրէ
հեռու՝ կրնայ բարձրանալ երկնային կա-
մարին մէջ:

Դեկոս ահամայ հնազանդեցաւ պատ-
կառելի մարդուն կամքին, և հանգչեցաւ
մարմարիոնէ կարծր սեղանի մը վրայ.
բայց չկրնալով քնանալ՝ կը դիտէր քո-
վընտի սենեակը՝ ուր Հերոնիմոս, նստած
Մարկեղղոսի անկողնին քով, բոլորովին
ընկղմած էր եռանդագին աղօթքի մէջ
յափշտակուած մտքով:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՎԱՂԵՐԻԱ ԵՒ ՄԱՐԿԵՂՂՈՍ

Մեր պատմած դէպքերէն երեք օր վեր-
ջը՝ Մարկեղղոս հանգիստ կեցեր էր Վա-
ղերիայի սենեկին մէջ, և թէպէտ դէմքը
դեռ բոլորովին տփոյն՝ բայց ոյժը քիչ
մը վրան եկած էր, և իր թեթեւ բնաւո-
րութեամբ կը ծիծաղէր անցուցած վտան-
գին վրայ և կ'ուզէր նոյն իսկ այն իրի-
կունը երթալ Արճիլետէի ճամբուն վրայ
գտնուող ճաշարանը՝ և պատմել գլխէն ան-
ցածը իր բարեկամներուն:

Վաղերիան ալ նստած էր եղբօրը քով,
և ժամանակ անցնելու համար կը զուար-
ճանար կապիկով մը՝ որ իր գոգը ելած
էր, և փղոսկրէ հողմահարով մը զարնե-
լով անոր՝ տղու պէս կը ծիծաղէր:

Երկու երիտասարդները սաստիկ կը
ձանձրանային և ընկիւրնին չէին գիտեր,
երբ շրջապատուած չէին ըլլար պատա-
ռաբոյժներով՝ որոնք կը լափէին իրենց
կերակուրները: Վաղերիա և Մարկեղղոս

բոլորովին իրենց իրենց ձեռք մնացած՝ աւելի արգահատանքի արժանի էին քան թէ պարսաւանքի։ Հռովմի մէջ ծնած էին և պատիկուց հօրմէ որք մնացած. նոյնպէս մայրերնին ալ վախճաներ էր ծաղկահասակ, բայց մեռնելէն առաջ թուղթ մը գրելով Դաղմատիոյ մէջ գտնուող իր մէկ հատիկ եղբորը՝ յանձներ էր անոր իր գաւաղները, զորոնք հիմկուհիմայ կը թողուր թզուկին պահպանութեան ներքեւ՝ պատուիրելով որ տանի և իրենց մօրեղբօրը յանձնէ զիրենք։

Հանգուցեալ կնոջ եղբայրն անառակ երիտասարդ մ'ըլլալով՝ ձանձրանալի եկաւ իրեն որբերը բովը պահելը, և որպէս զի վրայէն նետէ՝ քանի մը տարի վերջը ուզեց Հռովմ զրկել զանոնք, պատըրուակ բռնելով թէ Դաղմատիոյ պատիկ քաղքի մը մէջ չէին կրնար անոնք իրենց ազնուատոհմութեան արժանավայել կրթութիւն ստանալ։ Ուստի ծախել տուաւ իրենց ծնած տունը՝ որպէս զի անոր տեղ ուրիշ աւելի մեծ ու փառաւոր տուն մը գնէ, և միանգամայն ուզելով որ Մարկեղղոս և Վաղերիա իր ընտանեկան աշունք կրեն՝ զանոնք որդեգրեց իրեն և վերջը Հռովմ ճամբեց, և ամէն ամիս մեծ գումար մը կը ղրկէր՝ որպէս զի անով

կարենան ապրիլ իրենց բարձր աստիճանին համեմատ։

Երկու երիտասարդներն առաջնորդ չունենալով՝ մեծցան իրենց քմահաճոյքով՝ վասն զի այլ եւս ոչ ոք կը մտածէր զիրենք բաց ի թզուկէն՝ որ բնաւ չբաժնուեցաւ իրենցմէ։ Սկիզբէն մօրեղբօրը ղըրկած զրամը կը բաւէր Մարկեղղոսին, բայց յետոյ բարեկամութիւն հաստատելով բոլորովին դատարկապորտ անձերու հետ՝ սկսաւ պարտք ընել. ասկէ զատ՝ բնաւ հոգ ալ չէր ըներ բան մը սորվելու, այնպէս որ մանկութեան հասակէն ստացած ազնուական կերպերէն դուրս՝ մնացած բաներու մէջ բոլորովին տգէտ էր ռամիկ մարդու մը պէս. շիտակը զրուցելով՝ Վաղերիան ալ իրմէն աւելի ուսեալ մը չէր, հազիւ կարդալ զիտէր և մէկ մ'ալ երաժշտութիւն՝ զոր սովորած էր աղախինէ մը, և ուրիշ ո՛ր և է ծանօթութիւն չունէր։

Երկու անմիտ երիտասարդները բոլորովին շռայլութեան տալով իրենք զիրենք՝ շրջապատուած էին բազմաթիւ ծառաներով՝ որոնք ակնյայտնի կը զողնային իրենցմէ. բաց ասկէ՝ ահագին ծախսեր կ'ընէին տունը զարդարելու և բազմախորտիկ սեղաններ տալու հրաւիրեալներուն։

Այսու հանգերձ Մարկեղղոս բնաւ դրամ չէր ուզեր մօրեղբորմէն, մոլեգնօրէն պարտօքերու տակ ձգելով ինքզինքը և դիմելով վաշխառուներու՝ որոնք փոխ դրամ կու տային իրեն՝ այն յուսով որ Մարկեղղոսի մօրեղբօրը մահուան ատեն պիտի կրկնապատկուի իրենց տուածը:

Վաղերիա մէկդի թողուց կապիլը՝ որուն փայփայանքներն այլ եւս սկսեր էին զինքը ձանձրացնել, և վայրկեան մը մը տածկոտ քնալէն վերջը՝ Մարկեղղոսին դռնալով ըսաւ.

— Դու չես մտածեր այն վեհանձն ազատարարդ, և շուարածութեամբդ կը մոռնաս՝ թէ երախտագիտութիւնն զքեզ կը պարտաւորէ զանիկա վարձատրելու:

— Դեկոսի տունը թողէն առաջ իմ առաջին մտածութիւնս եղաւ տեղեկուութիւն առնուլ ազատարարի մասին, բայց ո՛չ Դեկոս փուլվիոս և ո՛չ ալ իր լըջադէմ բարեկամն ուզեցին ըսել ինծի անոր անունը՝ վստահացնելով զիս որ իրենց արգելուած է: Դու չես գիտեր թէ մինչև ո՛ր կը հասնի Դեկոսի կամակորուրթիւնը, կը հաւատամ, անիկա մինչև անգամ բերնէս խոստում առաւ՝ որ ես այլ եւս պարտք չընեմ և ո՛չ ալ զինովնամ ճաշարաններուն մէջ:

— Իրաւունք ունի Դեկոս, և դու պէտք չես պակսիլ խոստմանդ մէջ:

— Այսինքն չափով մը խնայողութիւն կ'ընեմ, պատասխանեց Մարկեղղոս հաճեցնելով ինքզինքը, բայց գինիին գալով՝ չեմ կրնար զայն նուագեցնել, և յանցանքն իմ չէ՝ եթէ գլուխս դառնայ:

— Դու չափազանց կերուխումի կու տաս ինքզինքդ, աւելցուց Վաղերիա. և միթէ այս պատճառաւ չէ՞ր որ մօրեղբայրնիս զքեզ հեռացուց Դաղմատիայէն:

— Մօրեղբայրնիս քունի ատեն միայն կը մտածէ զիս, և բնաւ մի տարակուսիր որ մեր ներկայութիւնը իրեն տաղտկալի երեւնալուն համար միայն՝ անիկա քեց զմեզ իր քովէն և ո՛չ թէ ուրիշ պատճառի մը համար: Ապա թէ ոչ՝ հարուստ մարդիկ պէտք չունին իմաստուն ըլլալու:

— Բայց Դեկոս այդ կերպով չի մտածեր, և կըթուելու համար առաւօտէն մինչև իրիկուն կը սովրի:

— Դեկոս աղքատ է. անիկա շատ բարի երիտասարդ մ'է, բայց դեռ աւելի լաւագոյն կ'ըլլար եթէ այնչափ չսովրէր ու այնչափ ջերմեռանդն քրիստոնեայ մը չըլլար:

— Բայց մենք ալ քրիստոնեայ ենք,

շարունակեց խօսքը օրիորդն աշխուժութեամբ:

— Ուսկի՞ց գիտես այդ բանը, հարցուց Մարկեղղոս յանկարծակիի եկած:

Միլոս ինծի ըսաւ որ մենք պզտիկուց մկրտուած ենք:

— Միլոս էջ մ'է, ըսաւ Մարկեղղոս ուսերը թօթվելով:

— Անիկա մեր մօր մտերիմն էր, աւելցուց Վաղերիա յուզուած. երբ մեր դժբախտ մօր վրայ կը մտածեմ՝ աչքերէս արցունք կու գան: Միլոս ինծի ըսաւ որ անիկա միշտ տխուր էր, բայց ոչ ոք գիտցեր է իր տխրութեան պատճառը:

Սենեկին մէկ անկիւնէն յանկարծ խոր հառաչանք մ'ելլելով՝ արծազանգ եղաւ օրիորդին խօսքերուն: Մարկեղղոս զլուխը դարձուց և տեսնելով թզուկը որ հոն անկեան մը մէջ վախկոտ կեցեր էր, բարակացած պոռաց անոր երեսէն վեր:

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, անճոռնի:

Թզուկը գոյնը նետեց, և յարգանքով զլուխը ծռելով՝ պատասխանեց սարսափահար.

— Ինծի այնպէս երեցաւ որ ձայնդ լսեցի, ո՞վ պատրիկ, և շուտով եկայ հրամաններդ կատարելու:

— Քոյրդ կանչած պիտի ըլլամ, ըսաւ

Մարկեղղոս՝ մատովը ցուցնելով կապիկը՝ և սկսաւ անգթօրէն ծիծաղիլ զուարճախօսութեամբ մը՝ որ խեղճ թզուկին աւելի սիրտը կը վիրաւորէր քան թէ անձնասիրութիւնը:

— Ինչո՞ւ կու լսաս, գոչեց Վաղերիա՝ տեսնելով որ արցունք մը կը շողշողար Միլոսի կարմրեցած կոպերուն վրայ:

— Մօրդ վրայ խօսուիլը լսեցի, և ահա նոր յիշատակը՝ որ միշտ ազնիւ եղած է՝ ակամայ լացս շարժեց, պատասխանեց թզուկն, իր գեղեցիկ պարեգօտին ծայրովը չորցնելով աչքերուն վրայ մնացած արցունքը:

— Մեր մայրն անշուշտ մեզի պէս գէշ էր վարուիլը քեզի հետ, ըսաւ Վաղերիա յանդիմանական երես մը դարձնելով Մարկեղղոսին վրայ՝ որ բոլորովին անայլայլակ մնաց:

— Դուք ինծի հետ ամենեւին գէշ էք վարուիլը, ո՞վ իմ բարի տէրերս. և յետոյ՝ ո՞վ եմ ես՝ եթէ ոչ ողորմելի արարած մը՝ սահմանուած ծաղրածութեան համար: Բնութիւնն՝ որ ինծի անգութ եղած է, ընդհակառակն ձեզի առատաձեռնած է իր ձիրքերը. ուստի ես բնաւ չեմ առնուիր, սիրելի տղաքս, երբ դուք զիս տգեղ կ'անուանէք, վասն զի արդէն այնպէս ստեղծուած եմ:

— Խեղճ Միլոս, մարտիրոսի մը պէս գիտես դու համբերել մեր քմահաճոյքներուն, գոչեց Վաղերիա գորովագութ ձայնով։

Նոյնպէս Մարկեղղոսին ալ սիրտը շարժեցաւ այդ խեղճին յետին աստիճանի խոնարհութենէն, և որպէս զի անոր դէմ ցուցած գէշ վարմունքին փոքրիկ փոխարինութիւն մ'ընէ՝ ձեռքը անոր ուսին վրայ դնելով՝ ըսաւ.

— Այո՛, Միլոս, դու համբերող ես և բարի. եթէ մեր բոլոր բարեկամներն ալ գմեզ թողուն, դու դարձեալ հաւատարիմ պիտի մնաս մեզի։

Անպատմելի ուրախութեան փայլ մ'եւրեցաւ թզուկին դէմքին վրայ, և ձեռքերն իրարու կցելով՝ երախտագիտական ձայնով մը ըսաւ.

— Շնորհակալ եմ, պատրիկ, օրհնեալ ըլլաս դու՝ ծառայիդ վրայ ունեցած վրաստահութեանդ համար։ — Յետոյ գոհութեան անվարժ սրտի մը արտայայտական ուրախութեամբ ուժով մը Մարկեղղոսի ձեռքը բռնելէն ու համբուրելէն վերջ՝ շուտով հեռացաւ գնաց անկէ, որպէս զի ծածկէ իր լացը։

— Կ'աղաչեմ քեզի, եղբայր, խօսք տուր ինծի որ ասկէ վերջ մէկ մ'ալ պիտի չնախատես Միլոսը, և ճաշարան պիտի

չերթաս, ըսաւ Վաղերիա պաղատագին ձայնով։

Մարկեղղոս ուսերը թօթուեց և սկսաւ ծիծաղիլ. վերջը ձեռքերն իրարու շփելով աւելցուց.

— Բարկացած ատենս՝ թէ որ Միլոս առջեւ չգայ անճոռնի դէմքովն, այն ատեն քեզի խօսք կու տամ՝ որ զո՛հ չեմ ըներ զինքը բարկութեանս. իսկ զալով ճաշարանի խնդրոյն՝ ատիկա ուրիշ բան է. ես ուրիշ կերպ չեմ կրնար ընել՝ երբ կ'ընկերանամ հոն իմ բարեկամներու։

— Աւելի չարագոյն քեզի համար, եթէ նորէն իյնաս Տիրեբրիսի մէջ, պատասխանեց Վաղերիա զայրացած։

— Դուն ալ Դեկոսի պէս երթալով բարոյագէտ կը դառնաս. ճառախօսութիւն ընելու մոլութիւնը վնասակար է, ըսաւ Մարկեղղոս յօրանջելով։

— Մի՛ վախեր, շարունակեց խօսքը Վաղերիա ժպտելով, Դեկոսի խօսքերը զիս չափազանց կը ձանձրացնեն, ուստի ինչպէս կրնամ ես մի և նոյն ձանձրութիւնը տալ ուրիշներուն։

— Լա՛ւ, ուրեմն մտիկ ըրէ ինծի, աւելցուց Մարկեղղոս՝ արագ արագ քալելով սենեկին մէջ. երբոր ես նորէն հարբստանամ՝ փոխանակ ճաշարան երթալու՝

ամէն օր սեղաններուս պիտի հրաւիրեմ բարեկամներս: Զեմ փափագիր մեր մօրեղորը մահուան, բայց բնական օրէնքով՝ անիկա մեզմէ առաջ գերեզման պիտի իջնէ. այն ատեն ես պիտի ծախեմ այս մեր հիմակուան տունը և անոր տեղ դեռ աւելի փառաւոր տուն մը պիտի գնեմ, արձաններով զարդարուած. և Կարակալլայի բաղնիքներուն պէս ընդարձակ բաղնիքներ շինել պիտի տամ, զգեստներս ծիրանիէ և ոսկիէ պիտի ըլլան, և Հոովմ պիտի ապշի տուած բազմախօրտիկ սեղաններու վրայ: Պիտի ապրիմ կատարեալ հեշտակեացի մը պէս. և այն ատեն դու պիտի տեսնես՝ թէ ինչպէս ամէնքն ալ զիս իմաստուն ու հանճարեղ պիտի կոչեն, վասն զի հարստութիւնն իր հետ կը բերէ զիտութիւնն ու իմաստութիւնը. և սեղաններուս հրաւիրածներս՝ մեծածայն պիտի հոչակեն զիս Դիողինէսի պէս հանճարեղ և Սենեկայի պէս իմաստուն:

— Ես ալ արծաթէ պատգարակի մը մէջ նստած և թեւերս թանկագին ապարանջաններով զարդարած՝ պիտի երթամ հասարակաց տեսարանները, չորս կողմս պիտի հաւաքեմ կաքաւչունհներ՝ որոնք ամբողջ օրը պիտի պարեն՝ զիս զուարճացնելու համար: Ափրիկէէն բերել պիտի տամ հազուագիւտ թռչուններ, և Ասիայէն քաղցր

անուշահոտութիւններ, ըսաւ Վաղերիա՝ յաղթուած Մարկեղղոսի չար օրինակէն, և ինքզինքը կ'երազէր ամենէն աւելի հաբուստ հռովմայեցի պատրիկունհին:

Երկու անմիտ երիտասարդները ցնորական մտածութիւններով զինովցած՝ ապագայ հարստութիւններէն՝ իրենք իրենց կը խոստանային մի միայն եսական ու ապօրէն վայելքներ, որոնք կը կտրեն մարդու մտքին թեւերը և չափազանց կը նուաստացնեն դնայնասէր կիներ՝ որ զուարճութիւններու ետեւէ միայն ըլլալով՝ կը դառնայ ընկերութեան քաղցիկը. և ինքն որ մայր ըլլալու սահմանուած է՝ կը դաստիարակէ պարագորդներու բազմութիւն մը, և եթէ կրօնքն ու առաքինութիւնը չսանձահարեն անոր սիրտը՝ Արարչին ամէնէն գեղեցիկ գործը՝ կրնայ դառնալ ամէնէն չարը, քանի որ ի բնէ արդէն խուրամանկ է:

Մինչդեռ Վաղերիա և Մարկեղղոս այսչափ քաղցրութեամբ կ'երազէին, յանկարծ վրայ հասաւ Սիլոս և թուղթ մը տուաւ իրենց, որ անմիջապէս նոյն վայրկենին հասեր էր Դաղմատիայէն:

Մարկեղղոս առաւ մագաղաթէ թուղթը, և առանց վրան նայելու՝ Վաղերիային տուաւ գայն՝ ըսելով.

— Նամակ մ'ի մեր մօրեղբորմէն. ազէկ ժամանակին հասաւ, վասն զի այլ եւս սեւտերտ¹ մ'ալ քովս չմնաց:

Կը սխալիս, եղբայր, պատասխանեց օրիորդը, դարձնելով թուղթը Մարկեղղոսին, որ սկսաւ կարդալ զայն:

Պատրիկը կարդալու ատեն յանկարծ տագնապալից կերպարանք մ'առաւ, և սկսան ձեռքերը դողդողալ ջրածգտաբար, այնպէս որ թուղթը ձեռքէն կ'իյնար:

— Ի՞նչ ունիս, Մարկեղղոս, հարցուց Վաղերիս անձկութեամբ:

— Ոչինչ, պատասխանեց երիտասարդը. և յետոյ վեր ու վար շրջագայելով սենեկին մէջ՝ կ'ըսէր ինքրեն. Ոնգո՛ւթ ճակատագիր, դու զիս կը հալածես... այնչափ գեղեցիկ ծրագիրներս պարապի կը հանես, այնչափ անոյշ երազներս օդի մէջ կը ցնդեցնես...:

— Կ'աղաչեմ. Մարկեղղոս, զիս տարակուսի մէջ մի՛ ձգեր. դժբախտութեան մը լուրը որոշ լսելը այնչափ տագնապալից չէ՝ որչափ տարակոյսի մէջ մնալը այդ մասին, կը գոչէր օրիորդը լալով:

— Հանդարտէ՛, քոյր իմ, վերադարձիս կ'իմանաս ստոյգը. հիմայ պէտք եմ քիչ

1. Sestertium, Հռոմայեցեաց արծաթ դրամ մը:

ժամանակի համար թողուլ զքեզ... Բարեկամներ ունիմ՝ որոնք երբեմն իրենց առատածեռն նուէրներով լեցուցած են զիս, կ'երթամ անոնց դիմելու:

Թողով խեղճ Վաղերիան ցաւալի անստուգութեան մը մէջ՝ Մարկեղղոս խոյս տուաւ գնաց, և երկար ճամբայ մ'ընելէն վերջ՝ ելաւ Նոմենտանայի դռնէն դուրս. կանգ առաւ հովոցի մ'առջև՝ յորում սովորաբար կը հաւաքուէին իր բարեկամներէն շատերը՝ սատրանջ խաղալու համար. և հսկայածե սոճիներով շրջապատուած տուն մը մտնելէն վերջ՝ ոտքը դրաւ դահլիճի մը մէջ, ուր համախմբուած կեցեր էին իր դատարկապորտ ընկերներն, որոնք ողջունեցին զինքը աղաղակաւոր զոչիւններով:

Մարկեղղոս նախ պատմեց անոնց թէ ինչպէս գետէն ազատեցաւ, և յետոյ ծոցէն թուղթը հանելով՝ կարդաց հասած տխուր լուրը իր բարեկամներուն աջինքն թէ մօրեղբայրը յանկարծակի մեռնելով՝ ահագին պարտքեր թողուցեր էր:

— Մօրեղբայրդ խելացի գտնուեր է, և զու աւելորդ տեղ կը տրամիս, ըսաւ խաղացողներէն մէկը ծիծաղելով:

Մօրեղբօրս մահուամբ կը լմնան արժեթուղթերս, աւելցուց Մարկեղղոս դառ-

նացած. եթէ առ ժամս կարենայի ծածկել վիճակս պարտատէրներէս՝ յետոյ ինքզինքս գտնելով՝ կրնայի քանի մը բան ազատել նաւաբեկութենէ. բայց դժբախտաբար այլ եւս զրամ չմնաց բովս, և ասկէ վերջ վաշխառուներն ալ շատ զժուարաւ փոխ պիտի տան ինծի, եթէ յետին կարօտութենէս ստիպուած՝ պաղատազին դիմեմ իրենց օգնութեան, ուստի...

Մարկեղղոս խօսքն ընդհատեց. առաջին անգամ էր որ զրամ կ'ուզէր իր բարեկամներէն, և ամօթը գետին կ'անցրնէր ու կը պապանձեցնէր զինքը:

Պատրիկները զարմանքով ու արհամարհոտ արգահատանքով նայուածք մը նետեցին իրենց բարեկամին վրայ, բայց և ոչ մէկ ձայն կրկնեց կարծեցեալ հարուստին երբեմն եղած նուէրները, այլ եւս ոչ ոք ձեռք կարկառեց խեղճ պարտապանին:

Մարկեղղոս սեւեռեալ աչքով դիտեց ընկերները՝ որոնք լուռ ու մուռջ կեցեր էին. նոյն պահուն դառն ժպիտ մը սահեցաւ անցաւ շրթունքներուն վրայէն, և չուզելով խոնարհիլ անօգուտ պաղատանքներու, ելաւ այն տունէն, և հեռանալով հովոցէն՝ ինքիւրեն կ'ըսէր տազնապալից:

— Չասոնք իմ բարեկամներս կը կար-

ծէի՝ մինչդեռ սեղաններուս բարեկամներն են եղեր...

Մարկեղղոս բոլորովին յուսահատած՝ չէր գիտեր որ կողմ դառնալը. անզուսպ գոռոզութիւնն իրեն թոյլ չէր տար խորհուրդ հարցնելու Դեկոսին. և ահա ցաւէն բոլորովին ինքիրմէ դուրս ելած՝ կ'անիծէր այն զթած ձեռքը՝ որ զինքը ազատեւ էր Տիրերիսէն. և զինքը հարուածող դժբախտութեան մէջ՝ փոխանակ արդարացի պատիժ մը տեսնելու իր անկարգ կեանքին՝ կ'անիծէր մարդկային ազգը, գոչելով կալիգոլային հետ, թէ «կ'ուզէի որ բոլոր մարդիկ մէկ գլուխ միայն ունենային, վերջը ես դահիճ կ'ըլլայի զայն կտրելու»: Տխուր լուրը Վաղերիային հաղորդելու արիութիւն չունենալով, Մարկեղղոս՝ գրեթէ խելագարի պէս կը շրջէր Հովմայ փողոցներուն մէջ. ֆանի մ'անգամ ուզեց գետը նետուիլ և վերջ տալ կեանքին՝ անցեալ սխալներէն շատ աւելի ծանր յանցանքով մը: Վերջապէս ան նպատակ պտըտելէն յոգնած, արիութիւն ըրաւ ու դարձաւ տունը՝ պատմելու համար Վաղերիային անակնկալ դժբախտութիւնը՝ որ զիրենց յանկարծակիի բերած էր, մինչդեռ իրենք կ'երազէին հեշտակեաց կեանքի մը վայելքները:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԱՆԵՐԵՒՈՒԹԱՑՈՒՄԸ

Սաստիկ ցաւով լսեց Վաղերիա աղե-
տալի լուրը, և չուզեց մտիկ ընել Մար-
կեղղոսի միտթարական խօսքերուն՝ որ
կ'ուզէր խաբէական յոյս մը ծնանել տալ
իր սրտին մէջ:

Երկու երիտասարդներուն վիճակն ի-
րաւոյնէ յուսահատական էր. ամսէ ամիս
ընդունած զրամներն լմնցած էր, և թան-
կագին թռաւականերով շրջապատուելով
հանդերձ՝ կրնային մեռնիլ անօթութենէ:
Ստոյգ է թէ շատ բան ունէին ծախելու,
բայց այնպէս դիւրին չէր գնող մը գրտ-
նել նոյն վայրկենին. ասկէ զատ, Մար-
կեղղոս որչափ որ դատարկապօրտ մ'էր՝
բայց այսու հանդերձ ամէն ուղղութիւն
ձեռքէ թողած չէր, ուստի չէր ուզեր ա-
մենեւին գաղտնի հետը տանիլ բան մը՝
որ իրաւունքով պարտատէրներուն կ'իյ-
նար:

Զկրնալով լաւագոյն բան մը մտածել՝

վերջապէս որոշեցին թողուլ իրենց տունը
և գերիները, յանկարծակի Դաղմատիա
երթալու պատրուակով:

— Հռովմայ ո՞ր անկիւնին մէջ պիտի
ծածկենք մեր ամօթալի խեղճութիւնը,
ըսաւ Վաղերիա արցունքը սրբելով:

Մարկեղղոս յօնքերը կնճռեց և զլուխը
միւս կողմը դարձուց, որպէս զի քողարկէ
յուզումը, և վերջը պատասխանեց.

— Զեմ գիտեր, քուրիկս, խելքս զլուխս
չէ, խենթի պէս բան մը դարձած եմ:

— Անտարակոյս ուտելու բան ալ պի-
տի չունենանք, քանի որ դրամ չունինք,
շարունակեց Վաղերիա:

— Ոչինչ, ոչինչ, ըսաւ Մարկեղղոս
դառնապէս:

— Մանրերկրորդ մը սպասէ ինծի, եղ-
բայր, աւելցուց օրիորդը. և հեռանալով՝
Քիչ մը վերջ նորէն դարձաւ՝ հետը բերե-
լով արծաթապատ եղեւնափայտէ արկղիկ
մը, և զայն Մարկեղղոսին տալով՝ ըսաւ
արտասուալից.

— Ահաասիկ գոհարեղէններս, կրնանք
զասոնք ծախել:

Վաղերիա այս խօսքերը արտասանելու
պահուն ջերմ արցունքով կու լար. ի՞ր
ունայնասիրութիւնը չէր կրնար աւելի մեծ
զոհ մ'ընել՝ քան զրկուելով իր այնչափ

սիրած այս զարդերէն. այս առաջին ցաւալի հարկն էր՝ զոր կը զնէր իր վրայ չքաւորութիւնը. անտարակոյս ինքն աւելի պիտի ընտրէր որ իր կեանքէն տասը տարիներ պակսէին՝ քան թէ զրկուէր այն գոհարեղէններէն՝ որոնք կը ծառայէին իր գեղեցկութիւնը դուրս ցայտեցնելու:

— Արճիլետէ ճամբուն մէջ՝ ուր կը գտնուին ակնավաճառներու խանութները, զիս ամէն մարդ կը ճանչնայ, ըսաւ Մարկեղոս, որուն այտերն կասկարմիր դարձեր էին՝ մտածելով միայն թէ ինքը պիտի ներկայանայ հոն իբրեւ խեղճ վաճառող մը՝ ուսկից միշտ շոյալօրէն գնած էր մինչև հիմայ:

— Չենք կրնար Միլոսը զրկել հոն, հարցուց վաղերիս:

— Ի՞նչ բանի կ'ուզես որ գայ բնութեան այդ վիժածը, եթէ ոչ ծաղրածութեան նիւթ ըլլալու, պոռաց Մարկեղոս անհամբերութեամբ: Էւ ահա նոյն վայրկենին զգաց՝ որ մէկը կամացուկ մը իր պարեգօտէն կը քաշէր. յանկարծակիի եկած՝ դարձաւ և տեսաւ Միլոսը՝ որ հազիւ հազ վերցնելով կաշիէ պարկ մը՝ վախկոտութեամբ կեցեր էր հոն իր բովը:

— Ի՞նչ կ'ուզես, ըսաւ իրեն երիտաւարդը տմարդութեամբ:

— Պատրիկ, Դաղմատիայէն հասած թղթաբերն իմացուց ինծի մօրեղբօրդ մահը, և հիմայ զրամ ընդունելուդ սովորական ժամանակն անցած ըլլալով՝ անտարակոյս պէտք պիտի ունենաս զրամի, ուստի առ քեզի այս բերածս. քիչ է՝ բայց ասկէ աւելի չունիմ, և մի՛ անարգեր քու ծառադ՝ մերժելով այս քեզի տուածս:

— Ի՞նչպէս ձեռք ձգեցիր այս զրամը, հարցուց Մարկեղոս գոռոզաբար:

— Իմս է, պառասխանեց Միլոս. դու շատ անգամ զիս ծեծելէն վերջը՝ ինծի զրամ մը նուէր կու տայիր. ասկէ զատ՝ քու սեղաններուդ մնացորդներէն ինծի ընկած բաժինը կը ծախէի, և ահա ագահի մը խնայողութեամբ կըցայ զիզել այս գումարը, նախատեսելով որ իմ բարերարութեանդ որդիքը՝ կանուխ թէ ուշ՝ պէտք կ'ունենան անոր:

Մարկեղոսի գէմքը կասկարմիր եղաւ. իրմէն հազար անգամ ծեծ կերած այն խեղճ արարածէն օգնութիւն ընդունիլը՝ իրեն համար չափազանց խոնարհութիւն կ'երեւէր, ուստի ետ մղելով պարկը՝ լուռ ու մունջ մնաց:

Վաղերիս իսկոյն եղբօրը սիրտը կարգաց, և վախելով որ չըլլայ թէ անիկա

կոշտ մերժումով մը չափազանց խոնարհեցնէ բարի թզուկը, այս բանիս առջեւն առաւ՝ ընդունելով անկէ փոքրիկ պարկը, և ժպտերես ու կէս մը արցունքով շարունակեց խօսքը.

— Ծնորհակալութիւն, Միլոս. մօրս յիշատակին համար կ'ընդունիմ վեհանձն նուէրդ:

Մարկեղղոս կատաղաբար ոտքը գետինը զարկաւ, և արիւն բերելու չափ խաժաւ շրթունքները, բայց բնաւ խօսք մը չհանեց բերնէն. իսկ թզուկը լի երախտագիտութեամբ պագաւ Վաղերիայի ճերմակ ձեռքը:

Ճիշդ նոյն իրիկունը երկու երիտասարդները լալով թողուցին իրենց փառաւոր տունը և գնացին Հռովմայ ամէնէն ամայի տեղ մը գտնուող խեղճ տնակի մը մէջ բնակելու, հետեւնին տանելով միմիայն Վաղերիայի գոհարեղէնները. յետոյ Մարկեղղոս երկտող մը գրելով Դեկոսին՝ իմացուց անոր իրենց Դաղմատիա մեկնելը և միանգամայն աղաչեց որ այս բանս ծանուցանէ պարտատէրներուն, որպէս զի գան տիրանան գերիներուն. և տունը ծախելով՝ անոր ղրամէն հանեն իրենց իրմէն առնելիք պարտքը: Գոռոգուլթիւնն էր որ կը ղրդէր անփոյթ երի-

տասարդը այսպիսի սուտ մը խօսելու, և կը ստիպէր զինքը բաժնուելու իր միայնակ իմաստուն ու հաւատարիմ բարեկամէն՝ որու խորհուրդները կրնային առաջնորդել զինքը դէպ ի բարին:

Միլոսին յանձնուեցաւ որ այս թուղթս հասցնէ Դեկոսին ձեռքը. թզուկը նոյն իրիկունը պահուրտեցաւ պատրիկին տանը շրջակայ տեղ մը, և յետոյ հեռուէն տեսնելով անոր տուն դառնալը՝ իսկոյն նամակը ղրաւ տան ղրան սեմին վրայ ու փախաւ:

Այսպէս խորհրդաւոր կերպով ձեռքն հասած թուղթը կարգալով՝ Դեկոս չհաւատաց իր աչքերուն. Մարկեղղոսի և Վաղերիայի այսպէս յանկարծական մեկնումն անկարելի կ'երեւէր իրեն և միանգամայն սաստիկ կը տագնապեցնէր զինքը:

Ազնիւ երիտասարդը մինչև խոր գիշեր վեր ու վար քալեց իր փոքրիկ սենեկին մէջ, և երբեմն երբեմն կանգ առնելով՝ կը կոթընցնէր պատին իր բորբոքած ճակատը. փորձեց քանի մ'անգամ պառկիլ՝ բայց ի զուր, վասն զի հագիւ թէ հանգչած՝ նորէն ոտքի կ'ելլէր ու կը սկսէր շրջագայել: Վերջապէս չկրնալով սրտին յուզումը զսպել, առաւօտը լուսնալուն՝

գնաց Մարկեղոսի տան առջև, բայց չուզելով ներս մտնել՝ կանգ առաւ գաւթին մօտ, ուր կարծես թէ երեւակայութիւնը լսել կու տար իրեն Վաղերիայի կիթառին տխուր ձայնը. յաղթուած այսպիսի տխուր յուզումէ մը՝ թողուց այն տեղը և ճամբայ ելաւ դէպ ի Հերոնիմոսի տունն երթալու համար, ուր քիչ ատենէն հասնելով՝ սուրբ Վարդապետը բացաւ իրեն դուռը և մէկտեղ մտան փոքրիկ սենեակ մը:

Սենեկին մէջտեղը կը գտնուէր քարէ սեղան մը՝ որուն վրայ դրուած էին բազմաթիւ մագաղաթներ, սև փայտէ խաչ մը, մարդու գանկ մը ու կանթեղ մը. ասոնց մէջ զատ կը գտնուէին իբր կահկարասիք՝ երկու մարմարեայ աթոռակներ, նեղ ու ցած անկողնիկ մը՝ ծածկուած բրդէ անպաճոյճ փռոցով: Մարկեղոս տիկնոջ բոլոր սենեակներու մէջէն՝ զորս Հերոնիմոսի տրամադրութեան ներքև թողուցած էր, անիկա այս փոքրիկ սենեակն ընտրեցէր իրեն, որ ճիշդ թեքայիդի անապատաւ կանի մը խցիկին կը նմանէր:

Դեկոս ծունր դրաւ Հերոնիմոսին առջև, որ ձեռքը անոր գլխուն վրայ դնելով՝ օրհնեց զինքը, և լաւ մը դիտելէն վերջ՝ ըսաւ.

— Կ'երեւի որ տագնապ մ'ունիս, որդեակ:

Ոյո՛, հայր. բարեկամս Մարկեղոս՝ որ քու օգնութեամբդ կը յուսացուէր թէ դառնայ իր զարտուղի ճամբէն՝ յանկարծակի փախեր է՝ առանց ձեռքս սեղմելու, առանց վերջին ողջոյն մ'ինծի տալու. կարդա՛...:

Ապերախտ մ'է այդ երիտասարդն՝ ըսաւ Հերոնիմոս՝ կարդալով Մարկեղոսի թուղթը, և վերջն աւելցուց. Ես մարդ մ'եմ և կրնամ սխալիլ, բայց սիրտս ինծի կ'ըսէ որ բարեկամդ սուտ կը խօսի այս խօսքերը քեզի գրելով. դժբախտութեան ձեռքը թիրեւս ծանրանայ այդ ապերջանիկին. զխուռն վրայ. բայց ի՞նչ կրնաս ընել յաւիտենական Աստուծոյ կամքին հակառակ՝ որու դատաստանն անդունդ մ'է անսահման:

— Կ'ուզեմ զինքը փնտռել, գոչեց Դեկոս աշխուժութեամբ:

Հերոնիմոսի խիստ ու ըննիչ նայուածքը անկուեցաւ երիտասարդ պատրիկի աչքերուն վրայ. կարծես թէ կ'ուզէր կարգաւ անոր սիրտը. վերջը գլուխը ցնցելով՝ մեղմ և որոշ ձայնով աւելցուց.

— Ոյո՛, փնտռէ այն օրիորդը՝ որ կը գայթակղեցնէր քրիստոնեաները իր ճեր-

մըկցուցած դէմքովը, այնչափ ճերմակ՝ որ տեսնողին մտքին մէջ կ'արթնցնէր մարմարինէ կուտքերուն յիշատակը. փնտռէ՛ զանիկա՝ որ շքեղ հագուստներովը տեսնողներու հիացումը կը զբաւէր իր վրայ, և խօսել կու տար իր տուած բազմախորտիկ սեղաններուն վրայ, որոնցմէ և ո՛չ հացի փշրանք մը կ'իյնար իր տան առջև հանգչող աղքատին: Այո՛, փնտռէ զանիկա, բայց այն նպատակով որ առ Աստուած դառնայ, և զղջալով միղքերուն վրայ՝ աւելցնէ Կոյսերուն թիւը, որոնք փառք են Քրիստոսի եկեղեցւոյն:

— Այս է իմ միակ փափաքս, և ուրիշ բանի չեմ ըզձար, և Աստուած որ սրտիս խորերը կը թափանցէ՝ գիտէ թէ ո՛րչափ անկեղծ են զգացումներս, պատասխանեց Դեկոս ի տրամութեամբ:

— Կը հաւատամ քեզի, որդեակ, ըսաւ Հերոնիմոս, բայց դու միայն չես կրնար փնտռել զանիկա: Ուստի գնա՛ բարեպաշտունի Ասելլա տիկնոջ և ըսէ իրեն իմ կողմէս որ ձեռնտու ըլլայ քեզի բարեկամդ գտնելու. անիկա շատ մարդ կը ճանչնայ աշխարհիս մէջ, և թերեւս քեզի օգտակար կ'ըլլայ իր խորհուրդներովը. գնա՛ Աստուած առաջնորդ ըլլայ ու լուսաւորէ զքեզ:

Հերոնիմոսի տունէն ելլելով՝ Դեկոս անմիջապէս գնաց Ասելլայի տունը և յայտնեց բարի տիկնոջ իր այցելութեան պատճառը, և ասոր աւելի բացաւ իր սիրտը՝ քան թէ Հերոնիմոսին, վասն զի կնոջ սիրտն աւելի վստահութիւն կ'ազդէ, և Ասելլա ցաւակից եղաւ իր բարեկամունիին որդւոյն վշտացը: Խոհեմազարդ տիկինս մասնաւոր վիշտ չունենալով՝ կատարեալ խաղաղութեամբ կ'անցընէր կեանքը և մասնակից կ'ըլլար ուրիշներու վշտակրութիւններուն. իր աչքերը՝ արցունք մ'ունէին ամէն ցաւի համար, շրթունքները՝ մխիթարական խօսք մը ո՛ր և է դըժբախտութեան համար, և երբ չէր կրնար վշտացեալներուն օգնել կամ մխիթարել զանոնք՝ այն ատեն կ'աղօթէր Աստուծոյ անոնց համար: Ասելլա՛ հրեշտակ մ'էր բարութեան, և քրիստոնէական սիրոյ մէջ՝ նախանձ կը շարժէր իր ժամանակի բոլոր բարեպաշտ տիկիներուն: Իր մտերիմները կը պատմէին, որ մինչդեռ մօրը արգանդին մէջ էր՝ իր բարեպաշտ հայրն երազին մէջ կը տեսնէր որ իր ամուսինը կը ծնանէր զուտ բիւրեղէ անօթ մը. և իրաւցնէ Ասելլա անօթ մ'էր ընտրութեան, և իր անարատ կեանքը յարատեւ բարեգործութիւն մը:

Տիկինն խսկոյն գուշակեց՝ որ երիտա-
սարդին տրտմութիւնն ո՛չ այնչափ Մար-
կեղղոսին մեկնելուն համար էր՝ որչափ
աւելի վաղերիային, ուստի իր հրեշտա-
կային բարութեամբը ժպտեցաւ անոր,
վասն զի լաւ գիտէր՝ որ Դեկոս փուլվիտ-
սի սրտին մէջ բնաւ չար զգացում չկար.
և դեռ աւելի կը հաստատուէր իր այս
համոզումին մէջ՝ յիշելով որ քանի մ'օր
առաջ Դեկոս ուզած էր մտերմաբար սիր-
տը յայտնել իրեն, բայց պարագաները
թոյլ չէին տուած:

— Երկար ժամանակ եղած եմ Դադ-
մատիայի մէջ, ըսաւ տիկինը, բայց բնաւ
չեմ գիտեր քու բարեկամներուդ մօրեղ-
բօրը բնակած տեղը. սակայն կը ճանչնամ
սինկղիտոս մը՝ որ շատ երկար ատեն բնա-
կած է հոն, և կրնայ տեղեկութիւն ունե-
նալ այս մեր խնդրոյն վրայօք. ուստի
քանի մ'օր վերջ եթէ նորէն դառնաս
հոս, այն ատեն իրմէ լսածս կրնամ հա-
ղորդել քեզի:

Դեկոս այս յուսով քիչ մը մխիթա-
րուած՝ բաժնուեցաւ տիկինէն, և Մար-
կեղղոսի թուղթը տարաւ պարտատէրնե-
րէն մէկուն, որ չարաչար կատղած անոր
անհետանալուն վրայ՝ սպառնացաւ ձեր-
բակալել տալ զինքը Դադմատիայի մէջ,

և դատաստանի կանչել դատաւորին առ-
ջև՝ որպէս զի պաշտօնապէս թողու իր
ստացուածքները¹:

Դեկոս զայրացած հոգեով թողուց վաշ-
խառուն, և երեք օր անհամբեր սպասելէն
վերջ՝ դարձաւ նորէն տիկնոջ քով՝ որ
սինկղիտոսի տուած տեղեկութեան համե-
մատ հաղորդեց իրեն, թէ Մարկեղղոսի
և վաղերիայի մօրեղբայրն յանկարծակի
մեռած էր՝ թողով իր հայրենի ժառան-
գութիւնը ահագին պարտքերով բեռնաւո-
րուած:

— Հերոնիմոս իրաւունք ունեցաւ.
Մարկեղղոս կը ստէր ինծի գրած թղթին
մէջ, գոչեց Դեկոս՝ յանկարծակիի գալով՝
ու վշտացած այս լուրին վրայ:

— Բարեկամներուդ Դադմատիա եր-
թալը շատ հաւանական չ'երեւիր, քանի
որ իրենց վախճանած մօրեղբօր ժառան-
գութենէն չէին կրնար բան մը ձեռք ձգել,
ըսաւ Սսելա:

— Աստուած իմ, ո՞ր ծածկուած են

1. Հոովմէական քաղաքացին կրնար իր ստացուածքը
թողուլ պարտատիրօջ՝ որ կ'ըսէր դատաւորին առջեւ.
«Կ'ըսեմ որ այս ստացուածքն իմ է»։ Այն ատեն դա-
տաւորը պարտապանին հարցնելով կը ստուգէր այս բանս,
և այսպէս օրէնքով կը վաւերացուէր անոր իր ստացուած-
քէն հրաժարումը.

արդեօք, ի՞նչ անխելք որոշողութիւն մ'ըրած են, վրայ բերաւ Դեկոս՝ ձեռքերովը ծածկելով դէմքը, որպէս զի չտեսնուի ալլազունութիւնը:

— Մի՛ տագնապիր, Դեկոս, նորէն կը գտնենք զանոնք, շարունակեց Ասելլա. քեզի պէս ես ալ կ'ողորամ այն անփոյթ օրիորդը և այն մոլորեալ երիտասարդը, և կը խոստանամ որ ամէն ջանք ի գործ կը դնեմ զանոնք փնտռելու. որչափ որ Հոովմն ընդարձակ է, սակայն շուտ թէ ուշ՝ կը գտնենք անոնց պահուրտած տեղը:

— Այո՛, նորէն կը գտնենք զանոնք, այնպէս չէ՞, Ասելլա, ըսաւ պատրիկը՝ մխիթարութիւն փնտռող տղու մը պէս:

— Աստուծով կը յուսանք, վասն զի առանց Աստուծոյ օգնութեան՝ շատ տկար է մարդուս կամքը, պատասխանեց բարեպաշտ տիկինը:

Բոլորովին վշտացած՝ Դեկոս վերադարձաւ իր տունը, և չուզելով ժամանակ կորսնցնել՝ անմիջապէս փնտռելու ելաւ իր բարեկամները, բայց ընդունայն տեղը. Մարկեղղոսի տան մէջ մնացած գերիններուն տեղեկութիւն հարցուց, ի գուր ամսէ մ'աւելի զիշեր ցորեկ ասդին անդին պտըտեցաւ, բայց թէ՛ իրեն և թէ՛ Ասելլայի խուզարկութիւններն անօգուտ եղան: Վեր-

ջապէս խեղճ Դեկոսը յոգնած ու վհատած՝ բոլորովին յուսահատեցաւ զանոնք նորէն գտնելէ, իսկ անոնք և ո՛չ իսկ մտքերնէն կ'անցնէին Դեկոսը, որ այսչափ հոգ կ'ընէր ու կը տանջուէր իրենց համար:

ԳԼՈՒԽ Զ.

Մ Ե Կ Ն Ո Ւ Մ Ը

Գեղեցիկ զիշեր մ'էր խաղաղ ու պայծառ. լիալիր լուսինը կը լուսաւորէր Ապպեան ճանապարհը և իր եզերքին վրայ կառուցուած հսկայագործ գերեզմանները, որոնց մնացորդները կը տեւեն ցարդ՝ իրրե վկաներ թէ ամէն ինչ կը կործանի, թէ ժամանակը բան մը չի յարգեր: Մարդկային ունայնասիրութիւնը կանգնած է այս տխուր բնակարանները՝ յուսալով որ տարիներով անվնաս ու կանգուն պիտի մնան, սակայն այսպէս չեղաւ. ամէն դարաշրջան թողուց հոն իր հետքերը, և ներկայիս ուրիշ բան մնացած չէ այդ պատրիկական գերեզմաններէն՝ բայց միայն տձե կոյտեր՝ որոնց վրայ կը մագլցին մական-

բոյժ բոյսերն, և իրենց ստորոտը կ'աճին փշալից ակքանները:

Այդ հոյակապ գերեզմաններէն մէկուն առջև նստած կեցեր էր ռամկական տաւազով մարդ մը, և կը թուէր թէ կը զմայլէր իր աչքին առջև բացուող գեղեցիկ տեսարանին վրայ. և իրաւցնէ ասկէ աւելի հիացման արժանի բան մը չէր կարելի գտնուիլ. աջակողմը՝ գերեզմաններու կրկին զուգահեռական գծեր կ'երկնային դէպ ի կապուա տանող ճամբուն երկայնութեամբ. իսկ ձախակողմը՝ հեռուն կը տեսնուէր Եգերեան անտառը, և աւելի անդին՝ վաղեմի Դշխոյն աշխարհի՝ իր սիւներով, իր տաճարներով, և ամէնէն աւելի մանաւանդ աչքի կը զարնէին հրակայագործ պարիսպները կայսերաց պալատին՝ որ անապատ դարձած էր այն օրէն՝ երբ նախանձորդ մ'եւած էր Հոռվմայ դէմ Արեւելքի մէջ. յետոյ մինչև Տուսկուլեան լեռներուն ստորոտը տարածուող անհուն դաշտավայրը, և ասոր մէջէն անցնող ջրմուղները. մէկ կողմէն մեծութիւնները մայրաքաղաքին այն ինքնակալութեան որ զառամած և մինչև ծուծը կը ծուած՝ հոգեվարքի մէջ էր, միւս կողմէն գերեզմանները լուսաւորուած աղօտափայլ ճառագայթով լուսնին՝ որ շքեղ

տիրութեան երեւոյթ մը կու տար այն գեղեցիկ համայնապատկերին:

Հոյակապ գերեզմանին ստորոտը նստած մարդը երբեմն մէկ կողմը երբեմն ալ միւս կողմը կը դարձնէր զլուիւր. ինչ բանի վրայ կը մտածէր արդեօք անիկա Բանաստեղծ մ'էր արդեօք՝ որ գիշերային լուսնի մէջ և լուսնի աղօտ լոյսին՝ կը ներշնչուէր երգով մը, թէ փիլիսոփայ մը՝ որ գերեզմաններու մէջտեղը կեցած՝ կը մտածէր աշխարհիս ունայնութեան վրայ: Անիկա ո՛չ մէկն էր և ոչ միւսը. իր աչքերը մեքենայաբար կը նայէին գերեզմանին, յետոյ սեւեռելով զանոնք դէպ ի Հոռվմ, և վառվառն երեւակայութեամբն աչքին առջև կը բերէր պատրիկներուն ճոխ բնակարանները, կը լսէր կերուխումներու աղաղակները, կը ծափահարէր կաւաւաւ հիւսիսներու ոստումներուն: Մէկ մ'ալ յանկարծ հեծեծանքի նման ցաւագին հառաչանք մ'եւաւ կուրծքէն, յետոյ ջրածգական շարժումով մը պատուեց պարեգօտը, սեղմեց մէկ բուռը, և յիմարական կատաղութեամբ ձեռքերը դէպ ի վեր բարձրացնելով սկսաւ հեծկլտալ:

Ամէն բան լուռ էր, միայն հեծեծանքը կը լսուէր այն մարդուն՝ որ երկարատե ողբալէն վերջը ոտքի ելաւ կեցած տեղէն

և սկսաւ յանկարծ վազել, իբր թէ վազելով պիտի կրնար ազատիլ իր մտածութիւններէն. և երկար ճամբայ ընելէն վերջ՝ բոլորովին յոգնած և հեւալով կանգ առաւ՝ որպէս զի քիչ մը հանգչի: Իր աջակողմը գտնուող բլրակի մը վրայ կանգնած էր հոյակապ բոլորածե գերեզման մը, գեղեցիկ՝ իր վսեմ պարզութեամբ, Չեչիլիա Մետելայի շիրիմն էր այդ, այն տիկնոջ՝ որուն անունը հասած է մինչև մեզի ո՛չ թէ իր առաքինութեան կամ մեծութեան համար, այլ մի միայն իր անունը քանդակուած ըլլալուն համար հըսկայագործ գերեզմանի մը քարին վրայ:

Վշտագին մարդն նայուածքը դարձնելով այս հոյակապ շիրմին՝ գոչեց դառնապէս.

— Դու հարստութիւններու մէջ ծնար, ո՛վ Չեչիլիա, և հարուստ մեռար, դու արդեօք վաղերիայէն աւելի գեղեցիկ էիր ուլաւ...: Եթէ պարկայն քրոջս կեանքին թելը կտրէ՝ ես ալ կրնամ գնել քար մը, և առանց ուրիշ բարեգութ ձեռքի մը թողլու՝ ես իմ ձեռքովս կը փորեմ փոս մը իր դիակին համար:

Այս ըսելով՝ Մարկեղղոս ճամբան առաջ տարաւ մինչև կապենա Դուռը, ուսկից անդին անցնելով՝ դարձաւ դէպ ի

աջակողմը և մտաւ նրբափողոց մը՝ որ շրջապատուած էր թանթրուենիէ մացառով:

Այդ նրբափողոցին մէջտեղը կը տեսնուէր աղիւսաշէն տնակ մը՝ անարուեստ և անպաճոյճ, որ միայարկ էր՝ բաղկացած չորս փոքրիկ սենեակներէ: Երկու հաւկըթածե ծակեր լոյս կու տային սենեկիկներէն երկուքին, իսկ միւսները լոյսը կ'ընդունէին առաստաղին վրայ բացուած ճեղքուածէ մը: Այս խրճիթը դեռ նոր շէնուած էր, և կը վերաբերէր քրիստոնէի մը՝ որ վայրկեանական հոգեւոր եռանդէ մը՝ որ վայրկեանական հոգեւոր էր. բայց միայնակեցին կոչումը ցնդած էր օդի մէջ, և նորէն աշխարհ դառնալով՝ թողուցեր էր անապատը: Միլոս կը ճանչնար այս մարդը, և երբ տնակը պարապ մնաց, ուզեց գնել զայն իր խնայողութիւններով դիզած դրամով, բայց ինքն ազատորդի չըլլալով՝ չէր կրնար ո՛ր և է ստացուածք ունենալ, անոր համար վաղերիային աղաչեց՝ որ ծերութեանը ատեն իբր վարձատրութիւն իր ծառայութեանց՝ երբ Մարկեղղոս զինքն ազատ թողու, իրեն միակ փափագն էր մեռնիլ այդ առանձնական տեղւոյն մէջ: Օրիորդը յուզուած թզուկին աղաչանքներէն՝ համոզեց Մարկեղղոսը որ գնէ այդ

խրճիթը և զայն Միլոսին ընծայէ։ Առաջին անգամն ըլլալով կեանքին մէջ պատրիկը վեհանձն գտնուեցաւ և ծախսին չխնայեց, սակայն բնաւ մտքէն չէր անցներ որ այդ հիւղին մէջ պիտի ծածկուէր նաև իր խեղճութիւնն՝ ուսկից այնչափ կ'ամչնար։

Աղիւսաշէն տնակին դիմացը կը տեսնուէին կիսաւեր տան մը աւերակները, որու պատերը ծակուած էին շատ տեղերէն. անոր պատշգամն՝ որ երբեմն հիանալի տեսարան մ'ունէր՝ հիմայ բոլորովին կործանած էր, իսկ գաւիթէն ուրիշ բան չէր մնացած՝ բայց միայն երկու ջախջախուած սիւներ։ Այս մնացորդ աւերակներն էին Միլոսի հետաքրքրութեան նպատակը, վասն զի շատ անգամ գիշերը մթննալուսն՝ տեսած էր հոն անծանօթի մը մտնելը։

Մարկեղղոս զարկաւ տնակին դուռը, և քիչ վերջը բացաւ թզուկն և խոնարհ ձայնով մ'ըսաւ իրեն.

— Պատրիկ, քոյրդ կու լայ սպասելով քեզի։

Մարկեղղոս աճապարանքով սանդուղէն վեր ելլելով՝ նստաւ վաղերիային քով, որուն դէմքը շատ դեղնած ու նիւհարցած էր, բայց նորէն քմահաճոյ օւ-

րիորդը մէկդի թողած չէր զարդարանքի հին սովորութիւնները. կը կրէր զգեստ մը՝ չափազանց ճոխ այդ խեղճ բնակարանին համար, և իր թեւերը զարդարուած էին արծաթեայ շղթայիկներով։

— Եղբայր, երկու ժամէն աւելի քեզի կը սպասեմ. ինչո՞ւ այսպէս ուշ կը դառնաս, ըսաւ վաղերիա անոյշ յանդիմանալան ձայնով։

— Առանց ուզելու չափազանց առաջ գնացի Ապպեան ճամբուն վրայ, ընկղմած դառն մտածութիւններու՝ կամ լաւ եւս ըսել՝ ծրագիրներու մէջ, վասն զի պէտք ենք վերջապէս մտածել ապագան, աւելցուց Մարկեղղոս խոր հառաչանք մը հանելով։

— Ապագան կը ներկայանայ աչքիս՝ փոթորկալից գիշերուան մը երկնքին պէս սև, ըսաւ օրիորդը։

— Մի՞ յուսահատիր, քուրիկս։

— Ի՞նչպէս կ'ուզես որ յուսամ, երբ ամէն յոյս մեզի համար կտրուած է...։ Միայնակ աշխարհիս վրայ, ո՛չ ազգական ունինք և ո՛չ բարեկամ, ահաւոր դժբախտութիւն մը կը սպասէ մեզի, և անգղի ճիրաններով զինուած այս դժոխքի — կատաղին՝ և ոչ իսկ կը թողու որ պաշտպանենք մենք զմեզ։ Եթէ ուսմիկ ծնած

ըլլայինք՝ կրնայինք ձեռքի աշխատանքով շահիլ մեր օրական ապրուստը և կամ պարզեւ ընդունիլ կայսրէն, բայց դժբախտաբար պատրիկներ ենք, և մեր նախնեաց արիւնը պիտի այրէ ու տոչորէ զմեզ իբր հրաբղխային հալած նիւթ մը՝ եթէ զայն քշենք տանինք շաղախին մէջ. համբաւաւոր անուն մը բեռ մ'է որ կը ճնշէ դժբախտութեան մէջ:

Վաղերիա սաստիկ յուզումով մը արտասանեց այս խօսքերը, և իր չքնաղ դէմքը թրջեցաւ արցունքով:

— Լսէ՛ ինծի, քուրիկս, կ'ուզեմ յայտնել քեզի հիմայ իմ ծրագիրս, ըսաւ Մարկեղղոս. և օրիորդն ուշադրութիւնը բոլորովին անոր դարձուց: Գոհարեղէններուդ վաճառումէն եկած դրամն կրնայ բաւական ամիսներ բաւել մեզի, բայց վերջը... վերջն ա՛յլ եւս բան մը պիտի չունենանք. ուստի մեր գլխուն գալիք այս դժբախտութեան առջեւն առնելու համար՝ եկուր երկուքի բաժնենք այս դրամը՝ որուն մէկ մասը դու կ'առնուս, միւս մասն ալ ես հետս կը տանիմ, վասն զի արդէն որոշած եմ մեկնիլ Դաղմատիա:

— Մեկնիլ, գոչեց Վաղերիա՝ զարհուրած եղբօրը յայտնած ծրագրէն:

— Այո՛, աւելցուց Մարկեղղոս, պէտք

եմ մեկնիլ՝ որպէս զի կարենամ քիչ մը բան ձեռք ձգել մեր մօրեղբօրը ժառանգութենէն, և միանգամայն սանձահարել պարտատէրները՝ որոնք օգտուեր են մեր բացակայութենէն... Եթէ կարելի եղաւ ինծի նաւարեկութենէն մնացած բաները ձեռք ձգել՝ այն ատեն տուն մը կը գնենք և կը դառնանք ապրելու հոն, փոխանակ այսպէս խեղճութեամբ կեանքերնիս անցնելու այս տխուր բնակարանին մէջ:

— Ո՛հ, պէտք է հարստութիւն ունենալ ապրելու համար, ըսաւ Վաղերիա:

— Այո՛, կը դառնանք ժպտելու կեանքին, վրայ բերաւ Մարկեղղոս. բայց եթէ ամէն ինչ լմնցած է, այն ատեն ես զինուոր կ'ըլլամ և կը մեռնիմ կռուելով բարբարոսներու դէմ:

— Ես ալ երակներս կը բանամ, աւելցուց Վաղերիա. յորում չկար քրիստոնէական կրօնը՝ որ սանձէր մտածութիւնը այսպիսի ոճրագործութեան մը՝ զոր հեթանոսները կը համարէին իբր վերջին շարման վեհանձն և դժբախտ հոգւոյ մը:

Մինչդեռ երկու երիտասարդները սովորականին պէս կ'երազէին, մարդ մը երկար քայլերով կը քալէր կործանած տան սենեկի մը մէջ, և երբեմն երբեմն դուրս կարկառելով գլուխը ձեղքուածէ մը՝

զոր ժամանակը բացեր էր պատին մէջ, կ'ըսէր ինքիրեն.

— Ո՞վ կը բնակի արդեօք այս խոհի-
թին մէջ...: Երէկ առաւօտը լուսըննալուն
ինծի այնպէս երեւցաւ որ հոն մարդ մը
և տղայ մը տեսայ. թերեւս դժբախտներ
ըլլան՝ որոնք կ'ուզեն մարդերու աչ-
քերէն ծածկուիլ. այո՛, դժբախտներ, բայց
ոչ յանցաւորներ: Ահ, դժբախտութիւնն
այնքան սաստիկ չէ երբ խղճի խայթէն
յառաջ չէ եկած... Սատուած յաւիտենա-
կան, եթէ համարձակէի աղօթել, քեզի
պիտի աղօթէի այն ամէնուն համար՝ որոնք
որ կը տանջուին աշխարհիս վրայ...:

Այս ըսելով՝ հեռացաւ անիկայ ծակի
ըովէն, և սկսաւ նորէն երկար քայլերով
պտըտիլ սենեկին մէջ, և յետոյ հանգչե-
ցաւ յարդալից անկողնի մը վրայ, և լուս-
նի լոյսը կամարին ճեղքուածէն ներս թա-
փանցելով՝ ցոլացաւ Տիբերիսի նաւավա-
րին դէմքին վրայ, որ ուրիշ բնակարան
չունենալով՝ կը ննջէր այն աւերակներուն
մէջ, որոնք բոյն եղած էին բուերու և
չղջիկներու:

Երբ Սարգիս խոր քունի մէջ կ'ընկըղ-
մէր, Միլոս կամացուկ մը կ'ելլէր իր
տնակէն, և աւերակներու մէջ բնակող
այս մարդը ճանչնալու հետաքրքրութենէն

շարժած՝ այծի պէս կը մագլցէր վեր կ'ել-
լէր կործանած սանդուղէն, և շունչը բռ-
նելով՝ չորս ոտքի վրայ կը սողոսկէր մին-
չև նաւավարին քով. բայց այսու հան-
դերձ անոր սպիտակ մազը միայն կրնար
տեսնել, վասն զի Սարգիս մէկ թեւովը
կը ծածկէր դէմքը:

« Խեղճ ծեր, տուն մը չունի ուր պառ-
կի » խորհրդածեց թզուկը, և ձեռքը գրը-
պանը մտցնելով՝ փոքրիկ դրամ մը դուրս
հանեց անկէ և դրաւ զայն ծերուն ան-
կողնին քով. աղքատին լուման էր՝ որ
սատուածային կշիռքին մէջ կը կշռէր հա-
րուստին գանձին չափ:

Այն տունէն իջնելէն վերջ՝ Միլոս դառ-
ձաւ նորէն իր ծակոյկը, և չկրնալով քը-
նանալ՝ սկսաւ իր սիրելի տէրերուն ապա-
զային վրայ մտածել. և միտքը դրաւ որ
երթայ Դեկոսին, և իմացնէ այս բարի
պատրիկին՝ վաղերիայի և Մարկեղղոսին
զխուն եկած դժբախտութիւնը. բայց լաւ
մը մտածելով՝ զարհուրեցաւ իր այս զի-
տաւորութենէն. վասն զի մանկական հա-
սակէն միշտ վարժած ըլլալով ամէնուն
խաղը ըլլալու, և կուրօրէն հնազանդելու
իր տէրերուն, ո՛չ զօրութիւն ունէր և ո՛չ
կամք՝ ինքիրմէն զօրժ մ'ընելու, և նոյն
խսկ ինք իր վրայ կը զարմանար մտքին

մէջ յղանալուն վրայ գործ մը՝ որ իրեն պատուիրուած չէր:

Երկրորդ առաւօտը կանուխ Մարկեղղոս գնաց Եզանց Հրապարակին շրջակայքը, որպէս զի ճամբորդութեան համար վարձէ այն կառքերէն մին՝ որոնք կը կոչուէին Հոկոս՝ զոր սովորաբար կը քաշեն չորս զոյգ ջորիներ, իրարու ետև կապուած, և թղթատարի պաշտօն կը կատարէին արքունական ճամբաներուն մէջ. և ահա հատ մը սակարկելէն վերջ՝ նորէն տուն դարձաւ՝ որպէս զի հրաժեշտի ողջոյնը տայ իր քրոջ:

Շատ սրտաճմլիկ եղան երկու երիտաւարդներու վերջին ողջոյնները: Վաղերիա չէր ուզեր բաժնուիլ եղբորմէն, և արտասուակից կը պաղատէր որ զինքն ալ իրեն հետ մէկտեղ Դաղմատիա տանի:

Միշտ ցաւալի է բաժնուելու վայրկեանը, բայց դեռ աւելի ցաւալի է այն երբ դժբախտութիւնը բռնի կը բաժնէ իւրարմէ մտերիմները՝ քշելով զանոնք հեռաւոր աշխարհներ, և հազիւ խաբէական յոյս մը թողով անոնց սրտին մէջ՝ նորէն զառնալու իրենց հայրենի վառարանը:

Շատ դժուարութեամբ բաժնուեցաւ

Մարկեղղոս Վաղերիայէն, և յուսահատի մը պէս փախաւ գնաց միայնակեցի խըրճիթէն:

Ջարհուրած ու ապշած նայուածքով հետեւեցաւ օրիորդն եղբորը, որ երբ այլ եւս չէր տեսնուեր, այն ատեն իր դէմքը խեղագարի տագնապալից երեւոյթ մ'առաւ, և ցաւոց վերջին գագաթնակէտն հասնելով գոչեց.

— Միայնակ, այլ եւս չունիմ մէկը՝ որ կարենայ պաշտպանել զիս:

— Աստուած քեզի հետ է, ըսաւ թզուկն որոշ ձայնով:

— Աստուած, աւելցուց Վաղերիա՝ բոլորովին աչքերը տնկած Միլոսին վրայ. յետոյ իր թեւերը կախուած վար ընկան, և լքեալ ձայնով մը վրայ բերաւ. Ես բնաւ չեմ մտածած անոր վրայ...:

Օրիորդի ձայնը կը յայտնէր իղճի խայթ մը. այդ վայրկենին թերեւս աստուածային ներշնչում մը կ'ըսէր իրեն՝ թէ դժբախտութեան խաւարին մէջ կը գտնուի աղօտ լոյս մը, հարստահարութիւններու ատեն կայ ձեռք մը որ նեցուկ կ'ըլլայ, յուսահատութեան մէջ կայ յուսոյ կայծ մը, փրկութեան խարիսխ մը. և այս աստուածային լոյսն՝ որ կը փայլի խաւարի մէջ, այս ամենակարող ձեռքն, այս խարիսխն՝

որուն կը կպչի նաւարեկեալին ձեռքը,
կը կոչուի Աստուած:

Թզուկն իր պարզմտութեամբ ըսեր էր
այս խօսքս. Վաղերիա Աստուծմէ զատ
մէկը չունէր, բայց ինքը բնաւ չէր մտա-
ծած անոր վրայ, և ինչպէս կրնար մտա-
ծել այն ժամուն:

ԳԼՈՒԽ Է.

Մ Ի Լ Ո Ս

Մարկեղղոսի Հռովմէն մեկնելէն ի վեր՝
Վաղերիային համար երկայն ու յուսա-
հատական կ'երեւէին ժամերը, միշտ փա-
կուած տնակին մէջ՝ սաստիկ կը ձանձրա-
նար. և իր ծոյլ ունակութեան համեմատ՝
շարունակ պառկած կը կենար, մտածելով
այն երջանիկ օրերը՝ որոնց մէջ այնչափ
գուարճացեր էր, և հիմայ ուրիշ սփոփանք
մը չունենալով կու լար, վասն զի կը
պակսէր իրեն դժբախտներուն մի միակ
սփոփանքը, կըճնէր:

Միլոս պարապ տեղ կը ջանար մխի-
թարել իր տիրուհին, որ տմարդութեամբ
ետ կը մղէր զինքը, որով և ինքը կու լար
չկարենալով ուրիշ բան մ'ընել անոր:

Մարկեղղոսի մեկնելէն ի վեր՝ ամիս
մ'անցեր էր, և ուրիշ մ'ալ անցնելու
վրայ էր, երիտասարդին թողուցած դրամն
ամէն օր կը նուազէր, այնպէս որ սոս-
կալի խեղճութիւն մը կը փար Վաղերի-
ային համար: Շատ ցաւալի է իրացնէ
անոր վիճակն՝ որ ո՛ր և է միջոց մը չունի
ապրելու և ստիպուած է ըսելու. Վաղը
պիտի մեռնիմ անօթութենէն և կամ ողոր-
մութիւն պիտի մուրամ. բայց ողորմու-
թիւնն ալ միշտ ձեռք չի ձգուիր: Կը սխա-
լի ով որ կը զրուցէ՝ թէ աշխարհիս վրայ
չկան բնաւ վեհանձն սրտեր. բազմաթիւ
են անոնք՝ որոնք կը ծաղրեն դժբախտու-
թիւնը, կը նախատեն զայն և կամ ցուրտ
անտարբերութեամբ կ'անցնին անոր քո-
վէն, սակայն կան նաև այնպիսի գորո-
վագութ անձինք՝ որոնք ձեռք կը կար-
կառեն դժբախտին, կ'օգնեն և առաջնորդ
կ'ըլլան անոր՝ իրենց բարի խորհուրդնե-
րովը. ստոյգ է թէ սակաւաթիւ են այս-
պիսիներ, բայց անոր համեմատ ալ մեծ
է իրենց արդիւնքը. ձերունւոյն դողողուն
ձայնը, օրիորդին անուշիկ աղօթքը և մա-
նուկին թոթովախօս շրթունքը կը դառնան
առ Ոստուած՝ որպէս զի իջնէ այնպիսի-
ներուն վրայ երկնային օրհնութիւնը:

Միլոս շատ անգամ խորհուրդ տուած

էր իր տիրուհւոյն՝ որպէս զի փնտռէ ու գտնէ Դեկոսը, սակայն Վաղերիայի խրոխտ հոգին ղիմադրած էր այսպիսի խորհուրդի մը. անիկայ սաստիկ կ'այլալէր երբ կը յիշէր իր եղբօրը իմաստուն բարեկամը, և կ'ուզէր որ անիկա զինքը տեսնէ շրջապատուած գերիներով փառաւոր բնակարանի մը մէջ, իսկ իր խեղճութիւնը անոր յայտնելու մտածութիւնը լոկ զինքը կը կատգեցնէր ու ամօթէն գետինը անցնիլ կու տար:

Եթէ Վաղերիա վստահութիւն ունենար Աստուծոյ վրայ՝ պիտի չյուսահատէր, այլ աստուածային Նախախնամութեան վրայ ապաւինած՝ պիտի ըսէր. «Նա որ երեսէ չի թողուր իր բոյնը փնտռող ճնճողուկը, պիտի չմոռնայ նաև իր պատկերին նման ստեղծուած արարած մը». և հաւատքն՝ որ ժայռէն ջուր բղխել կու տայ և ծովու վրայ բալել՝ զինքն ալ պիտի արիացնէր, բայց ղժրախտաբար հաւատքը՝ որ հաւատացեալին նեցուկ և հաստատութիւնն է՝ դեռ չէր բնակեր մոլորեալ օրիորդի սրտին մէջ:

Միլոսի քովն ունեցած դրամն ալ եւս բոլորովին հատեր լինցեր էր, և խեղճ թղուկն չէր համարձակեր յայտնելու իր տիրուհւոյն՝ որ այն օրը պիտի չկարենար

պատառ մ'ալ հաց ճարել: Խեղճուկն չէր զիտեր թէ որո՞ւն դիմէ. երկար մտածելէն վերջը՝ երբ չկրցաւ բան մը որոշել՝ տնակէն դուրս ելաւ, բոլորովին Նախախնամութեան վրայ ապաւինած:

Երբեմն դանդաղ և երբեմն շուտ քալելով՝ թղուկը հասաւ Աւենտին, և կանգ առաւ Բարի Չաստուածուհւոյն մեհեանին առջև: Մեր այս պատմութեան յեղանակին՝ Հռովմի մէջ կը գտնուէին չորս հարիւր հեթանոսական մեհեաններ, բայց առանց պաշտամունքի՝ բոլորովին երեսի վրայ թողուած. հակայագործ սիւները կը ծառայէին կառուցանելու եկեղեցիները՝ զորս կանգնել կու տային բարեպաշտները: Հեթանոսական Հռովմը քիչ քիչ կը կործանէր, իսկ քրիստոնէական Հռովմը կը կանգնէր փառաւորապէս, և կաթողիկէ եկեղեցին կը ժառանգէր աշխարհական իշխանութիւնը կայսերաց ինքնակալութեան աւերակներուն մէջէն: Չաստուածուհւոյն գոց մեհեանին առջև կեցած՝ Միլոս կը դիտէր ամբոխ մը մարդերու՝ որոնք կ'ուղղուէին դէպ ի գաւիթը պատրիկական տան մը: Այդ ամբոխը կը բաղկանար հովանաւորներէ՝. հովանաւորութիւնը ճշ-

մարիտ ժանտախտ մ'էր, բայց քրիստոնէութեան ծաւալելով օրէ օր նուազեցաւ: Հասարակապետութեան սկիզբները շատ լաւ էր այսպիսի հաստատութիւն մը, վասն զի ամէն հասարակ մարդ կրնար ընտրել իրեն համար պաշտպան պատրիկ մը՝ որ պէտք էր զինքը պաշտպանել՝ որ իրեն դէմ անիրաւութիւններ չըլլան, ասկէ զատ՝ պէտք էր նաև օգնել իրեն եթէ զրամի կալօտութիւն ունենար: Խեղացի և վեհանձն պաշտպանութիւն մ'էր այս՝ շնորհուած ազնուականէն առ ռամիկն, հարուստէն առ աղքատն. բայց սակաւաթիւ են այն մարդկային հաստատութիւններն՝ որոնք ժամանակի ընթացքին մէջ չշեղին իրենց ուղղութենէն. շատ չանցաւ՝ ահա հովանաւորութիւնը փոխուեցաւ ամօթալի արուեստի մը, վասն զի զգուանք կ'ազդէր տեսնելը հոովմէական քաղաքացւոյ անուանով պանծացող մարդիկ, որոնք առաւօտանց կանուխ կը վազէին կ'երթային քարի լոյս մաղթելու իրենց պաշտպանին, և կը սպասէին անոր գալստեան՝ մասնաւոր այս նպատակաւ շինուած գաւիթներու մէջ, որպէս զի շողորթութեն զինքը և ցած խօսքերով մուրան իրմէն բարեսէր ժպիտ մը, քաղաքավար խօսք մը. և այսչափ խոնարհութեանց փոխարէն՝ կը տըր-

ուէր իրենց ողորմութիւն, այսինքն է պարգեւ՝ զոր ամէնէն աղքատները կ'ընդունէին անյագարար, իսկ նուազ կարօտութիւն ունեցողները գոհ կ'ըլլային պաշտպաններուն միայն բարի հաճութիւններով:

Հովանաւորները տեսնելուն պէս՝ ծրար զիր մը ներկայացաւ թգուկին մտքին առջև, զոր գործադրելու համար սկսաւ վազել, և առանց աչքի երեւնալու՝ կրցաւ խառնուիլ անօթի շողորթութիւններու ամբոխին:

Հովանաւորները մտան տան գաւիթը, որոնցմէ շատերն ասդին անդին խմբուելով՝ սկսան մեղմածայն խօսակցիլ, իսկ ոմանք ալ սկսան արուեստակեալ ծանրութեամբ շրջագայիլ սիւնազարդ կամարակապին ներքև, և բարձրածայն հռչակել իրենց պաշտպանին ձիրքերը, որպէս զի գերինները լսեն և ապա հաղորդեն այս բանս տէրերուն:

Միլոս մօտենալով հովանաւորներու խումբի մը՝ նստաւ սեան մը խարիսխին վրայ, և սկսաւ ականջ դնել անոնց խօսակցութիւններուն:

— Գիտե՞ս, փլամինիոս, կ'ըսէր մասնաւոր շեշտով մը պատառաբոյծներէն մին իր ընկերներէն մէկուն, պատրիկն ինծի յանձնարարեց որ կիթառահար օրիորդ մը

և երկու կաքաւչուհիներ գտնեմ իր նշանաւոր քրոջը Կղեմենտիա Պետրոնիայի համար:

— Շատ դժուար բան մը չէ այս, և եթէ կ'ուզես, ես կրնամ օգնել քեզի, և ասով միանգամայն ծառայութիւն մ'ըրած կ'ըլլամ մեր վեհանձն պատրիկին, ըսաւ Փլամինիոս:

Այս խօսակցութիւնն ընդհատուեցաւ պարգեւաբաշխին գալստեամբն, որ բազմաթիւ գերիներով միասին կը բերէր հովանաւորներուն բաշխուելու դրամը:

Բաշխողը գաւթին մէջտեղը կենալով՝ բարձրաձայն ծանոյց թէ այն օրը պատրիկը չէր ուզեր տեսնուիլ հովանաւորներուն:

Հովանաւորները չափազանց վշտացած ձեւացուցին իրենք զիրենք այս բանիս համար, և ողբաձայն աղաղակներով սկըսան դժբախտ կոչել այն օրը, մինչդեռ իրապէս շատ ուրախ էին պարգեւը սովորականէն աւելի շուտ ձեռք ձգելուն համար:

Միլոսին սիրտը սաստիկ կը բաբախէր, վախը դողդղալ կու տար խեղճին. չհամարձակելով առաջ անցնիլ վախէն որ չտեսնուի, և ոչ ալ ետ քաշուիլ, գամուածի մը պէս մնաց իր տեղը, և առանց ու-

զելու՝ առաջին կարգին մէջ գտնուեցաւ՝ կէս մը ծածկուելով հովանաւորներու ըզգեստներուն տակ:

Բաշխողը դուրս հանեց դրամները պարկէ մը՝ զոր կը կրէր գերի մը, և սկսաւ տալ իւրաքանչիւրին իր բաժինը. հասնելով Միլոսին առջև երկնցուց ձեռքը, բայց խկոյն ետ քաշելով զայն՝ պոռաց զայրացած ձայնով.

— Ո՞վ ես դու, տգեղ այծամարդ:

Միլոս չկըցաւ պատասխանել, խօսքերը խղրուեցան կոկորդին մէջ, և ամէնուն աչքերը դարձան խեղճուկին վրայ՝ որ վախէն մօտ էր մարելու:

— Ինքնակոչ մ'է, ինքնակոչ մ'է, պատրիկը չի պաշտպաներ կապիկները, պոռացին հովանաւորները՝ շրջապատելով Միլոսը սպառնական շարժումով:

— Գնա՛, և շնորհակալ եղի՛ր իմ աջնուութեան, որով զքեզ ձեծել չեմ տար այն կերպով որ մորթի պատառ պատառ ըլլայ, ըսաւ պարգեւաբաշխն անասնօրէն զարնելով թզուկին:

Հովանաւորներն ալ իբրեւ լաւ բանի մը՝ պարգեւաբաշխին օրինակին հետեւելով՝ մէկ մէկ հարուած տուին խեղճ ինքնակոչին:

Առանց տրտնջելու, առանց բան մ'ը-

սեւու, վռնտուած ջրավախ շան մը պէս՝ Միլոս դուրս ելաւ պատրիկի տունէն, և մինչդեռ երկու խոշոր արցունք կ'իջնէին աչքերէն՝ կ'ըսէր ցաւագին հառաչմամբ.

— Աստուած իմ, դու ալ ձաղուեցար: Խեղճ թզուկը մտածելով որ հաց չունէր վաղերիային տանելու՝ յուսահատօրէն կը քալէր, չգիտնալով թէ ո՛ւր կը տանին զինքը իր քայլերը. վերջապէս բոլորովին ուժասպառ՝ կռնակը կռթնցուց տան մը անկեան և գլուխը կուրծքին վրայ խոնարհեցուցած՝ սկսաւ լալ: Մինչդեռ դըժբախտը լալով կը սփոփէր ցաւը, իր առջեւէն կ'անցնէին երկու տիկիններ սև հագուած և գլուխին սպիտակ քողով մը ծածկած:

Այս տիկիններէն մին Ասելլան էր, իսկ միւսն իրմէն դեռ աւելի ծաղկահասակ մը, թխազոյն մարմնով, սև աչերով ու սեփ-սև մազերով, բարձրահասակ և նիհար, դէմքը գեղանի, որուն վառվռուն նայուածքին մէջ կը փայլէր զօրաւոր բնաւորութեան մէջ կրակը:

Ասիկա Միլոսը տեսնելով՝ կանգ առաւ, և ձեռքը անոր ուսին վրայ դնելով՝ ըսաւ զթալիր ձայնով.

— Ինչո՞ւ կու լաս, դժբախտ:

Թզուկը չպատասխանեց. մուրալու մը տածութիւնն իրեն ակռաները կըճտել կու տար, բայց մտքովը վաղերիային քով թռչելով՝ արիացաւ, և յաղթելով իր կամակորութեան՝ ձեռքը երկնցուց, բայց ամէնալէն աչքերը գոցեց՝ որպէս զի չտեսնէ տիկինը:

— Ասելլա, ես այլ եւս բան մը չունիմ, ըսաւ ծաղկահասակ պատրիկուհին, լաւ մը զրպանը պրպտելէն վերջը:

Ասելլա արծաթէ դրամ մը տուաւ թզուկին. յետոյ փսիսաց իր բարեկամուհւոյն ականջէն.

— Մեկանիա, այս ապերջանիկն աղքատ է, և իր տգեղութիւնը զինքը ժողովրդեան ծաղրածութեան նիւթ կ'ընէ, ուստի չե՞նք կրնար մենք իրեն բնակարան մը տալ:

— Լաւ կ'ըսես, քոյր, պատասխանեց Մեկանիա. և վերջը թզուկին մօտենալով՝ անուշիկ կերպով ըսաւ իրեն.

— Բարեկամ, դու աղքատ ես, բայց եթէ կ'ուզես՝ հետս եկուր, ես քեզի բնակարան կու տամ տանս մէջ՝ ուր հանգիստ կ'ապրիս, և այլ եւս պէտք չես ունենար ամէնօրեայ հացդ մուրալու:

— Նուէրդ շատ վեհանձն է, բայց ես չեմ կրնար ընդունիլ զայն, ըսաւ Միլոս:

— Ինչո՞ւ, հարցուց Մելանիա, որուն սև աչքերուն մէջ կը փայլէր կայծ մը կանացի հետաքրքրութեան։

Միլոս չգիտնալով պատասխանելիքը՝ խոնարհեցուց գլուխը, վասն զի չէր ուզեր քերէնէն խօսք մը հանել առանց Վաղերիային հաւանութիւնը առնելու։

Շուտ ըրէ՛, խօսէ՛, գոչեց Մելանիա։

— Քոյր, այն կերպով մի՛ ընե՛ր որ հետաքրքրութիւնն անգուլթ դարձնէ մեր իրեն ըրած չնչին ողորմութիւնը, ըսաւ Ասելլա խստիւ։

Իրաւունք ունիս, բարեկամուհի, բայց իմ գիտաւորութիւնս բարի էր, պատասխանեց Մելանիա շփոթած։

— Գիտեմ որ քու սրտիդ մէջ բարի գիտաւորութիւններ միայն կը բնակին, շարունակեց խօսքը Ասելլա՝ ազնուութեամբ մը ժպտելով. յետոյ դրամ մ'ալ տալով թղուկին՝ աւելցուց. Որովհետեւ չես ուզեր ընդունիլ մեր առաջարկը, ուստի ինչ որ կ'ուզես զայն ըրէ, և Աստուած առաջնորդէ և պաշտպանէ զքեզ։

Երկու տիկինները իրարու թեւը մտած՝ հեռացան անկէ. Մելանիա երբեմն երբեմն գլուխը ետ կը դարձնէր յուսալով որ թեւեւ թղուկն իրենց ետեւէն գայ։

Միլոս երկար նայեցաւ երկու գորո-

վագութ տիկիններուն՝ որոնք երբ այլ եւս չէին տեսնուիր՝ ճակտին զարնելով կանչեց.

— Գոնէ գիտնայի թէ ո՛ւր կը բնակին ասոնք...

— Շատ դիւրին է ուզածդ, վասն զի Աւետիքի բոլոր աղքատները կը ճանչնան Ասելլան և Մելանիան, ըսաւ աղքատ օրիորդ մը՝ որ նոյն միջոցին անկէ անցնելով՝ տեսած էր տիկիններուն հեռանալը և լսած թղուկին բացագանչութիւնը։

— Եթէ այդպէս է, ես զանոնք կը գտնեմ, ըսաւ Միլոս՝ ուղղուելով դէպ ի հացագործի մը խանութը. և հացի ու ընդեղէններու առատ պաշար գնելէն վերջը՝ ճամբայ ելաւ դէպ ի տնակը, մտածելով որ Վաղերիա շատ լաւ բան պիտի ընէր անկեղծօրէն յայտնելով իր դժբախտութիւնները երկու ողորմածասէր տիկիններուն՝ որոնք իրեն պէս տձեւ արարածի ըուն՝ որոնք իրեն պէս տձեւ արարածի մը բնակարան և պաշտպանութիւն շնորհելէն վերջը՝ անտարակոյս այս երկու շնորհքն ալ պիտի չզլանային Վաղերիայի պէս շնորհաշուք օրիորդի մը։

Մինչդեռ թղուկն աճապարանքով կ'երագէր իր քայլերը դէպ ի կապենա որպէս զի շուտով հասնի հոն, անդին Վաղերիան տնակի դրան սեմին վրայ նստած՝ ան-

համբեր կը սպասէր իր գալստեան. խեղածափը կը վախէր որ չըլլայ թէ իր միմիակ բարեկամէն ալ զրկուի, ուստի երբ զանիկա հեռուէն տեսաւ՝ Միլոսի թուխ և խորշոմած դէմքն իրեն հրեշտակի մը երեսին պէս գեղեցիկ երեւցաւ:

Զուարթ և ժպտուն թզուկը ցուցուց օրիորդին իր պաշարները, և շուտով պնակ մը ընդեղէն պատրաստելէն վերջ՝ բերաւ զայն իր տիրուհւոյն առջև, և սկսաւ ամենայն յարգանքով ծառայել անոր սեղանին: Թզուկը բնաւ չէր նմանիր այն վարձուորներուն՝ որոնք օգուտ քաղելով իրենց տէրերու խեղճ վիճակէն՝ գոհակալան արհամարհանքով կը խոնարհեցնեն զանոնք. իրեն համար դեռ Վաղերիան առաջուան ճոխ պատրիկուհին էր, և շան մը հաւատարմութեամբ կը լիզէր նա անոր ձեռքը՝ որ այնչափ անգամ զինքը ծեծած էր:

Օրիորդը կերակուրը լմնցնելէն վերջը, Միլոս պատմեց անոր իրեն գլխէն անցածները, և տեսնելով որ Վաղերիա յուզուեցաւ Ասելլայի և Մելանիայի բարեսրբութեան գործերը լսելով, թզուկը խորհուրդ տուաւ իրեն որ այդ երկու բանակալատ տիկիներուն զիմէ:

— Զեմ ուզեր զթութիւնը հայցել այն

պատրիկուհիներուն, ըսաւ Վաղերիա, կատաղաբար ոտքը գետին զարնելով. անոնք զիս կը վռնտեն՝ երբ լսեն որ ես կը սիրեմ երաժշտութիւնը, պարը և մետաքսեայ հագուստները: Մարկեղղոս նկարագրած է ինծի այն խիստ ու անտանելի կիները, որոնց աչքին ամէն անմեղ զբօսանք ոճրագործութիւն մը կ'երեւի:

— Եթէ այդ տիկիները ճշմարիտ քրիստոնեաներ են՝ ինչպէս որ էր քու մայրդ, այն ատեն պէտք է որ անոնք ներողամիտ և զթած սիրտ մ'ունենան և հաւատան անմեղներուն և արգարներուն, ըսաւ Միլոս:

Վաղերիա յանկարծ յօնքերը կնճուց և այնպէս մը գլուխը ցնցեց՝ որ մագերուն խոսրոպիքներն սկսան վզին վրայ ծածանիլ, և քիչ մը մտածելէն վերջ՝ աւելցուց.

— Այդ տիկիներէն չեմ կրնար ծածկել իմ անունս, թերեւ իրենց իմացած են՝ թէ Կիլեան բլրան վրայի մեր տունը հիմայ պարտատէրներուն ձեռքն ընկած է. այսպիսի խոնարհութիւն մը անտանելի է ինծի համար, և մինչև իսկ կրնայ յուսահատութեան մղել զիս:

— Ինչ պիտի ընես ուրեմն, հարցուց Միլոս տխուր ձայնով մը:

— Միտքս մտածութիւն մ'ի նկաւ՝ որ ինծի խելացի ու խոհեմական կ'երեւի:

Միլոս աչքերը բացած ու բերանաբաց նայեցաւ օրիորդին՝ զարմանալով որ անիկա խելացութեան ու խոհեմութեան վրայ կը խօսի:

— Դու ինծի պատմեցիր, որ հովանաւոր մը կիթառահար օրիորդ մը կը փնտռէ Կղեմենտիա Պետրոնիայի համար: Ես աւստինով կը ճանչնամ այդ տիկինը և լսած եմ որ փառաւոր պալատ մ'ունի Եսկուիւլեան բլրան վրայ. այն կողմերը զիս չեն ճանչնար, ես կը ներկայանամ պատրիկուհւոյն՝ իբր զաղմատացի օրիորդ մը ազատ ծնած, բայց որը և աղքատ, և կ'ազաչեմ իրեն որ զիս քովն առնու իբրև կիթառահար:

Այս անմիտ մտածութիւնը լսելուն՝ Միլոս մեռելի մը պէս զեփ-զեղին դարձաւ, և ձեռքերն իրարու կցելով՝ գոչեց տագնապազին.

— Դու կը զառանցես, և չես գիտեր թէ որքան դառն է գերութեան հացը:

— Ես գերի պիտի չըլլամ, այլ պիտի բնակիմ փառաւոր պալատի մը մէջ, և ճոխութիւններու վարժուած աչքերս այլ եւս պիտի չտեսնեն աղուէսներու այս որջին կոշտ պատերը:

— Ո՛հ, որչափ աւելի լաւագոյն է մարդու մը, բնակիլ իր սեփական խրճիթին մէջ, քան ուրիշին ճոխ պալատին մէջ, ըսաւ Միլոս դառնապէս:

Վաղերիա կարեւորութիւն չտուաւ թըզուկին խօսքերուն, և շրջագայելով սենեկին երկայնութեամբ, քմահաճոյ օրիորդի իշխանական ձայնով ըսաւ.

— Ես այսպէս կ'ուզեմ, աւելորդ են քու պատճառարանութիւններդ. վաղը պիտի երթամ Կղեմենտիա Պետրոնիային... Դու կու գաս երբեմն երբեմն զիս տեսնելու. ես ձեռք բերած շահովս կրնամ ապրիլ մինչև Մարկեղոսի դարձը. այն աւստին չորովմը բոլորովին կը թողունք և կ'երթանք ապրելու հեռաւոր երկիրներու մէջ:

Վաղերիա մտածելով Մարկեղոսի ապագայ վերադարձը և միանգամայն հաւնած իր գործադրելի ծրագրին վրայ՝ վեր ու վար կը շրջէր իր տնակին մէջ հազար ղղեակներ շինելով օդի մէջ, և թէպէտ իր գոռոզութիւնը զինքը կը տանջէր՝ բայց գոռոզութիւնը զինքը կը տանջէր՝ գիտնալով որ այլ եւս պիտի ազատէր ամիսներէ ի վեր անցուցած ողորմելի և ձանձրանալի կեանքէն: Երկար շրջագայելէն վերջը նստաւ, որպէս զի կարգի դնէ կիթառին լարերը,

և յետոյ սկսաւ աշխոյժ երգ մը եղա-
նակել:

Միլոս կը նայէր անոր վրան մօր մը
բարկացայտ աչքով՝ որ պարսաւելով հան-
դերձ իր աղջիկը, նորէն չի կրնար չսի-
րել զանիկա, և չլսելու համար անոր
եղանակած երգը՝ հեռացաւ քովէն՝ ըսե-
լով ցած ձայնով:

— Աստուած ամենակարող, լուսաւորէ
իւր մոլորեալ միտքը, զրկէ իրեն աստուա-
ծային լուսոյդ ճառագայթ մը, որպէս զի
չիյնայ իր առջեւ եղող անդունդին մէջ:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԿՂԵՍԵՆՏԻԱ ՊԵՏՐՈՆԻԱ

Վաղերիա հաստատուն մնալով կղեմեն-
տիա Պետրոնիա պատրիկուհւոյն ծառայու-
թեան մտնելու որոշման մէջ, հրաժեշտի
վերջին ողջոյնը տուաւ տնակին, և թը-
զուկին հետ մէկտեղ՝ որ իր կիթառը կը
տանէր՝ ճամբայ ելաւ դէպ ի Եսկուիւեան
բլուրը:

Պժրախտութեան ձեռքը մատնուելէն ի
վեր՝ այս առաջին անգամն էր որ օրիորդը

դուրս կ'ելլէր տնակէն, և ամէնալով ա-
ռանց ուղեկից գերիններու քալելու, կը
ջանար ամէնէն ծածուկ և ամայի ճամ-
բաներէն անցնելու, որպէս զի չըլլայ թէ
տեսնուի հին ճանչուորի մը:

Կղեմենտիա Պետրոնիայի բնակարանը
շինուած էր Եսկուիւեան բլրան ճիշդ մէջ-
տեղը, և Հռովմայ ամէնէն փառաւոր տու-
ներէն մին էր: Անդաստակը զրեթէ բոլո-
րովին մարմարապատ էր, և բակը զար-
դարուած յունական արձաններով. ամէն
կողմ աչքի կը զարնէին շոայլօրէն ոսկին,
արծաթը, փղոսկրն, արեւելեան մարմար-
ներն և թանկագին ծիրանի կերպանները:

Վաղերիայի սիրտն ուրախութենէն ճը-
խաց՝ երբ բակը հասնելով տեսաւ պոր-
փիւրէ շքեղ սիւնազարդ սրահը, և հոն
գտնուող բազմաթիւ գերինները, ու վայր-
կեան մը բոլորովին ապշած մնաց զիտե-
լով այն ճոխութիւնները՝ որոնց այնչափ
կարօտով կը սպասէր. բայց սրտին այս
գոհունակութիւնը շատ կտրճատեւ եղաւ,
վասն զի քիչ ատենէն հարկադրուեցաւ
ղիմելու գերիի մը, որպէս զի երթայ ի-
մացնէ պատրիկուհւոյն, թէ կիթառահար
օրիորդ մը եկած է իրեն ծառայութեան
մտնելու, և ահա այս ինքզինքը խոնար-
հեցնելը սաստիկ խոցեց իր սիրտը՝ այն-

անհետ համար՝ տեսակ տեսակ նախա-
տական խօսքերով կը ծաղրէին թզուկը։
Իսկ վաղերիա հետեւեցաւ ծառային,
հիանալով մեծ հաճոյքով մը այն շքեղ
սրահներուն վրայ՝ որոնց մէջէն կը տա-
նէր անիկա զինքը։

— Եթէ կ'ուզես հաճոյական բան մ'ը-
նել պատրիկուհւոյն, ո՛վ օրիորդ, նայէ որ
մեղմածայն խօսիս հետը և զարմանք ցու-
ցնես անոր գեղեցկութեան վրայ, ըսաւ
ծառան՝ որ ստուգիւ բարի մարդ մ'էր.
յետոյ դամասկեան կտաւէ փառաւոր վա-
րագոյր մը բանալով՝ նշան ըրաւ վաղե-
րիային կից սենեակը մտնելու։

Օրիորդը զուրկ չէր սրախօսութենէ.
բայց ստիպուած ըլլալով իբրեւ խոնարհ
աղախին մը ներկայանալ ծննդեամբ իրեն
հաւասարապատիւ կնոջ մը, տատամսեցաւ
դռնէն անցնելու, այլ յետոյ արիացաւ և
խրոխտաբար զլուխը վեր տնկելով մտաւ
սենեակը, ուր կղեմնետիա սովորութիւն
ունէր ընդունելու իր բարեկամները, բայց
սենեկին մէջտեղը հասնելով՝ կանգ առաւ,
դէմքին խրոխտ երեւոյթը փոխուեցաւ և
յանկալժ խնտալը բռնեց, զոր զսպելու
համար շրթունքը խածաւ և զլուխը ետեւ
դարձուց։

Փեղանի օրիորդ մը՝ որ նորեկուկ սո-

վորութեան հետեւելու համար՝ կ'այլափո-
խէ իր դէմքը զայն աւելի գեղեցկացնելու
յուսով՝ խորշում կ'ազդէ. իսկ տարեց
կին մը՝ որ պէտք է պատկառանք ազդէ
իր հասուն հասակին մէջ՝ երբ ինքզինքը
ծաղրական կ'ընէ տարօրինակ նորածեւու-
թիւններով՝ զզուանք կը պատճառէ ու ծի-
ծաղ կը շարժէ։

Հասարակապետութեան ժամանակէն
մինչև ինքնակալութեան սկիզբները, նո-
րածեւութիւններն ստէպ ստէպ կը փոփո-
խուէին, բայց զրեթէ միշտ պահելով իրենց
անպաճոյճ ձեւը, թէ և Հռոմուլոսի ժամա-
նակին պարզութիւնը կորսնցուցած էին,
սակայն ինքնակալութեան կործանելու ա-
տենները՝ հագուտի շռայլութիւնը չափա-
զանցօրէն աւելցեր էր, և նորածեւութիւնը՝
որ միշտ իշխողներէն կը հնարուէր՝ ծի-
ծաղական դարձեր էր և մինչև անգամ
տգեղութիւն կը պատճառէր գեղեցկու-
թեան։ Քրիստոնեայ փիլիսոփաներն ամէն
ջանք ի գործ կը զնէին այս անպատշա-
ճութեան առջեւն առնելու համար. և ան-
ցեալէն ապագան դատելով՝ կը նախատե-
սէին անկումը ինքնակալութեան մը՝ որուն
նորեկուկ սովորութիւնները կ'աղքատա-
ցնէին ու կը նուաստացնէին պատրիկա-
կան ընտանիքները։

Կղեմենտիա պատրիկուհւոյն երեւոյթն ամէն կիներէն աւելի ծաղրական էր ու ծիծաղաշարժ: Տարեց հասակին մէջ իր խորշոմած դէմքը ներկուած էր սպիտակադեղով և կարմիր գոյնով, գլխուն վրայ սրածայր կը բարձրանար բուրգ մը մարգարտահիւս շինծու մագերու, և ճակտին վրայ կպցուած էին բազմաթիւ ոսկեղէն փոքրիկ աստղներ, որոնք կը ծածկէին անոր քունքերը, ինչպէս թէ ամբողջ երկինքն հանգչած ըլլար անոր նկարուած յօնքերուն վրայ: Հագած էր երկնագոյն մետաքսեայ երկայն զգեստ մը, ճերմակ ու կարմիր ծաղիկներով զարդարուած. իսկ թեւերն ու վիզը բեռնաւորուած էին թանկագին ապարանջաններով ու մանեակներով:

Այս գունապաճոյճ մուսիան՝ արուեստակեալ մեղկութեամբ ընկողմանած էր ծիրանիէ անկողնի մը վրայ, և քովը կեցած էր ստրկուհի մը, ձեռքը հողմահար բռնած, ուրիշ մ'ալ ծուռը դրած էր իր թիկնաւոր անկողնին քով՝ կոնակին վրայ կեցուցած Ափրիկէի թռչուն մը՝ զոր երբեմն երբեմն կը փայփայէր Կղեմենտիա:

Հողմահար բռնող ստրկուհին Վաղերիան տեսնելով՝ ծռեցաւ դէպ ի տիրուհւոյն ականջը, և մեղմածայն ըսաւ անոր.

— Մեծապայծառ պատրիկուհի, կիթառահար օրիորդն ահա եկած է ներկայութեանդ առջև:

Պետրոնիա արուեստակեալ շարժումով մը ձեռքն երկնցնելով՝ նշան ըրաւ որ Վաղերիան մօտենայ իրեն:

Օրիորդը գնաց մօտեցաւ մինչև անոր թիկնաւոր անկողնին քով, իսկ պատրիկուհին առանց կարեւորութիւն տալու անոր երեսը նայելու, հրամայական ձայնով ըսաւ անոր.

— Զարկ:

Վաղերիան զայրացաւ այս բարբարոսական հրամանին վրայ, և իր աննուաճելի բնաւորութեամբ չէր ուզեր հնազանդիլ հրամանին, բայց աւելի խոհեմաբար մտածելով՝ սկսաւ զարնել եղանակ մը, որ ճիշդ իր մտածութեան արձագանգն էր, որովհետև աններդաշնակ էր և միանգամայն կատաղութեան աղաղակ մը կը թուէր:

Զառամեալ պառաւին՝ որ երաժշտութենէ չէր հասկնար՝ այն աններդաշնակ ձայնը գեղեցիկ երեւցաւ, և ամենայն ուշադրութեամբ զայն լսելէն վերջ՝ ծափահարեց, և յետոյ որպէս զի իր խապոտ ձայնը չլսուի՝ ցած ձայնով մը հարցուց օրիորդին.

— Ո՞ւր ծնած ես դու:

— Հովմէական քաղաքացի եմ ես, ծնած Դաղմատիոյ մէջ, հասարակ ընտանիքէ մը, և մի միայն չքաւորութիւնը ստիպեց զիս կիթառահարութիւն ընելու:

Վաղերիայի բաւական բարձր լեզուն զարմացուց պատրիկոսին, որ վարժած էր իր գերիններուն շողոքորթութեանց, ուստի զայրացկոտ նայուածք մը նետելով անոր վրայ՝ յետոյ արհամարհոտ ձայնով ըսաւ:

— Թէպէտե երեսոյթդ չեմ ախորժիր, բայց կ'ընդունիմ զքեզ ծառայութեանս, և այնպէս մը կըթել կու տամ զքեզ, ինչպէս որ վայելուչ է քու վիճակիդ մէջ գտնուողի մը:

Վաղերիայի յօնքերը կնճռուեցան բարկութենէն, և շրթունքը շարժեցաւ. կ'ուզէր համարձակօրէն պատասխանել պատրիկոսին, բայց այս անգամ ալ նորէն ինքզինքը զսպելով՝ գլուխը խոնարհեցուց ու լռեց:

Դու աղախիններուն հետ կը բնակիս և անոնց հետ սեղանի կը նստիս. իսկ թոշակիդ գալով՝ ես զքեզ քու արդիւնքիդ համեմատ առատածեռնութեամբ կը վարձատրեմ, ըսաւ կղեմենտիս:

Վաղերիայի գոռոզութիւնն ուրիշ վէրք

մ'ալ ընդունեցաւ և թերեւս առջինէն շատ աւելի խոր: Բիրբերը արցունքով թրջեցան, և անմիտը սկսաւ իմանալ այդ վիճակին դառնութիւնը՝ զոր այնչափ անխորհրդաբար ընտրեք էր:

— Ես շատ կ'ախորժիմ երաժշտութիւն, վրայ բերաւ կղեմենտիս, և նոյն վայրկենին նիհար ձեռքովը կը փայփայէր թռչունին փետուրները, դու իմ ամէն մէկ ակնարկութեանս պէտք ես զարնել կիթառդ, բայց կ'ուզեմ որ կիթառիդ ձայնը ողբական ու տխուր հնչէ. ես բնաւ չեմ ախորժիր շառաչալից երգը: Իրիկունը պիտի ննջեմ օրօրուելով երաժշտութեամբ, և առաւօտը կէս օրուան մօտ դու զիս պիտի արթնցնես կիթառիդ ձայնով: Եթէ կարենաս շահիլ իմ բարեհաճութիւնս՝ աշխարհիս ամէնէն երջանիկ կ'ինը պիտի ըլլաս: Իմ սիրտս բարի է և զգայուն. կը սիրեմ գերիներս և մինչև անգամ կենդանիները սիրելի են ինծի:

Այս խօսքս ըսելու ատեն պառաւր ձեռքը երկնցուց դէպ ի թռչունը՝ որ զարհուրած թռաւ ու գնաց կեցաւ պատրիկոսին շինծու մագին վրայ և կտուցովը խառնափնդորեց զայն:

Զգայուն կ'ինը կատղած՝ ուժով մը բռնեց թռչունը և խեղդելու չափ սեղմե-

լով՝ կիսամեռ նետեց զայն սենեկին մէջ-տեղը:

Վաղերիա տեսնելով որ խեղճ անասունը թեւերը զարնելով մեռնելու մօտ էր, գթաց վրան ու գետնէն վերցուց զայն, և կ'ուզէր շունչովը կրկին կենդանութիւն տալ անոր:

Ունայնասէր պառաւը խելքը միտքը բոլորովին իր կեղծ մագը շտկելու գրաւցուցած՝ ուշադրութիւն չդրաւ օրիորդին, բայց երբ տեսաւ որ անիկա այնչափ հոգ կը տանի յանցաւոր թռչունին, կատաղութենէն վեր ցատքեց և խռպոտ ձայնովը պոռաց անոր երեսին.

— Զգէ որ սատկի այդ անասունը՝ որ զիս այնչափ զայրացուց, և դու հեռացիր քովէս, եթէ չես ուզեր մի և նոյն վիճակին հանդիպիլ:

Վաղերիա կ'ուզէր անմիջապէս իր կիթառը ջախջախել պառաւի գլխուն վրայ, բայց կատաղութիւնը զսպելով շուտ մը դուրս ելաւ սենեկէն՝ իրեն հետ մէկտեղ տանելով նաև թռչունը կամարակապ սրահին մէջ:

— Տեսա՞ր պատրիկուհին, հարցուց Միլոս աճապարանքով իր առջեւն ելլելով:

— Այո՛, տեսայ, շատ ծաղրական է և միանգամայն չար. եթէ շատ ուշ չըլ-

ւար, պիտի գղջայի քու խօսքիդ չլսելու վրայ:

— Դեռ ժամանակն է, դարձի՛ր տնակը, ես մուրալով կը հայթայթեմ քու ամէնօրեայ հացդ, քանի որ չես ուզեր Ս. սելլայի և Մելանիայի պաշտպանութեան յանձնել ինքզինքդ, ըսաւ Միլոս պաղատագին ձայնով:

— Շատ ուշ է, վրայ բերաւ Վաղերիա, բայց եթէ կեանքս անտանելի դառնայ՝ ես լաւ գիտեմ անոր վերջ տալը:

Միլոս չհասկցաւ Վաղերիայի ծածուկ կերպով արտասանած խօսքերուն խորհրդաւոր իմաստը, այլ բոլորովին յուզուած՝ պագաւ անոր ձեռքը, և չկրնալով լացը բռնել՝ հեռացաւ գաւթէն:

Վաղերիա վազելով գնաց անդաստակի դրան սեմին վրայ և արտասուալից աչքով հետեւեցաւ թզուկին: Այդ տձև արարածը իրեն համար սիրելի դարձեր էր այն օրէն ի վեր, որ Մարկեղոս զինքը թողուցեր էր, և անկէ վերջ ինքն ալ փորձով լաւ հասկըցեր էր թզուկին անձնուրացութիւնը: Վաղերիա գրեթէ յուսահատած էր՝ մտածելով որ առանց բարեկամի պիտի ֆնայ օտար մարդերու մէջ՝ որոնք զինքը աղախին մը կը համարէին, բայց յետոյ նորէն լաւ մը մտածելով որ վերջապէս ինքը ազատ

էր և կրնար ուզած վայրկենին պատրի-
կուհւոյն տունը թողուլ երթալ, և թէ հոն
իրեն ուրիշ բան չէին ընեը՝ բայց միայն
հետը գէշ կը վարուէին և զինքը կը խո-
նարհեցնէին, ահա այս մտածութեամբ քիչ
մ'արիանալով՝ նորէն դարձաւ աղախին-
ներուն քով, որոնք իբրեւ իրեն թշնամի
յայտարարուած էին:

Եթէ Վաղերիան նեղուած էր, Միլոսն
իրմէ շատ աւելի սաստիկ վշտացեր էր,
այնպէս որ երբ Կղեմենտիա Պետրոնիայի
տունէն կը հեռանար՝ տղու պէս կու լար.
այս առաջին անգամն էր որ անիկա կը
բաժնուէր այն օրիորդէն՝ զոր հայրական
գորովով կը սիրէր, և մանուկ հասակէն
իր ծննկերուն վրայ մեծցուցեր էր, և ա-
պա բոլորովին համակամութեամբ համբե-
րեր էր անոր իրեն դէմ ցըցուցած ապե-
րախտութեան: Մարկեղոս և Վաղերիա
դժբախտութեանց ժառանգութիւն մ'էին,
զոր թողուցեր էր Միլոսին դժբախտ կին
մը:

Մինչև իրիկուն պտըտեցաւ Միլոս
Հոովմայ ամէնէն ամայի ճամբաներուն
մէջ, երբեմն լալով և երբեմն մխիթա-
րուելով այն մտածութեամբ, թէ երկրորդ
օրը նորէն պիտի տեսնէր օրիորդը: Արեւը
մտնելու պահուն՝ բոլորովին յոգնած ու

տկարացած այնչափ սաստիկ յուզումնե-
րէն՝ ուղղուեցաւ դէպ ի տնակը, և երբ
հոն հասաւ ցաւը դեռ աւելի սաստկացաւ,
և ձեռքը դնելով կուրծքին վրայ բացուած
վէրքի մը սպիին վրայ, գոչեց դառնապէս.

— Եթէ դեռ աւելի սաստիկ հարուած
մ'ընդունած ըլլայի՝ այս ժամուս այնչափ
չէի տանջուեր:

Երկար ատեն լալ ու ողբալէն վերջ՝
Միլոս պառկեցաւ, որպէս զի քիչ մը կազ-
դուրուի. բայց քունը չեկաւ, և երեւա-
կայութեամբը կը տեսնէր Մարկեղոսը աք-
սորուած օտար երկրի մը մէջ ու յուսա-
հատութեան գիրկն ընկած. կը տեսնէր
նոյնպէս Վաղերիան հալածուած ու ձե-
ծուած Կղեմենտիա Պետրոնիայի ստրկու-
հիներէն. և ահա այս անգուր թեսարան-
ներէն խռոված՝ գոչեց հեծկտալով.

— Ահ, դու որ մարտիրոս եղար այս
աշխարհիս վրայ, աղօթէ՛ Ամենակարողին
քու խեղճ որդիներուդ համար:

Թղուկն ամենեւին չկրնալով քնանալ
և յուսալով որ զիշերուան զով օղը կը
հանդարտեցնէ իր տենդային յուզմունքը՝
դուրս ելաւ տնակէն և մտաւ նրբափողոցի
մը մէջ, բայց յանկարծ կանգ առաւ՝ տես-
նելով դիմացը մարդ մը՝ որ լապտեր մը
ձեռքը դէպ ի իրեն կու գար:

«Թեքեւս ասիկա կործանած տան աւերակներուն մէջ քնացող ծերն ըլլայ», մտածեց թզուկը, և մօտենալով գիշերային ճամբորդին՝ ըսաւ անոր.

— Բարի մարդ, դո՞ւ ես որ կը քնանաս կործանած տան աւերակներուն մէջ:

Թզուկի ձայնը լսելուն՝ նաւաւարն (որովհետեւ ինքն էր) սուր աղաղակ մը հանեց, վերջը լոյսը Միլոսի դէմքին մօտեցնելով, զարհուրած ետ փախաւ, և բոլորովին ալլալած ու մազերը գլխուն վրայ տնկուած՝ լապտերը գետին նետեց և շտապողական փախուստ մը տալով, պոռաց.

— Վերտու՜մնոսի ստուերը, իմ զոհիս ուրուականը:

Թզուկն ալ սարսափէն սկսաւ դողալ. մարդ մը միայն դարձեալ կը կոչէր զինքը Վերտու՜մնոսի՝ վերադրական անունով, և ինքը տեսած էր այդ մարդը. բայց երազի մը խաղալիկ և կամ տխուր տեսիլքի մը խաղ համարելով, բոլորովին սարսափահար՝ Միլոս աչքերը գոցեր էր, և երբ նորէն բանալով բիբերը՝ ինքզինքը միայնակ գտաւ այդ ամայի տեղւոյն մէջ, իր

1. Վերտու՜մնոս, ըստ զիջարանից, հռովմէական աստուծութիւն մ'էր, ծագումով ետրուրացի, վերակացու պարագներու և ծառաստաններու:

սարսափը դեռ աւելի սաստկացաւ ու սկըսաւ խենթի պէս վազել: Բաւական երկար միջոց մը վազեց, իբր թէ ետեւէն կու գար իր ուրուական կարծածը, յետոյ բոլորովին ուժասպառ ինկաւ Արէսի մեհեանին աւերակներուն մօտ, ուր սուրբ քահանայապետն Անաստասիոս հնուց ի վեր կանգնել տուած էր Ս. Սեքստոսի քրիստոնէական եկեղեցին:

Բոլոր գիշերը գետնի վրայ պառկած մնաց խեղճ Միլոսն, և դեռ պիտի մնար Աստուած գիտէ մինչև երբ, եթէ քահանայ մը՝ որ արեւը ելլելու պահուն եկեղեցի կ'երթար, իրեն օգնութեան հասած չըլլար:

Բարի քահանան չխորշեցաւ Միլոսի տգեղութենէն, որ բոլորովին փոշոտած, աչքերը բացած և դեղնած՝ սովորականէն դեռ աւելի տգեղցեր էր. քահանան հագիւ Միլոսը թեւերուն վրայ առնելով՝ նորէն ետ դարձաւ եկած ճամբայէն, որ պէս զի զայն իր տունը տանի՝ որ կը գտնուէր Կելեան լեռան վրայ՝ Սկաւրոսի բլրակին մօտ, ուր Պամմաքիոս¹ սինկիտոսն՝ որ իր հարստութիւնները բարեգործութեանց ծախսեց՝ շինել տուած էր Ս.

1. Ս. Հերոնիմ. Թուղթ. 66:

Յովհաննէս — Պապը ուս եկեղեցին, և հոն հասնելով հանգչեցուց զայն իր փոքրիկ անկողնին վրայ, ուր պէտք էր երկար աւտեն մնալ ուղեղային տենդէ մը բռնուած, և որուն քովը կը գտնուէր մի միայն այն բարեպաշտ քահանան, զոր աստուածային Նախարանամութիւնն իրեն հանդիպցուցեր էր:

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Վաղերիա անհամբերութեամբ կը սպասէր թզուկին, որուն երկարատեւ բացակայութիւնը սաստիկ անհանգստութիւն կը պատճառէր իրեն. և երբ տեսաւ որ շատ կ'ուշանայ, ուղեց փնտռելու ելլել զինքը, բայց հրաման չունէր կղեմենտիա Պետրոսի ապատրիկուհւոյն տունէն հեռանալու:

Ապերջանիկ օրիորդին վիճակը օրէ օր կը վատթարանար, և սակայն այն աստիճանի դառն պիտի չերեւէր իրեն այդ վիճակը, եթէ գիտնար արիութեամբ համբերել ցաւոց՝ ընդունելով վիշտը իրել հուր, որ կարող էր մաքրել զինքը. բայց միշտ հրամայելու վարժած հոգին չէր հա-

մակամեր նուաստ վիճակի մը: Կղեմենտիայի ստրկուհիներն արդէն իրեն հետ թշնամացեր էին, և զինքը խոնարհեցնելու համար ամէն բան կ'ընէին: Սեղանի առեն անկիւն մը դնելով զինքը, իրենց կերակուրներուն մնացորդը իրեն կու տային, և ծաղրածութեամբ «պատրիկուհի» կոչելով զինքը կը նախատէին: Ամէն օր պէտք էր հազար ու մէկ փոքրիկ հարստահարութիւններ կրել, որոնք թէև զնդասեղի խայթուածներ էին, բայց շարունակ կրկնուելով՝ արիւնալից վէրք մը կը ձեւացնէին:

Չափազանց էր ստրկուհիներուն չարութիւնը, բայց դեռ աւելի անտանելի էր կղեմենտիա Պետրոսիայի բռնակալութիւնն ու տմարդութիւնը, որ առաւօտէն մինչև իրիկուն կը ստիպէր Վաղերիան որ կիթառ զարնէ, և երբ երգը չէր ախորժեր՝ սաստիկ կը զայրանար օրիորդին դէմ, կոչելով զինքը տմարդութեամբ՝ ռամկեկ աղվար, ստրուկեկ աղ ցած:

Առաւօտ մը Վաղերիա սովորականէն աւելի տխուր կեցած՝ կիթառ կը զարնէր պատրիկուհւոյն առջև, որ զարգարուելու հետ էր, որպէս զի ցոյց տայ իր զգեստեղէնները հասարակաց հանգէսի մը մէջ:

Պճնասէր պառաւն հանգիստ բազմեր էր

իրարու վրայ դրուած երկու մետաքսեայ կակուղ բարձերու վրայ: Աղախին մը մաքուր պողպատէ հայելի մը ձեռքը բռնած՝ երբեմն երբեմն կը դնէր զայն ալեւոր մուսիային դէմքին առջև, իսկ միւս աղախիններն աշխուժութեամբ կը պատրաստէին զգեստները, ապարանջանները, մանեակները և զարդադեղերը¹: Կղեմենտիա բոլորովին սնգուրուած էր, իր խորշումած այտերուն վրայ կ'երեւէին կարմիր գոյնի երկու բիծեր: Իր շինծու մազը՝ սովորականին պէս սրածայր շտկուած և սեւ գոյն ունենալու տեղ՝ խարտեաշ էր, ոլրած, զարդարուած բազմաթիւ ոսկեայ թիթեռնիկներով ու կիտուածանկարուած մարգարիտներով և զմրուխտներով:

Վաղերիա այլ եւս չէր ծիծաղեր իր տիրուհին տեսնելու ատեն, վասն զի անոր իր վրայ ազդած զգուանքը իր ծիծաղէն աւելի զօրաւոր էր: Միտքը բերելով որ ժամանակաւ ինքն ալ այնպէս կը սնգուրուէր՝ հիմայ կ'ամչնար այդ ըրածին վրայ, և ծածուկ ձայն մը կ'ըսէր իրեն, որ ինքն ալ չափազանց զարդասէր ըլլալուն պատճառաւ, տարիներ անցնելէն վերջ՝ պիտի դառնար ծաղրածութեան արժանի ծիծաղելի պառաւ մը:

1. Cosmetico.

Կղեմենտիա սպիտակ դիպակէ զգեստ մը հագնելէն վերջ՝ որուն վրայ հիւսուած էին բազմութիւն մը փոքրիկ սէրերու¹, լարուած աղեղով², սկսաւ սիգաճեմ քալել սենեկին մէջ, և աղախիններն իրենց մեղրահոս շողոքորթութիւններով կը լեցնէին զինքը:

Միայն Վաղերիա լուռ ու մունջ կեցեր էր, և իր նշանաւոր նայուածքն կ'արտայայտէր զգուանք մը՝ զոր կ'ազդէր իրեն վրայ յիմար պառաւն, որ բարկացայտ աչքով մը նայեցաւ կիթառահար օրիորդին վրայ, և ինքզինքը բոլորովին արհամարհուած տեսնելով, անոր բերնէն իր վրայ գովեստ մը չլսելուն համար, պարապ տեղ շրջան մ'ըրաւ անոր չորս կողմը, որպէս զի շողոքորթական խօսք մը մուրայ անկէ, և վերջապէս բարկացող ձայնով ըսաւ անոր.

— Դու միայն մունջ ես, և բնաւ քաղաքավարական խօսք մը չես գիտեր ըսել տիրուհւոյդ:

Վաղերիա ուսերը թօթուեց, հեգնօրէն ծիծաղեցաւ ու լռեց:

1. Amorini.

2. Այս զգեստները՝ որ հիւսուած էին գունաւոր մեծ նկարներով, շատ զործածութեան մէջ էին նոյն ժամանակ:

Օրիորդի լռութիւնն ու ծիծաղն աւելի բարկացուցին պատրիկուհին՝ որ զայրոյթին գագաթնակէտը հասած՝ ուժով ապտակ մը իջեցուց անոր։

Վաղերիա ոռնաց կատաղութենէն, աչքերէն սկսան կայծեր ցայտել, թեւերը երկնցուց՝ իրը թէ ուզէր բռնել պառաւին շինծու մազէն, վերջը ոտքին տակը ջախջախեց կիթառը՝ գոր գետինը ձգեր էր, և զսպուած բարկութեան ճայնով մ'ըսաւ.

— Շնորհակալ եղիր ծեր հասակիդ, ո՞վ պառաւ, եթէ ես զքեզ չեմ խեղդեր։
— Յետոյ սենեկէն դուրս ելլելով իջաւ գաւիթը, և առանց կենալու հոն՝ թողուց պատրիկուհւոյն տունը, մինչդեռ նա ջրղազրգուծեան մէջ ինկեր էր՝ պառաւուծութեան վերադիր անունը լսելով։

Առանց արցունք մը թափելու, տոգոյն դէմքով՝ որուն վրայ մնացեր էր պատրիկուհւոյն վախտ մատուցներէն ընդունած ապտակին կապտագոյն հետքը՝ Վաղերիա նորէն ճամբայ ելաւ դէպ ի տնակը։ Ներքին խորին ցաւ մը թոյլ չէր տար իրեն լալու, փոթորիկ մը կը խռովէր իր հոգին, և բոլորովին ցնորած՝ կ'ուզէր ջախջախել իր զլուխը, ճամբուն շրջակայքը գտնուող շէնքերու պատին զարնելով։

Այս յիշեր որ ժամանակաւ ինքն ալ շատ անգամ ապտակած էր իր ծառաները, որոնք լուռ ու մունջ համբերեր էին իրմէ կրած սաստիկ նախատինքներուն. չէր մտածեր որ ինքն արժանի էր այս կրած պատժին, և թէ շատ անգամ աստուածային արդարութիւնը կը պատուհասէ մի և նոյն պատժով։

Վաղերիա կորագլուխ ճամբան առաջ կը տանէր, և կատաղութեամբ կը սեղմէր բուռերը, ինչպէս թէ անոնց մէջ բռնած ըլլար կղեմենտիա Պետրոսիան, և կը ցաւէր անկէ ուրիշ կերպով մը վրէժը չառնելուն վրայ։ Վերջապէս տնակին մօտենալով՝ երբ հեռուէն տեսաւ անոր գորշագոյն պատերը, այդ խրճիթն իրեն արքունի պալատի մը պէս երեւցաւ. ուրախութենէն սիրտը ճխաց, վասն զի գոհ ըլլալովը գոնէ կրնար հանգիստ ըլլալ իր այնքան նեղութեանց մէջ, և թզուկին խօսքերը յիշելով՝ գոչեց.

— Աւելի լաւագոյն է մարդու մը՝ բռնակիլ իր սեփական խրճիթին մէջ, քան ուրիշին ճոխ պալատին մէջ։

Այս ըսելով, սկսաւ վազել այն յուսով որ նորէն պիտի տեսնէր Միլոսը, և տնակին կիսափակ դռնէն ներս մտնելով՝ գոչեց.

— Միլոս, Միլոս, ո՞ր ես:

Ոչ ոք պատասխանեց. խեղճ վաղե-
րիան պարապ տեղ ամէն անկիւն փնտռեց,
բայց չգտաւ թզուկը: Յետոյ բնակարա-
նէն դուրս ելլելով՝ նորէն կանչեց բար-
ձրաձայն իր հաւատարիմ ծառան, և կոր-
ծանած տան աւերակներուն արձագանգը
կը կրկնէր տխուր կերպով Միլոսին ա-
նունը:

Վաղերիան յուսահատած նորէն տնակը
մտաւ, և անկիւն մը նստելով սկսաւ լալ.
կը մտածէր թէ թերեւս խեղճ թզուկը միայ-
նակ մնալով՝ փախած հեռացած ըլլայ այն
տնակէն՝ որ իրեն կը յիշեցնէր իր տէ-
րերը: Միայնութեան մէջ գտնուելով ա-
նիկա շատ ուշ ճանչցաւ թզուկին ընկե-
րութեան յարգը, որուն անձնուրացութիւնը
կը մեղմացնէր իր դժբախտութիւնը: Հի-
մայ այլ եւս բարեկամ չունէր, մնացե-
ր միայնակ, պէտք էր մուրալ կամ մեռ-
նիլ անօթութենէ: Դարձեալ միտքն ընկաւ
Դեկոսին երթալու մտածութիւնն, որ կըր-
նար զինքը տեղաւորել քրիստոնեայ պա-
տրիկուհւոյ մը տան մէջ, բայց շուտ մը
վաճառեց մտքէն այսպիսի մտածութիւն,
չուզելով իր խեղճութիւնը յայտնել երի-
տասարդ պատրիկին: Մինչև իրիկուն
նստած մնաց, և աչքերը տնկած կը նայէր

տնակին դրան՝ յուսալով որ յանկարծ
պիտի բանայ զայն թզուկը, բայց յոյսը
պարապի ելաւ. և երբ այլ եւս չտեսաւ
մեռնող արեւուն վերջին ճառագայթները՝
սիրտը սկսաւ սեղմուիլ: Յիշելով որ Մի-
լոս իրեն ըսած էր թէ մարդ մը կը բնակի
կործանած տան աւերակներուն մէջ՝ սկը-
սաւ վախնալ, և աչքերը բացած կը նայէր
դէպ ի պատուհանը, որու կործանած ա-
ւերակները կը տեսնուէին հեռուէն:

Գիշերը կը մօտենար, վախն ու ցաւը
կամաց կամաց կ'այլալէին օրիորդին բա-
նավարութիւնը: Յանկարծ տխուր մտա-
ծութիւն մը պաշարեց միտքը: Անցելոյն
յիշատակը կ'աւելցնէր իր նեղութիւննե-
րը, ներկան սարսափ կ'ազդէր վրան.
այլ եւս բնաւ յոյս մը չունենալով ապա-
գային վրայ՝ որոշեց մեռնիլ. և չգարհու-
րեցաւ մտածելով որ անդին իրեն կը
սպասէ պատուհասիչ յաւիտենականու-
թիւն մը:

Այսպիսի ծրագիր մը մտքին մէջ յղա-
նալէն վերջ՝ վաղերիա այլ եւս հանդար-
տեցաւ, վեր բարձրացուց տոգոյն դէմքը,
մէկդի ժողովեց ճակտին վրայ խառնափըն-
դոր ինկած մազերը, և աճապարանքով
թողուց տնակը: Նրբափողոցին վերջին
ծայրն հասնելով՝ զուլիւր ետէ դարձուց,

և վերջին անգամ մ'ալ նայուածք մը ձգելով տնակին վրայ՝ գոչեց.

— Մնաս բարո՛վ, Մարկեղոս. մնաս բարո՛վ, Միլոս. քիչ ատենէն խեղճ Վաղերիան ա՛յլ եւս պիտի դադրի լալէն:

Յետոյ անմիտը շարունակեց ճամբան, ու կը լսէր միայն սաղայէլին ձայնը՝ որ աւար մը ձեռք ձգելուն վրայ ուրախացած՝ կը պոռար անոր ականջէն վար. «Քալէ, քալէ»: Գիշեր էր երբ հասաւ Պալատինեան կամուրջը, որովհետեւ կ'ուզէր նետուիլ այն տեղէն՝ ուսկից Մարկեղոս ինկած էր գետը: Նոյն ժամուն կամուրջն ամայի էր. Վաղերիա մօտենալով անոր պսակին՝ նայեցաւ Տիբերիսին, և սարսափէն դողալով՝ աչքերը գոցեց և իր խելացնորութեան մէջ թոթովեց.

— Հոն վարը պիտի մտնայ:

Մինչև հիմայ բոլոր քաշած վիշտերը մտածելով՝ ոգեւորուեցաւ ողորմելին, և կամուրջի պսակին վրայ մագըցելով՝ անմիջապէս գետը նետուելու վրայ էր, և ահա մարդ մը ուժով մը թեւէն բռնելով՝ կեցուց զինքը և խիստ ձայնով մ'ըսաւ իրեն.

— Կին դու, ո՞ր սատանան առաջնորդեց քեզի կեանքդ մէջտեղէն վերցնելու, որու տէրն Աստուած է միայն:

Վաղերիա զարհուրած՝ չկրցաւ պատասխանել, և աւելորդապաշտական երկիւղով մը կը նայէր անոր՝ որ սաստիկ կերպով կը ցնցէր իր թեւը:

— Խօսէ՛, ինչո՞ւ համար կը կարճեցնես օրերդ, խօսքը տիրաբար շարունակեց անձանօթը:

— Դժբախտութիւնը կեանքս ինծի անտանելի դարձուց, պատասխանեց օրիորդը, չկրնալով դիմադրել այն մարդուն՝ որ այնքան խստօրէն կը խօսէր իրեն հետ:

— Այն Աստուածը՝ առանց որու ականաւրկութեան ծառէն տերև չ'իյնար և ո՛չ թռչունը երկիր, նա կը խրատէ զանոնք՝ զորս կը սիրէ, և կը հարուածէ ամէն որդի՝ զոր կ'ընդունի: Դու պէտք ես օրհնել դժբախտ կեանք մը, վասն զի Աստուած է որ կը ղրկէ դժբախտութիւնը, և պէտք չեա վերջ տալ կեանքիդ աններելի ոճրագործութեամբ մը, վասն զի այդ յանցանքն է միայն որ անքաւելի կը մնայ այս երկրիս վրայ:

Այս խօսքերուս մէջ այնպիսի քաղցր և միանգամայն յանդիմանական շեշտ մը կար, ուսկից Վաղերիային սիրտը շարժեցաւ, և զուր տեղ ուզեց իրեն հետ խօսող մարդուն դէմքը ճանչնալ, վասն զի զիջերուան մթութեան մէջ չէր որոշուեր

այն. և եթէ կարենար անոր դէմքն որոշել, խորին յարգանք մը պիտի զգար այդ մարդուն վրայ, որու դէմքն այնչափ պատկառելի էր, և աչքերը գերբնական լուսով մը կը փայլէին:

— Ետեւէս եկ'ուր, ըսաւ անծանօթը, նորէն օրիորդին թեւէն բռնելով:

Այս անգամ Վաղերիս չվախցաւ, զարմանալի՛ բան:

Այն վայրկենին իրեն այնպէս երեւցաւ որ այլ եւս միայնակ չէ աշխարհիս վրայ. ներքին ձայն մը կ'ըսէր իրեն. Գտար պաշտպան մը, բարեկամ մը:

Մարդն և օրիորդը միասին առաջ գնացին դէպ ի Աւետին, և քիչ ատենէն առաջինը կանգ առաւ փառաւոր պալատի մը քով շինուած համեստ տան մ'առջև, և զայն օրիորդին ցուցնելով՝ ըսաւ իրեն.

— Ահաւասիկ իմ բնակարանս, բայց ես զքեզ ոչ կրնամ և ոչ ալ կ'ուզեմ տանիլ քովի տունը, և ապաստանարան տալ հոն՝ ուր Մարկեղա պատրիկոսէոյն օրինակին հետեւելով՝ կը բնակին սրբափայլ կուսանք՝ որոնք իրենք զիրենք Աստուծոյ նուիրած են: Այդ աղանձներու պայծառ հոգիները կը սարսափին տեսնելով քու խառնափնդոր երեւոյթը: Հեռու աշխարհէս՝ անոնք անգիտակ են փոթոր-

կալից կիրքերուն, որոնք կը նաւակոծին կեանքի ովկիանոսին վրայ: Այդ սրբազան ցանկապատ տեղոյն դուռն այն ատեն միայն քեզի պիտի բացուի ու ներս պիտի ընդունուիս, երբ կատարեալ զղջումով մը մաքրուելով՝ ձիւնէն աւելի սպիտակ ըլլաս...: Հիմայ ետեւէս եկուր:

— Ո՛ւր կը տանիս զիս, հարցուց Վաղերիս տագնապով:

— Բարեպաշտ պատրիկոսէոյ մը տունը, որ աշխարհիս մէջ ապրած ըլլալով՝ շատ տեղեակ է անոր չարութիւններուն, և յետոյ թողլով զայն ինքզինքը բոլորովին Աստուծոյ նուիրած է, որպէս զի աղքատներուն ծառայէ:

Քանի մը քայլ առնելով՝ անծանօթն անցաւ ընդարձակ տան մը անդաստակէն, և յետոյ ծառայի մը առաջնորդութեամբ մտաւ փոքրիկ սենեակ մը, ուր լապտերի մը լուսով կը մանէին երկու պատրիկոսհիներ:

Ասոնցմէ մէկը կամիլլա Ասելան էր, միւսը Մ'ելանիան: Այս վերջինս հին պատրիկական ընտանիքէ մը սերած էր՝ ծագումով սպանիացի. և մինչդեռ երջանիկ կ'ապրէր, յանկարծակի վրան հասաւ դժբախտութիւնը. հարսնացած ըլլալով փեսայի մը՝ զոր այնքան կը սիրէր, և մայր երեք որդւոց, դեռ քսանութիւն տա-

րեկան որբեւարի մնաց, և մի և նոյն ժամանակի մէջ կորսնցուց իր երկու որդիները: Սաստիկ ցաւեցաւ այն սիրելի հոգւոյն համար, բայց չլացաւ, չգանգատեցաւ Սաստուծոյ զերազոյն կամքին զէմ, մանաւանդ թէ իր փեսայէն որբացած սգալի օրուան մէջ խաչելութեան մ'առջ և բազկատարած կեցած՝ գոչեց. «Շնորհակալ եմ, Սաստուած իմ, որ զիս ազատեցիր այն կապանքներէն՝ որոնք զիս կը կաշկանդէին աշխարհիս հետ»: Եւ զիւցազնական արիութեամբ մը հետեւեցաւ իր փեսային տխուր յուզարկաւորութեան, թեւերուն վրայ տանելով նաև իր ամէնէն փոքրիկ զաւկին անշնչացեալ մարմինը: Յետոյ մեկնեցաւ Եգիպտոս, այցելեց Թեբայիդի անապատականներուն, և սիրտը վառուեցաւ աստուածային սիրով: Արիանոսներէն հալածուելով՝ բանտուեցաւ, բայց շուտով ազատ թողուեցաւ, ու ինքզինքը նուիրեց քրիստոնեայ բանտարկեալներուն ծառայութեան, որոնց բանտերուն մէջ կը մտնէր ծպտեալ հագուստով մը, և իր ստացուածքին մեծ մասը ծախսեց խեղճ հալածեալներուն օգնելու համար: Յետոյ հիմեց Երուսաղեմի մէջ մենաստան մը սուրբ կուսանաց, և շատ տարիներ վերջը նորէն Հռովմ դարձաւ, որպէս զի

տեսնէ իր ողջ մնացած մէկ հատիկ զաւակը, և յետոյ շուտ մը նորէն ետ դառնայ և իր հիմնարկած վանքին մէջ քաշուած ապրի:

Մեղանիա զօրաւոր բնաւորութեամբ մը օժտուած՝ հալածանքներու ժամանակ դիւցազնուհի մը պիտ' ըլլար, ուրախութեամբ մահուան դիմելով: Շատ զգայուն սիրտ մ'ունենալով՝ կը սիրէր աղքատները. դժբախտին համար՝ գորովագութ մայր մ'էր. զղջումի եկած յանցաւորին համար՝ բարեկամուհի մը, որ ինքիրմէ զուրս ելած՝ կը խօսէր աստուածային բարութեան վրայ:

Սսելլա և Մեղանիա խանդաղակաթ սիրով կը սիրէին զիրար. իրենց երկուքին սրտերն ալ սուրբ էին, և բարութեամբ միայն կը նմանէին իրարու. վասն զի Սսելլայի սիրտը լճի մը մակերեւութին պէս խաղաղ էր, իսկ Մեղանիայինը՝ սպանիական արեւու ճառագայթի մը պէս վառ վըռուն, որ լի եռանդեամբ կը խոյանար առ Սաստուած:

Վաղերիային առաջնորդը տեսնելով պատրիկուհիները ոտքի ելան, որպէս զի ողջունեն զինքը, և Մեղանիա գոչեց.

— Բարի եկեր ես, Հերոնիմոս, դու միշտ աստուածային օրհնութիւն կը բերես իմ խեղճ տունս:

— Քոյր, քեզի կը բերեմ փարախէն զարտուղած ոչխար մը, կամ մանաւանդ զառնուկ մը՝ որ բնաւ լսած չէ հովուին ձայնը, ըսաւ Հերոնիմոս մատնանիշ ցուցընելով Վաղերիան, որ զարմացած աչքով կը նայէր պատրիկուններուն, որոնց երեւոյթը բոլորովին տարբեր էր Կղեմեն տիա Պետրոնիայէն:

Հազիւ թէ սուրբ Վարդապետը արտասանեց այս խօսքերը, Մեկանիա խկոյն քովը վազեց օրիորդին, և իր արտասուալից սև խոշոր աչքերովը նայելով անոր վրայ՝ աւելցուց գորովագութ ձայնով.

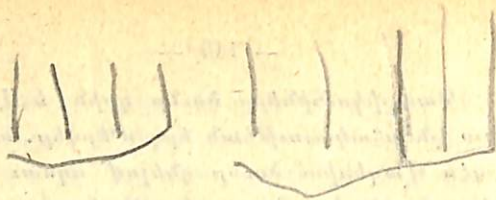
— Բարի եկեր ես տունս, ո՛վ դուստր. եթէ տանջուած ես՝ ողբակից կ'ըլլամ քեզ ու կը մխիթարեմ զքեզ. եթէ մեղաւոր ես՝ զոջումով կը քաւես մեղքերդ, վասն զի ամէնքն ալ կրնան սխալիլ, բայց շատերը չեն գիտեր ուղղել իրենց սխալները:

Մեկանիայի բարեսէր ընդունելութիւնը Վաղերիային սիրտը շարժեց, որ ձեռքերովը դէմքը ծածկելով՝ սկսաւ լալ դառնապէս:

— Քոյրեր, օրհնենք երկնային բարութիւնը՝ որ այսօր այնպէս ըրաւ որ Աստուծոյ խոնարհ ծառաներէն մին կարենայ փրկել հոգի մը յաւիտենական կարուստէն, ըսաւ Հերոնիմոս:

Պատրիկունները ծունր դրին, և Ասելւա շնորհակալութեան երգ մ'երգեց. նոյնպէս Վաղերիա ծունր դնելով՝ սկսաւ լալ իր մտածած ոճրագործութեան վրայ, և անցուցած իր կեանքին մէջ այս առաջին անգամն էր՝ որ դարձաւ իր հոգին առամենակարող և ողորմած Աստուածը, որուն վրայ բնաւ չէր մտածած...:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Գ Ո Թ Ս Յ Ի Ն Ե Ր Ը

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Հ Ռ Ո Վ Մ

Եթէ մէկը Հոովմը տեսնէր Դոմետիա-
նոսի, Ներուասի և Տրայիանոսի ժամա-
նակ, ապշած պիտի մնար հոն տիրող յա-
րատե աղմուկին վրայ : Աղբանքներով
բեռնաւորուած կառքեր կ'երթային ու կու-
գային ճամբաներուն մէջ, որոնք խոնուած
էին յունական, ասիական և ավրիկական
տարազներ հագած մարդերով : Շրջուն
վաճառողները բարձրաձայն կը պոռային,
մասնաւորապէս ապխտեղէն ծախողներն
ու գերեվաճառները, որոնք խանութներուն
առջև ցոյցի կը դնէին իրենց մարդկային
վաճառքը և բարձրաձայն կը գովաբանէին
անոնց յարգը : Գերիներով շրջապատուած
նշանաւոր պատրիկներ՝ մեհեաններէն կ'ել-
լէին ու անկէ ուղղակի կ'երթային թա-
ւորոնները, որոնք իբր ժողովարաններ էին
անառակ մարդերուն, այնպէս որ մարդ
մը կրնար իր կինը արձակել՝ եթէ առանց

իր հաւանութեան հոն գացած ըլլար։ Միմոսները և աճաբարները կը ներկայացնէին իրենց խաղերը ճամբաներուն երկայնութեամբ. հովանաւորները փսփսալով ու ծիծաղելով կը վազէին ողջունելու համար իրենց պաշտպանը. դատարկապորտները կ'երթային կամարակապ սրահները՝ լսելու համար օրուան նոր լուրերը. պատրիկուհիները կ'առքերու վրայ նստած՝ ցոյց կու տային իրենց շքեղ ըզգեստները. վերջապէս մարդերու դասակարգի շարունակ փոփոխութիւն մ'էր, շարունակ աղաղակ մը՝ ապշեցնելու չափ։ — Իսկ եթէ մէկը տեսնէր Հոովմը կոստանդիանոսի ժամանակ, բոլորովին տարբեր պիտի երեւնար իրեն. գոցուած էին հեթանոսական մեհեանները՝ որոնց մէջ առաջ կը կատարուէին սոսկալի խորհուրդներ, ամբոխը կ'աղօթէր քրիստոնէական եկեղեցիներուն մէջ՝ որոնք բաց էին ամէնուն, և խաչը կը բարձրանար կոթողներուն ծայրը. հրապարակասանները այլ եւս չէին արտասաներ ճամբաներուն վրայ տարփական բանաստեղծներու ոտանաւորները, և ո՛չ միմոսները հրապարակաւ կը ներկայացնէին ամօթխածութեան վնասիչ տեսարանները, և ո՛չ ալ կաքաւչուհիները կը պարէին փայտեայ բամբիռներու ձայ-

նին հնչմամբ՝ հիացնելու համար դոտարկապորտ անառակ պատանիները։ Հոովմ միշտ աղմկալից էր. բայց աւելի պարկեշտ. մեղաւոր կիներ մաքրուած էր քաւութեան ջրով. ժայռը կար՝ որուն դէմ պէտք էր խորտակուիլ մարդկային չարութիւնը. քրիստոնէից ապաստանարանը կար, վէմը՝ որուն վրայ պէտք էր յենուլ կաթողիկէութեան տապանակը։ Խաչը ջախջախեր էր կուռքերը. Յուդայի առիւծը կը յաղթանակէր։

Հեթանոսները տրտում տխուր կը պտռէին, չկարենալով այլ եւս ցոյց տալ իրենց անառակութիւնը, և ողբալով այն երջանիկ ժամանակները՝ երբ հետեւելով իրենց հրամանատարներուն օրինակին՝ կրնային ընկղմիլ զգայական հաճոյքներու տիղմին մէջ։ Գերիները կ'ուրախանային՝ նախատեսելով իրենց գերութեան վախճանը, և Աւետարանը տարածողներուն ձայնը կ'ըսէր իրենց, թէ Աստուածողին իր արիւնը թափեց թէ՛ հարուստին, թէ՛ աղքատին, թէ՛ ծառային և թէ՛ տիրոջ համար։ — Բայց զարհուրած պիտի մընար ով որ տեսնէր աշխարհիս մայրաքաղաքը այն վայրկենին՝ յորում կ'ուզեմ ես նկարագրել զայն, այսինքն է չորս ամիս վերջը այն օրէն՝ յորում վաղերիա

ապաստանարան գտեր էր Մելանիայի տան մէջ. վասն զի բոլորովին տխրագին ու սգալից քողով մը ծածկուած կ'երեւնար Եօթնաբլուր-Քաղաքը. պատրիկներու և մասնաւորապէս հեթանոսներու տունները ամուր կերպով գոցուած էին, որոնց անդատակին առջեւ կեցած՝ գաւազաններով զինուած գերիներ՝ ո՛չ մէկու թոյլ չէին տար անոնց մօտենալու: Նշանաւոր ընտանիքներու բնակած ամէնէն գեղեցիկ փողոցները՝ բոլորովին ամայացեր էին, խանութները գոյուեր, և վաճառողները այլ եւս բարձրաձայն չէին ծախեր իրենց ապրանքները. մէջտեղ կը տեսնուէին միայն ատենակալները, որոնք խարազանաւոր գերիներէ շրջապատուած՝ իրենց պաշտօնարանը կ'երթային: Երբեմն երբեմն կը լսուէր ողբական և տխուր երգ մը, և քանի մը փողոցներէն դուրս կ'ելլէր թափօր մը քրձագգեստ և բոկոտն մարդերու, որոնք կ'երթային Առաքեալներու Գլխաւորին գերեզմանին վրայ աղօթելու: Եթէ հարուստներու բնակած փողոցները իրենց ամայութեամբ տխրութիւն կ'ազդէին, անդին ռամկին բնակած տեղերն ալ սոսկում կը բերէին մարդուս վրայ. վասն զի ամէն տեղ կը տեսնուէին զիսախօիւ կիներ, որոնք քաշկռտելով հետերնին կը տանէին

իրենց զաւակները և բարձրաձայն հաց կը մուրային, և կամ անօթութենէ նուաղած գետին կ'իյնային, պարապ տեղ կըծելով գարշելի կերակուր մը: Նըբափողոցներու երկայնութեամբ պառկած մնացեր էին ռամիկ մարդերու կապուտակ դիակները, որոնք մեռած էին ճամբուն վրայ, և կամ տուններէն դուրս նետուած՝ որպէս զի իրենց գարշահոտ ապականութիւններով չսպաննեն ողջ մնացածներն ալ: Իսկ մեռածներու թիւն այնչափ շատ էր, որ Շինուածապետները՝ հազիւ կը հասնէին զանոնք թաղելու, և անոնցմէ շատերը կը հոտէին, և կ'ապականէին օդը՝ գարշելի արտաշնչութեամբ:

Այսպիսի զգուելի և ցաւալի տեսարաններու մէջ՝ հիանալու բան էր թէ՛ որքան անձնուրացութիւն կը ներշնչէր հաւատքը, թէ՛ որքան քրիստոնէական կրօնքն իր գթութալից հովանաւորութիւնը կը տարածէր մարդկային դժբախտութիւններու վրայ: Այսչափ աղիտալի թշուառութիւններու մէջ կը շրջէին պատկառելի պատրիկուս հիւներ, ազնուական օրիորդներ, երիտասարդ պատրիկներ, սրբազան կուսաններ, որոնք առժամանակեայ թողլով իրենց մե-

նաստանը՝ եկեր էին աղքատներուն ծառայելու։ Սպիտակահեր և կորաքամակ ծերունի քահանաներ՝ կը մտնէին ռամիկ ժողովրդեան տուններուն մէջ, և արհամարհելով փոխադրական ախտը՝ հաց կուտային սովեալներուն, կ'օգնէին հիւանդներուն, ներկայ կ'ըլլային հոգեվարքներուն քով՝ օգնելով կրօնական պէտքերուն. անոնցմէ շատերն իրենք զիրենք Գթու թեան—Մեռելաթաղներ ընելով՝ կը թաղէին գարշահոտ զիակները, և իբրև ճշմարիտ հետեւողներ Գրիստոսի՝ աղքատին և զժախտին մէջ կը նշմարէին զԱստուածորդին, և կը ծառայէին Աստուածորդոյն։

Ամէնէն աւելի անխոնջն էր Հերոնիմոս, որ ցորեկ ու գիշեր բնաւ չէր հանգչեր, և առանց իր վատառոյշութեան նայելու՝ ամէն կողմ կը վազէր, բանի տեղ չգնելով ո՛չ աշխատութիւնը և ո՛չ երկար ճամբորդութիւնը. նա բարեգործութեան հրեշտակն էր, և բարի օրինակով և իր գերագոյն ճարտասանութեամբ՝ ինքզինքը կը ներկայացնէր ուսուցիչ անձնուրացութեան և քրիստոնէական առաքինութեանց։

Հոովմ ասկէ աւելի տխուր դարագլուխ երբեք չէր ունեցած. սոփն ու ժանտախտը բարձրաթոիչ կ'անցնէին Յաւիտենական—Քաղքին վրայէն, և բարբարոսներու խառ-

նիճադանճ բազմութիւնն ալ արիասիրտն Ալարիկոսի առաջնորդութեամբ կը մօտենար սուրբ Պետրոսի շիրմին։

Ռնորիոս կայսրը՝ բարբարոսներու խառնա մօտենալու վայրկենէն՝ աթոռը փոխադրած էր Հռաւննա։ Քաղաքակրթեալ աշխարհի մայրաքաղաքին շքեղութիւնը թերեւ կը ճնշէր իր ողորմելի հոգին, թերեւ նաև սուրբ Պետրոսի յաջորդին մօտաւորութիւնը նախանձը կը շարժէր իրեն պէս կարճամիտ ինքնակալի մը։ Գաւառներն ետեւէ ետեւ կ'իյնային բարբարոսներու իշխանութեան ներքև. Հոովմայ մէջ իրենց ոյժը կը կորսնցնէին անզգալի կերպով բոլոր հին քաղաքական հաստատութիւնները. միայն հաստատութիւն մը կը յառաջադիմէր, անխախտելի ամբողջութեամբ աստուածային հաստատութիւն մը, որ կրցաւ սանձել մինչև իսկ աննուաճելի բարբարոսները։ Այս հաստատութիւնն էր կաթողիկէ Եկեղեցին, հովմէական Քահանայապետութիւնը։ Երեք ու աւելի դարերու տառապալից իրողութիւններու ժամանակամիջոցին մէջ, ինքնակալութեան աղմկալից պատմութեան հետ միասին կազմուեր էր Եկեղեցւոյ պատմութիւնը, եղբայրակցական սիրով, բարոյական ազատութեամբ և մարտիրոսներու զիւցազ-

նական համակամութեամբ. յետոյ այս սրբազան հաստատութիւնը աւելի եւս զօրացած հեթանոսութեան դէմ ունեցած յանդուգն կռուին մէջ, կռապաշտութեան վրայ ըրած փառաւոր յաղթանակովը, և արիութեամբ հերետիկոսութեան դէմ կըռուելովը՝ կրցեր էր պահել ազատութիւնը, կամ լաւ եւս ըսել՝ վերականգնել ճշման տակէն, յորում զայն դրեր էին հրամայող բռնակալները: Կայսրներու ամայի և լուռ ումունջ պալատն այլ եւս օրէնքներ չէր տար աշխարհի, և ոչ իսկ մէկն այլ եւս կը հնազանդէր իր զէնքերուն զօրութեան. բայց վատիկանի ձերունիներուն զոդողուն ձայնը կը թռչէր քաղքէ քաղաք, և քաղաքակրթող կրօնքն օրըստօրէ գարգանալով՝ հռովմէական լեգէոններուն պէս կը զօրանար:

Ոնորհոսի զօրքերը Ստիլիկոնի առաջնորդութեամբ ցիրուցան ըրեր էին բարբարոսները, մղելով զանոնք մինչև Փլորենտիոյ պարիսպներուն տակ. բայց այս վերջին յաղթանակը եղաւ հռովմայեցի ապերջանիկ և քաջ զօրավարին, որ յետոյ իր արդեանց փոխարէն իրր վարձք ընդունեցաւ ամօթալից ապերախտութիւն մը: Բայց չկայ նոր բան մը արեգական տակ, ըսած է թագաւորներուն իմաս-

տունը. մարդկային չարութիւնը միշտ հաւրածներ է այն անձնաւորութիւնները՝ որոնք կրցած են վեր բարձրանալ մտքի սովորական սահմանէն. Սկիպիոն՝ իրր վարձ իր քաջութեանց՝ կորսնցուց հռովմէական լեգէոններու հրամանատարութիւնը. Մարիոս՝ Կարքեդոնի աւերակներուն վրայ նստած՝ կու լար Հռովմի ապերախտութիւնը. Ստիլիկոն՝ իրր վարձ բարբարոսները վանելուն՝ զոհ եղաւ Ոնորհոսի արքունեաց խարդախութիւններուն:

Ալարիկոս անսովոր վեհանձնութեան ցոյց մը տալով՝ զայրացաւ իր քաջ թըշնամւոյն մահուան վրայ, ու նորէն դէպ ի Հռովմ վազեց: Կը պատմուի թէ Ալարիկոս պատասխանած ըլլայ բարեպաշտ կրօնաւորի մը՝ որ իրեն կ'աղաչէր թէ իր բարբարոս զօրքերովն ոտնակոխ չընէ մարտիրոսներու արիւնով թըջուած երկիրը. « Զօրաւոր ոյժ մը կը մղէ զիս դէպ ի Հռովմ, և խորհրդաւոր ձայն մը կ'ըսէ ինծի. Գնա՛ կործանէ՛ հպարտ քաղաքը »: Հռովմայեցիները թշնամւոյն մօտենալէն սարսափած ու շուարած՝ չէին պատրաստուիր զիրենք պաշտպանելու. վերահաս աղիտալի արկածի մը նախազգացումը կը ջլատէր իրենց վազեմի զօրութիւնը. ըրիս-

տոնեաներն ալ այս արշաւանքը կը համարէին իբր աստուածային սոսկալի պատիժ մը. հեթանոսները յիշելով ընդերայնամայններուն¹ գուշակութիւնները, կը կարծէին թէ Հոովմի վերջին օրը հասած է: Այն միջոցին Ալարիկոս Փոյ գետէն անցաւ Կրեմոնայի մօտ, և դեռ աւելի առաջ երթալով Փլամինեան ճամբով, անցաւ նաև Հռաւեննան, առանց կարեւորութիւն տալու Ուորիոսին, որ հոն փակուած մնացեր էր իր արքունիքով. և չուզելով անմիջապէս Հոովմի վրայ յարձրկիլ՝ բաւական համարեցաւ հեռուէն պաշարել զայն, սպասելով որ սովը ստիպէ անձնատուր ըլլալու. և իրաւցնէ շատ չանցաւ՝ սովը ու ժանտախտը քիչ ժամանակէն սոսկալի նեղութեան մէջ ձգեցին հոովմէական զօրախառ քաղաքացիները:

Օր մը՝ որ մեռեալներու թիւը սովորականէն աւելի եղած էր, Տիրերիսէն անդին զտնուող ճամբաներու միջէն կ'անցնէր թափօր մը և կ'երթար սուրբ Պետրոսի Տաճարը. այս բարեպաշտ թափօրը կը բաղկանար պատրիկուհիներէ, կուսաններէ և տղաներէ. ամէնէն առաջ կ'երթար

1. Aruspicio.

Մարկեղա, հոովմայեցի հարուստ պատրիկուհին, որ աշխարհէ հրաժարելով՝ Աւենտինի մէջ ունեցած իր տունը՝ վերածեր էր կուսանաց վանքի մը. իրմէ անմիջապէս վերջ կու գային սպիտակագգեստ քոյրերը՝ դէմքերնին ծածկած ճերմակ քօղով մը. յետոյ կու գային պատրիկուհիները և որբեւարիները, վերջը պատրիկուհի օրիորդները՝ մագերէնին պսակուած ճերմակ վարդերով և գլուխնին ծածկուած կապտագոյն քօղով մը, իսկ ամէնէն վերջ տղաքը:

Բարեպաշտ կիները կը քալէին աչքերնին վար առած և մտքերնին առ Աստուած դարձուցած, իրենց հոգին բոլորովին թողուցեր էր երկիրս, այնպէս որ բաց ի պատրիկուհիէ մը և պատրիկուհի օրիորդէ մը, իրենցմէ ոչ ոք տեսաւ երկու մարդերը՝ որոնք գետին պառկած՝ հոգեվարքի մէջ էին:

Այդ երկու զօրախառներու տեսքը սարսափ կ'ազդէր մարդուս վրայ. անդամները ուռած էին, և դէմքերնին սև պալարներով բծաւորուած: Իրենց ապակենման աչքերով, և սեղմուած բուռերով՝ իբր անշունչ արարածներ կ'երեւէին, և միայն խղզուկ խղզուկ խորդուն մը կը յայտնէր որ անոնք նուաղած էակներ են:

Թափօրը թողլով՝ պատրիկուհին ծունր դրաւ այդ հոգեվարքներէն մէկուն քով, և զգուանքին յաղթելով՝ քրիստոնէական արիասրտութեամբ մը վեր բարձրացուց անոր գլուխը:

Կապտագոյն քողով ծածկուած օրիորդն ալ իսկոյն եկաւ պատրիկուհւոյն քով. ոչ ոք պիտի կարենար ճանչնալ, թէ ատիկա սնգուրուած դէմքով, ոլրած մազերով, մետաքսեայ զգեստներով Վաղերիան է. և սակայն չունեցաւ նա իր բարեկամուհւոյն արիասրտութիւնը, ու սարսափահար ետ քաշուելով՝ գոչեց.

— Մեկանիա, մայր իմ, այդ մարդը ժանտախտէ բռնուած է: Աղէ՛, մի՛ ենթարկեր թանկագին կեանքդ փոխադրական խտրին:

— Եթէ կեանքս վտանգի չենթարկեմ՝ զայն կորսնցնելու երկիւղէն՝ այն ատեն ատիկա այլ եւս թանկագին չ'ըլլար, պատասխանեց Մեկանիա. յետոյ աչքերը չորս կողմը դարձնելով՝ աւելցուց ցաւագին ձայնով. Աստուած իմ, միջոց մը ցոյց տուր՝ որով կարենամ փարիոլայի՝¹ հիւանդանոցը փոխադրել այս դժբախտները:

1. Այսպէս կը խօսի Ս. Հերոնիմոս այս հիւանդանոցը կանգնող պատրիկուհւոյն վրայ. Ամէնէն առաջ

— Հոս մէկը չկայ, ըսաւ Վաղերիա՝ չորս կողմը նայելով:

— Ահաւասիկ մարդ մը, գոչեց Մեկանիա՝ մատնանիշ ցուցնելով պատառտուն զգեստով մէկը, որ դէպ ի այս կողմը կու գար:

Ատիկա Սարգիսն էր, որ պատրիկուհին տեսնելով՝ յանկարծակի կանգ առաւ:

— Եղբայր, ըսաւ իրեն Մեկանիա, օգնէ այս դժբախտներուն, և ես առատօրէն կը վարձատրեմ զքեզ:

Սարգիս չպատասխանեց, և մինչդեռ ժանտախտաւորներէն մէկը իր թեւերուն վրայ բեռնաւորելու մօտ էր, յանկարծ վրայ բերաւ Մեկանիա.

— Բարեկամ, ես չեմ ուզեր որ վարձատրութեան սլրոյն համար կեանքդ վրտանգի մէջ դնես. մտածէ որ այս ապերձանիկը ուսերուդ վրայ առնելով կրնաս դու ալ ժանտախտէ բռնուիլ:

— Ինծի տալիք վարձատրութիւնդ աղքատներուն պահէ. ես Գթութեան-Մեռելաթաղ եմ, պատասխանեց Սարգիս խիստ կերպով:

Ինքն եղաւ, որ հիւանդանոց մը կանգնեց այն հիւանդներուն համար՝ որոնք պառկած կը մնային ճամբաներուն վրայ, որպէս զի կազդուրէ այդ խեղճերուն անդամները սովէ և հիւժիւի հիւանդութիւններէ. — Ս. Հերոն. Թղ. 10.

Այս խօսքերը լսելով՝ պատրիկուհին խորին յանգանքով մը ծռեցաւ այդ պատառոտուն զգեստով ծերունւոյն առջև։ Մեռելաթաղներու ընկերութիւնն ամէնուն յարգանք կ'ազդէր, վասն զի համախըմբութիւն մ'էր ամէն դասակարգի վերաբերեալ մարդերու, որոնք լի քրիստոնէական եռանդեամբ կը թաղէին մեռելները. հարուստն եղբայրակցական սիրով կը միանար աղքատին հետ, ազնուականը ռամկին հետ, և անկէ վերջ ոչ ոք այլ եւս կը նայէր վիճակի զանազանութեան։

— Ո՛ր պէտք եմ տանիլ, հարցուց Սարգիս, զիակը գետնէն վերցնելով։

— Փարիոլայի հիւանդանոցը, ո՛վ հայր, պատասխանեց Մելանիա, և յետոյ Վաղերիային դռնաւով՝ ըսաւ։

— Դու ալ մեր ետեւէն եկուր, ո՛վ դուստր։

— Իսկ այս խեղճը, վրայ բերաւ օրիորդը՝ մատովը ցուցնելով միւս հոգեւորը։

— Նորէն կը դռնամ զանիկա ալ առնելու, աւելցուց Սարգիս։

— Բայց մինչև դարձդ կրնայ մեռնիլ, քովը առանց աղօթող հոգի մը գտնուելու, պատասխանեց Վաղերիա։

— Ես չեմ ուզեր զթուրեան գործէ մը

զրկել զքեզ. ուստի դու կեցիր հոս, մենք քիչ ատենէն կը դռնանք, ըսաւ Մելանիա՝ հեռանալով անկէ։

Վաղերիա միայնակ մնալով՝ իր ուսերուն վրայ ծածանող սպիտակ քօղը հանեց վրայէն, և զայն ծալլելով՝ դրաւ հոգեվարքի գլխուն տակ, և յետոյ ծունր դրաւ անոր քով։ Քրիստոնէական զթութիւնը չէր կրնար ասկէ աւելի յուզիչ տեսարան մ'ընծայել. օրիորդը յաղթելով իր բնական դժկամակութեան՝ վարդապսակ մազերով և ծնրադիր՝ կ'աղօթէր այդ այլագունուած ժանտախտաւորին քով։

Երկու մարդիկ հեռուէն նշմարելով այս տեսարանը՝ քայլերդին արագեցին, և անոնցմէ մին յուզուած ձայնով՝ ըսաւ միւսին.

— Հերոնիմոս, եթէ չեմ սխալիր, այդ գորովագութ կոյսը Վաղերիան է։

— Բայց Մելանիան ինչո՞ւ իրեն հետ չէ, պատասխանեց Հերոնիմոս խօսելով ինքրին։

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, քոյր, հարցուց Դեկոս, որ Հերոնիմոսէն առաջ հասեր էր օրիորդին քով։

Վաղերիա ցնցուեցաւ, գոյնը նետեց, յետոյ ոտքի ելլելով պատասխանեց.

— Կ'աղօթեմ այս ապերժանիկին համար որ հոգեվարքի մէջ է:

«Դու հրեշտակ մ'ես, և ես զքեզ չըճանչցայ» ըսելու վրայ էր Դեկոս, բայց չհամարձակելով Հերոնիմոսին առջև գովեստ խօսիլ օրիորդին վրայ՝ լռեց:

— Իսկ Մելանիան ո՛ւր է, հարցուց Հերոնիմոս, օրիորդը հոն միայնակ տեսնելուն վրայ զարմացած:

— Վաղերիա համառօտիւ պատմեց՝ թէ ինչպէս պատրիկուհին հեռացեր էր իր քովէն՝ հոգեվարք մը փոխադրել տալու համար հիւանդանոցը:

Նոյն միջոցին Դեկոս հոգեվարքին վրայ ծռած՝ մինչդեռ զանիկա իր ուսերուն վրայ առնելու մօտ էր, յանկարծ Վաղերիա զարհուրած՝ գոչեց.

— Եղբայր, ատիկա ժանտախտաւոր է:

— Ինչո՞ւ կը վախես, ո՛վ օրիորդ, Դեկոսը Մեռելաթաղ է, և ամէն օր փոխադրական ախտի վտանգին կ'ենթարկէ ինքզինքը, վրայ բերաւ Հերոնիմոս:

— Մեռելաթաղ, ըսաւ Վաղերիա, և լի զարմացմամբ աչքերը տնկեց այն երիտասարդին վրայ՝ զոր այնչափ անգամ ծաղրած ու նախատած էր:

— Շուտ ընենք, աւելցուց Դեկոս՝

ճամբայ ելլելով, և Հերոնիմոս ու Վաղերիա հետեւեցան իրեն՝ Փարիոլայի հիւանդանոցը երթալու համար:

Այս հիւանդանոցը շինել տուած էր բարեպաշտ տիկին մը, նախ ամէն տեսակ հիւանդներուն համար, յետոյ փոխադրական ախտի ժամանակ կը ծառայէր ժանտախտէն բռնուողներուն, որոնց քով ներկայ կը գտնուէին բարեպաշտ պատրիկուհիներ:

Հոգեվարքներով լեցուած խոշոր սենեակները տեսնելով՝ Վաղերիայի սիրտը սոսկումէն բաբախեց, և չհամարձակելով ներս մտնել՝ մնաց ընդարձակ սրահի մը դրան սեմին վրայ, աչքովը հետեւելով Հերոնիմոսին և Դեկոսին, որոնք նոյն պահուն հոգեվարքը կը հանգչեցնէին անկողնիկի մը վրայ:

Քիչ վերջ՝ Մելանիա գալով օրիորդին քով իմացուց իրեն, որ հիւանդներուն քով սպասողները սակաւաթիւ ըլլալով՝ ինքը կ'ուզէ հիւանդանոցը մնալ, որպէս զի թեթեւցնէ յոգնած պատրիկուհիներուն աշխատութիւնը, որոնք շունչ առնելու վայրկեան մը չունէին, բոլորովին զբաղած ըլլալով բազմաթիւ հիւանդներով:

— Ես ալ քեզի հետ կը մնամ, պատասխանեց Վաղերիա:

— Դու չես կրնար զիմանալ աշխատութեան և այս տեղւոյն զարշահոտութիւններուն, վրայ բերաւ Դեկոս, որ Հերոնիմոսին հետ անմիջապէս հոն հասնելով՝ լսած էր օրիորդին խօսքերը:

— Գնա՛ ուր որ կը կանչէ գրեզ Մեռելաթաղի պարտեզ, և թո՛ղ որ Վաղերիան ողորմութեան գործ մը կատարէ. այս տեղւոյն զարշահոտութիւնները պիտի մաքրեն իր հոգին. աստուածային բարութիւնը կը հսկէ բարերար արարածներուն վրայ, ըսաւ Հերոնիմոս խիստ կերպով:

Դեկոս չհամարձակելով ընդդիմաբանել՝ լոկկ մնջիկ ելաւ գնաց հիւանդանոցէն, և ճամբուն վրայ տեսաւ Սարգիսը՝ որ մըտածկոտ կեցեր էր տան մը անկիւնին կոթնած:

— Խեղճ ծեր, իր նաւակը թողուց՝ տեսնելով որ այլ եւս ճամբորդող չկայ, և հիմայ թերեւս ապրելու բան մը չունի, ըսաւ պատրիկը ինքրին. յետոյ նաւավարին մօտենալով՝ աւելցուց.

— Սարգիս, իմ տունս եկուր, այս երկրորդ անգամ կ'աղաչեմ քեզի, և այսպիսի տառապալից ժամանակի մը մէջ փոխադարձ կ'օգնենք իրարու:

— Շնորհակալ եմ, պատրիկ, պատասխանեց Սարգիս. և տհաճած իր խոկու-

մէն ցրուելուն վրայ՝ արտորանքով հեռացաւ անկէ:

— Այս մարդուն ամբարտաւանութիւնն իր խեղճութեան չափ մեծ է, ըսաւ Դեկոս՝ առնուելով իր առաջարկը մերժելուն վրայ. և ճամբան առաջ տարաւ դէպ ի այն տեղը, ուր սովորութիւն ունէին հաւաքուելու Գթութեան — Մեռելաթաղները:

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ՊԱՄՍԱՔԻՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Վաղերիա շատ փոխուած էր այն առտնէն ի վեր որ գտած էր իրեն համար Մեղանիայի պէս բարեկամուհի մը, և Հերոնիմոսի պէս ուսուցիչ մը՝ որ իրեն կը խօսէր գերազոյն ճարտասանութեամբ Աստուծոյ մը վրայ, որ մինչև այն ժամանակ իրեն անծանօթ էր: Բարեպաշտ պատրիկուհւոյն քով անցուցած կեանքը իրաւցնէ անտանելի պիտի երեւնար Վաղերիային ուրիշ ժամանակներու մէջ, բայց փշալից ճամբայէ մը անցնելէն ու այնչափ նախատինք և անօթութիւն կրելէն վերջը՝ Մեղանիայի տունն իրեն համար խաղա-

դաւէտ ապաստանարան մը կը թուէր ուր կրցեր էր հանգչիլ, և կամաց կամաց ենթարկուիլ այն ազդեցութեան՝ զոր պատճառով հոգեւորականները և միանգամայն ազդեցիկ բնաւորութիւնը կը զործէր ամէնուն վրայ: Յետոյ կրկին տեսած էր Դիւկոսը, և այն երիտասարդը որ ուրիշ անգամ իրեն ծաղրածութեան առարկայ եղած էր, հին և աղքատ ընտանիքի մը այն միակ վերջամասը, որ հարստութիւն չունենալով գերազանց համակամութեամբ մը կը կրէր խեղճութիւնը, հիմայ հիացում կ'ազդէր անոր վրայ. և բաղդատելով Մելանիայի ու Ասելայի առաքինութիւնները իր անցեալ կեանքին հետ, ինքզինքը շատ նուաստ կը կարծէր Հերոնիմոսին առջև, որուն կը փափագէր յարգի ըլլալ և կը վախէր արհամարհանքէն:

Վաղերիայի կեանքն եթէ ոչ երջանիկ՝ զոնէ խաղաղաւէտ պիտի անցնէր, եթէ Մարկեղոսի լուծիւնն և բացալայութիւնը զինքը յարատեւ չտրտմեցնէին. ասկէ զատ կը մտածէր նաև Միլոսը, որու մասին այլ եւս լուր մը չունէր, և այս ծանր մտածութիւններուն վրայ կ'աւելնար նաև ժանտախտին վախը, որ օրէ օր մեծապէս կը զայրանար: Ո՛չ իրեն համար միայն կը վախէր, վասն զի անձնասէր

չէր, այլ մանաւանդ իր բարերարներուն համար, զորս անկեղծութեամբ և բոլոր սրտով կը սիրէր: Հիւանդանոցէն դառնալէն վերջը՝ ուր տեղ Մելանիայի, Ասելայի և ուրիշ շատ պատրիկոսներու օրինակին հետեւելով՝ աներկիւզ ծառայեր էր ժանտախտաւորներուն, իրիկունը անկողին կը մտնէր միտքը այլայլած՝ սրտանմիկ տեսարաններու յիշատակով, և առանց գոցելու աչքերը քնով՝ զողալով կը մտածէր թէ վայրկենէ վայրկեան կրնային իր բարեկամները զոհ երթալ ժանտախտին: Այս մտածութեան վրայ պաղ քրտինք մը կը թրջէր իր անդամները, և քիչ ժամանակէ ի վեր սորված աղօթքներուն զօրաւորութեան վրայ վստահութիւն չունենալով՝ զառանցանքի մէջ կ'իյնար: Յետոյ առաւօտը՝ յոգնած գիշերային հսկումէն՝ կանուխ կ'ելլէր անկողնէն, և իր բարոյական ուժասպառութիւնը ծածկելով՝ Մելանիային հետ միասին կ'երթար Փարիզի հիւանդանոցը, և հոն կ'անցնէր ամբողջ օրը, ներկայ գտնուելով հիւանդներուն քով անխոնջ եռանդով, այնպէս որ ամէնքն ալ կը զարմանային այն ծաղկահասակ պատրիկոսոյն վրայ, որ բանի տեղ չդնելով իր յոգնածութիւնը և ժանտախտին վտանգը՝ բնաւ չէր հանգչեր,

երբեմն վազելով հոգեվարքի մը քով՝ աւնոր ցամաք շրթունքները թըջելու համար յետին վայրկենին մէջ, և երբեմն նեցուկ ըլլալով քիչ մ'առողջացած հիւանդի մը, որ կը սկսէր քալել զողողջուն քայլերով։ Օր մը՝ ուրիշ շատերէն զատ՝ զոցեր էր նաև բարեպաշտ աղջկան մը բիրերը, որ իր կենաց ապրիլին մէջ մեռնելով՝ հոգին աւանդած էր Աստուծոյ, ուրախացած աշխարհէս ելլելուն վրայ՝ իր կուսական ճերմակ զգեստով, ժպտելով հրեշտակներուն՝ որոնք կը հիւսէին իրեն անթառամ շուշաններով պսակ մը։ Ծունը դրած այդ մեռելին սնարին քով, Վաղերիա կը նախանձէր անոր վրայ, որ իր կեանքը թողուցեր էր՝ առանց ճանչնալու անոր տառապանքները, և ծաղկափիւռ համառօտ ճամբայ մը կտրել անցնելէն վերջը, կը հանգչէր հոն՝ ուր չէին կրնար հասնիլ զժբախտութիւնները։

— Երանի՛ մեռեալներուն, որոնք ի՞Տէր ննջեցին։ Երանի՛ անոնց՝ որոնք առաքինազարդ կեանք մ'անցնելէն վերջ՝ իրենց հանգիստը կը գտնեն Յաւիտենականին ծոցին մէջ, կը գոչէր Վաղերիա՝ աչքերը տնկելով մեռելին մոմի պէս ճերմակ դէմքին վրայ։

— Երանի՛ անոնց, որոնք երկրիս վրայ

լալէն վերջը՝ կը ծիծաղին երկնքի մէջ։ Երանի՛ այն հոգիներուն, որոնք դիւրաբեկ նաւակներու պէս մարդկային վիշտերու կոհակներուն վրայ տատանուելէն վերջ՝ կը գտնեն փրկութեան յաւիտենական նաւահանգիստը, ըսաւ Մելանիա, որ նոյն վայրկենին վրայ հասնելով՝ լսեր էր օրիորդին բացազանչութիւնը։

Վաղերիա խանդաղատանքով սեղմեց պատրիկուհւոյն ձեռքը, որ հրաւիրեց զինքը մէկտեղ Պամմաքիոսի տաճարը՝ երթալու, ուր նոյն օրը պիտի հաւաքուէին հաւատացեալները՝ աղօթելու համար Աստուծոյ, որուն բարկութիւնը զարհուրելի կերպով կը ծանրանար հոգովէական ժողովըրդեան վրայ։

Երկու կիները միասին գնացին Աւենտինեան լեռան նսեմաստուեր ճամբաներէն, և կեկեան բլրէն անցնելով՝ հասան Սկաւրեան բլրակը։ Պամմաքիոս սինկղիտոսին շինել տուած եկեղեցին պարզ և անպաճոյճ տեսք մ'ունէր, և անոյշ թախածութիւն մը կ'ազդէր վշտացեալ հոգւոյ մը վրայ։ Կարծես թէ աղօթքի համար սահմանուած այս տեղւոյն գմբեթէն աւելի եւս հնչուն և հաճոյական կերպով կը

բարձրանային վշտացեալներուն հեծե-
ծանքները դէպ ի Աստուծոյ գահոյքը, որ
ամէն վէրքի համար բալասան մ'ունի, ա-
մէն արցունքի համար սփոփանք, որ չ'ար-
համարհեր իրեն դարձող զղջացած և խո-
նարհած սիրտ մը:

Քրիստոնէական եկեղեցիները շինուած
էին այն արքունի ապարանքներու ոճով,
ուր կը հաւաքուէին հեթանոսներն իրենց
գործերը մանր քննելու համար, և ահա
ատկէ առած են իրենց սրգիլիգա (արքու-
նական) յորջորջումը: Հոովմի առաջին
եկեղեցիները շինուած էին առանձնացած
տեղերու մէջ, հեռու աղմուկէ, զատուած
ուրիշ շէնքերէն, յարմար՝ աղօթելու և
խոկալու:

Մէջտեղի խմբարանին խորը կանգնած
էր աւագ խորանն, որ մարմարիոնէ սեղան
մ'էր չորս սիւնակներով՝ որոնց վրայ
ջրջապատած էր ամպհովանի մը:

Լուսարարները եկեղեցւոյ մէջ առդին
անդին ցրուած՝ հաւատացեալներուն նըս-
տելու տեղերը ցոյց կու տային, և զան-
գակով աղօթքի նշան տալու վրայ էին,
երբ Մեղանիա և Վաղերիա մտան եկե-
ղեցին:

Վաղերիա ծունր դրաւ սեան մը բով,
և ձեռնամած ու աչքը դէպ ի աւագ խո-

ւանը դարձուցած՝ սկսաւ աղօթել Մար-
կեղոսի և իր բարերարներուն համար:

Նոյնպէս Մեղանիա ծունր դրաւ օրիոր-
դին մօտ, և գլուխը մինչև գետին խոնար-
հեցնելով՝ ընկղմեցաւ ջերմեռանդն աղօթ-
քի մէջ:

Մինչդեռ երկու կիները այսքան ջեր-
մեռանդութեամբ կ'աղօթէին, լուսարար
մը՝ տղու մը հետ միասին՝ անցաւ Վա-
ղերիայի մօտէն և առաջ գնաց. բայց հետը
եղողն՝ որ ճիշդ տղու մը կերպարանք ու-
նէր՝ զարմացական բացագանչութիւն մ'ը-
րաւ, և դողդալով կոթնեցաւ սեան մը-
որպէս զի գետին չիյնայ. խեղճ Միլոս:
Այդ վայրկենին ինքզինքը երազի մը խա-
ղալիկ կը կարծէր, և ճերմակ զգեստի մէջ
ամփոփուած այն տժգոյն օրիորդն՝ իրեն
կ'երեւնար իբր իր տիրուհւոյն ուրուա-
կանը:

Այն պահուն քահանան՝ ծունր դրած
աւագ խորանին առջև՝ սաղմոսի մը ա-
ռաջին տունները կ'երգէր, զոր հաւատա-
ցեալները կը կրկնէին խմբովին. երգն
ողբի մը պէս լալագին էր ու տխուր. և
խսկոյն որբեւարիներու և որբերու հեծու-
թիւնը կը լեցնէր հոգին գերագոյն տխրու-
թեամբ: Ամէնքը կ'աղօթէին ջերմեռան-
դութեամբ, վասն զի երբ մարդ ա՛յլ եւս

չի յուսար մարդու վրայ, այն ատեն դժբախտութենէն ստիպուած՝ կը դառնայ առ Աստուած, որուն վրայ չէր մտածեր յաջողութեան օրերուն մէջ. ամէնքը կ'ազօթէին՝ բաց ի Միլոսէն, որ շուարած աչքերով կը դիտէր Վաղերիան, և չէր համարձակեր շարժիլ՝ վախնալով որ կարծուած տեսիլը կ'աներեւութանայ:

Սողմոսն աւարտելով՝ քահանան օրհնեց բազմութիւնը, յետոյ հաւատացեալները աղօթքով սրբացած, և հաւատով և յուսով զօրացած՝ դուրս ելան Աստուծոյ տունէն:

Երբ Վաղերիա Սկաւրեան բլրակէն դանդաղաբայլ վար կ'իջնէր, յանկարծ հեծեծանք մը լսելով՝ ետեւը դարձաւ, և իսկոյն ուրախութեան աղաղակ մը հանեց՝ տեսնելով հոն իր հաւատարիմ թգուկը՝ որ հեւալով իր ետեւէն կու գար, և անբացատրելի զոհութեան ձայնով մը՝ կը գոչէր.

— Վաղերիա՛, տիրուհիդ իմ, վերջապէս նորէն կը գտնեմ զքեզ:

Վաղերիայի սիրտը ճիսաց ուրախութենէն՝ տեսնելով իր սիրելի թգուկը, և սաստիկ յուզումէն չկրնալով խօսք մը արտաբերել, ձեռքը երկնցուց անոր և յետոյ նորէն ինքիւրեն գալով աւելցուց.

— Միլոս, հաւատարիմ ծառայդ իմ, կարծելով թէ դու մեռած ես՝ կ'ողբայի զքեզ:

Թգուկը ուրախութենէն աչքերէն վազած արցունքները չորցնելով՝ պատմեց թէ ինչպէս մահացու թալուկէ մը բռնուելով՝ ինկած մնացեր էր Կապենա—Դրան շրջակայից մէջ, և սակայն լոկց իր ըզգայագիրկ բլլալուն իսկական պատճառը: Յետոյ խօսեցաւ այն բարեպաշտ քահանային ողորմածութեան մասին, որ զինքը տարեր էր Սկաւրեան բլրակը, ուր պառկած մնացեր էր երկար ատեն ուղեղային տենդէ մը բռնուած. վերջը աւելցուց թէ նորէն առողջութիւնը գտնելով, գնացեր էր Կղեմենտիա Պետրոնիա պատրիկուհոյն տունը, ուր իրեն ըսեր էին՝ թէ Վաղերիան Հոովմէն փախեր է:

— Այն օրէն ի վեր, շարունակեց Միլոս, յուսահատութիւնը տիրեց սրտիս վրայ. նեղութիւնս այնչափ սաստիկ էր՝ որ կրկին բռնուեցայ հիւանդութենէ, և մինչև հիմայ շատոնց մեռած պիտի բլլայի, եթէ չբլլային քահանային միտքաւորական խօսքերը և շարունակ բովա կեցած վրաս տարած հոգ ու խնամքը: Այսօր եկեղեցի գնացեր էի աղօթելու համար բարեգութն Աստուծոյ, որպէս զի զքեզ կրկին

գտնել տայ ինծի: Ամենակալը լսեց ա-
ղօթքիս, և ահա եկեղեցի մտնելու պա-
հուս՝ անմիջապէս տեսայ զքեզ հոն. սկիզ-
բէն չհաւատացի աչքերուս, բայց յետոյ
քալելու ատենդ բոլորովին ճանչցայ զքեզ:

— Բարի արարած, ըսաւ Մեղանիա
յուզուած, ասկէ վերջ ալ ես չես թո-
ղուր քու տիրուհիդ:

Միլոս դէպ ի պատրիկուհին դարձաւ,
որպէս զի շնորհակալ ըլլայ իրեն, և զար-
մանքը մեծ եղաւ, տեսնելով որ ասիկա
այն պատրիկուհին է, որ ուրիշ անգամ
իրեն բնակութեան տեղ առաջարկեր էր
իր տանը մէջ:

Վաղերիա և Մեղանիա սկսան նորէն
ճամբանին շարունակել, Միլոսն ալ իրենց
ետեւէն կ'երթար քիչ մը հեռուէն: Երբ
կոստանդիանոսի յաղթական կամարին
քով հասան, Մեղանիա կանգ առաւ և
իր օրգեգիր դստեր դառնալով՝ ըսաւ անոր.

— Ես հիմայ դէպ ի Եսկուիլեան լեռը
պիտի երթամ. երէկ հիւանդանոցին մէջ
խեղճ կին մը մեռնելէն առաջ՝ ինծի յան-
ձնեց իր օրրերը, որոնք դեռ հոն կը զբա-
նըւին: Եթէ ճամբուն երկայնութիւնը քեզի
վնաս չի տար՝ դու ալ հետս եկուր, ապա
թէ ոչ՝ Միլոսին հետ կրնաք դառնալ մեր
տունը:

Վաղերիա թէև յոգնած էր, բայց
ուզեց ընկերանալ պատրիկուհւոյն, և ահա
երկուքը միասին ճամբանին առաջ տարին
դէպ ի Եսկուիլեան լեռ. բայց երթալու
ատեն՝ սրտերնին սաստիկ կը յուզուէր
այն ցաւագին տեսարաններուն վրայ, ո-
րոնք կը ներկայանային իրենց աչքերուն.
Վասն զի երբեմն կը տեսնէին Մեռելաթաղ-
ներու տխուր ընկերութիւն մը, որոնք սև
զգեստներ հագած՝ կը տանէին պատգարակ
մը, որուն մէջ պառկեր էր դիակ մը մե-
ռելի պատանքի մը մէջ պլլուած, և եր-
բեմն կը հանդիպէին կիներու, մանկիկնե-
րու, պատառոտուն հագուստով ծերունի-
ներու, որոնք լալով հաց կը մուրային և
կամ օգնութիւն կը խնդրէին հոգեվարքի
մը համար: Մեղանիա կ'ուզէր այնչափ
խեղճութեանց առջեւն առնել, բայց ձեռ-
քէն եկածը միայն ընելով, վայրկենի մը
մէջ պարպեց զրամով լեցուն քսակը, զոր
քովընտի կախեր էր:

Երկու բարեկամուհիները Եսկուիլեան
լեռան շատ ճամբաները արդէն կտրեր
անցեր էին, երբ յանկարծ Վաղերիա կանգ
առնելով՝ մատնանի ջրցուց պատրիկուհ-
ւոյն՝ հեռուէն տեսնուող հոյակապ տուն մը,
և յետոյ դողդոջուն ձայնով ըսաւ անոր.

— Ահաասիկ կղեմենտիա Պետրոնիա

պատրիկուհւոյն տունը, ահա այն տեղը՝ ուր ես ծեծուեցայ:

— Մի՛ մտածեր անցեալին վրայ, ո՛վ դուստր, և ներէ՛ զքեզ թշնամանողին, պատասխանեց Մելանիա:

Վաղերիա լռեց, և կնճռած յօնքերով ու դժնեայ նայուածքով՝ մօտեցաւ պառաւ պատրիկուհւոյն տանը:

Այն վայրկենին կղեմենտիա Պետրոս նիայի տունը անբնակ կ'երեւէր. սխալ զարդ գաւթին դուռն այնպէս մը բաց էր՝ որ կարելի էր տեսնել կամարակապ սրահը, և գաւթի սխենքէն մէկուն վրայ կախուած էր նոճիի ճիւղ մը, որ նշան էր, թէ հոն մեռել մը կար և կամ հոգեվարքի մէջ կը գտնուէր ժանտախտաւոր մը: Երբ Մելանիա և Վաղերիա տան առջև հասան, նոյն պահուն երկու գերիներ՝ ահագին կահկարասիներով բեռնաւորուած՝ դռնէն դուրս կ'ելլէին աճապարանքով, և ահուդողով չորս կողմերնին նայելով կը փախչէին, որպէս զի չտեսնուին մէկու մը:

— Մահն այս բնակարանին ալ դուռը զարկեր է, յանկարծակի վրան հասնելով յիմար պառաւին իր անձնասէր վայելքնեւրուն մէջ: Ըսաւ Վաղերիա դառնութեամբ:

— Թերեւս կղեմենտիա մեռած չէ, և իր անարգ գերիները զինքը միայնակ երե-

սի վրայ թողուցած են, և չունի բարեկամական ձեռք մը՝ որ իր աչքերը զոցէ, վրայ բերաւ Մելանիա՝ մօտենալով սիւնազարդ գաւթին:

— Բան մը չենք կրնար ընել անոր, պատասխանեց օրիորդը, որ երբեմն անկէ ընդունած նախատինքը միտքը պահած ըլլալով՝ բնաւ գուլթ չունէր կղեմենտիա Պետրոսիա պատրիկուհւոյն վրայ:

— Կը սխալիս, Վաղերիա, վասն զի մեր ներկայութեամբ կրնանք անոր վերջին վայրկեանները քաղցրացնել իրեն, վրայ բերաւ Մելանիա, սեւեռելով իր սեւիսեւ աչքերը օրիորդին վրայ, որ մտածելով թէ նորէն պիտի տեսնէ զինքը ծեծուղ՝ զայրութէն կը դողար:

— Այս ժամուս այդ անգուլթ կիներ մեռած է. չե՞ս տեսներ նոճիի ճիւղը, պատասխանեց Վաղերիա անհամբերութեամբ:

— Դուստր, քրիստոնեայ չէ անիկա՝ որ չի գիտեր ներել թշնամանաց. ատելութիւնը չի կրնար գերեզմանէն անդին անցնիլ, որսակալութիւնը պէտք է անհետանայ հոգեվարքին անարին քով, ըսաւ Մելանիա խիստ յանդիմանական ձայնով:

Վաղերիայի տոգոյն դէմքը կարմրեցաւ. խիղճը խայթեց զինքը, և զլուխը վեր վերցնելով՝ զոր կուրծքին վրայ խոնար-

հեցուցեր էր՝ պատրիկուհւոյն զինքը յան-
զիմանելու ատեն, ըսաւ խոնարհաբար.

— Ներէ՛, ո՛վ մայր, ներէ ինծի որ դեռ
տկար և անարգ ըլլալովս՝ ոյժ չունիմ
սանձելու անզուսպ կիրքերս:

— Դու ներումն կը խնդրես, և զայն
կը զլանամ Կղեմենտիային, վրայ բերաւ
Մելանիա անուշիկ կերպով:

— Աղէ՛ եկուր, շուտ ըրէ՛, օգնենք
պատրիկուհւոյն, եթէ մեռած չէ, և աղօ-
թենք անոր համար, եթէ հոգին աւանդած
չէ, զոչեց օրիորդն աշխուժութեամբ:

— Օրհնեալ ըլլաս, զուստր իմ, ըսաւ
պատրիկուհին. յետոյ օրիորդին ձեռքը
սեղմելով և Միլոսն ալ հետը առնելով՝
ներս մտան Կղեմենտիա Պետրոնիայի տան
դռնէն:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ԿՂԵՄԵՆՏԻԱ ՊԵՏՐՈՆԻԱՅԻ

Մ Ա Հ Ը

Կղեմենտիա Պետրոնիայի տան ճոխ
սրահները բոլորովին ամայի դարձեր էին,
և մեծ խառնափնդորութիւն մը կը տիրէր
հոն. գետին տապալուած եռոտանի սեղան-
ները չէին արտաշնչեր անոյշ բուրումներ,
փղոսկրապատ փայտեայ դարանները բա-
ցուած էին, թիկնաւոր անկողինները մնա-
ցեր էին առանց ծիրանի ծածկոցներու. ա-
մէն ինչ կը ցուցնէր թէ գերինները իրենց
տիրուհին երեսի վրայ թողլէն առաջ՝ ա-
մէն անկիւն պրպտեր էին համարձակօրէն
զօղնալով: Այն փառաւոր սրահները թաղ-
ծագին երեւոյթ մ'առեր էին: Մելանիա
և Վաղերիա անոնց մէջէն կ'անցնէին չա-
փազանց զգուշութեամբ մը, որպէս զի
չընդհատեն լռութիւնը, այնպէս որ մու-
սէտնի յատակին վրայ քալած ատեննին՝
հագիւ կը լսուէր իրենց ոտքի քայլերուն
աղմուկը:

Վաղերիա արդէն վարժ ըլլալով տան
ամէն տեղերուն, կանգ առաւ գոց դրան
մ'առջեւ, և ըսաւ Մեղանիային՝ թէ կից
սենեկին մէջ սովոր էր պառկիլ պատրի-
կուհին. յետոյ Միլոսին դառնալով՝ ցոյց
տուաւ թիկնաւոր անկողին մը, և ըսաւ
անոր. «Հանգչէ՛ հոս և սպասէ մեր վե-
րադարձին»։ Վերջը բացաւ գոց դուռը,
և պատրիկուհիէն առաջ անցնելով՝ մտաւ
Կղեմէնտիա Պետրոնիայի սենեակը։

Այս սենեակս կից սրահներէն շատ ա-
ւելի մեծ խառնափնդորութեան մը մէջ
կը գտնուէր. դարանները բացուած էին,
զգրոցները կոտորուած, վարագոյրները
պատռտած, և մինչև իսկ հոգեվարքի ան-
կողինն փոռոցները կը պակսէին։ Այն
անձնասէր և ունայնասէր կիներ, որ բնաւ
թշուառներուն արցունքը սրբած չէր, եր-
բեք դժբախտի մը օգնած չէր, մէկու մը
վրայ գուլթ ազդած չէր, և իր անարգ ծա-
ռաներն ալ ամէն բան կողոպտելէն վերջ՝
զինքը հոգեվարքի մէջ թողուցեր գնացեր
էին, և միայն միւսներէն նուազ անգուլթ
գերի մը անդաստակին մէջ կախեր էր նո-
ճիի ճիւղը, որպէս զի Մեռելաթաղները
զան վերցնեն դիակը։

Ճաղատ գլխով, կապուտակ դէմքով,
ապակենման դուրս ելած աչքերով՝ կղե-

մենտիա սաւանի մը մէջ պլլուած պառ-
կեր էր մահուան անկողնիկի մը վրայ. և
մոլեգնաբար կը դառնար երբեմն մէկ կող-
մը և երբեմն միւս կողմը, զուր տեղ կան-
չելով իր մտերիմ աղախինը՝ որպէս զի
թասը մօտեցնէ իր ցամքած շրթունքնե-
րուն. բայց ոչ ոք կը պատասխանէր ա-
նոր, և թանձր ու կանաչորակ լորձունք
մը կը խեղդէր խեղճը, որ բոլորովին յու-
սահատած՝ կը ճանկոտէր կուրծքը հեծե-
ծագին։

Հաւատացեալին մահը սիրտ կը շարժէ
և հիացում կ'ազդէ։ Մեծ ու վսեմ է ա-
նոր թէ՛ լուծուող մարմնոյն և թէ՛ հոգւոյն
երեւոյթը, որ հաւատքով և յուսով զօրա-
ցած՝ կը մաքառի զինքը երկրիս հետ կա-
պող բնագոյումին հետ։ Բոլորովին համա-
կամ և աներկիւղ, արդարը կը պատրա-
ստուի վերջին ճամբորդութեան, և յաւիտե-
նականութեան սեմին վրայ կեցած՝ մնաք
բարով չ'ըսեր իր սիրելիներուն, վասն զի
կը յուսայ նորէն տեսնել զիրենք եր-
կնային հայրենիքին մէջ։ Բայց անհաւա-
տին մահը սոսկալի է. իրեն համար ամէն
բան կը լմնայ մահուամբ, ոչ յոյս ունի
և ոչ ալ մխիթարութիւն։ Մահը զարհու-
րելի պատիժ մ'է անոր համար՝ որ մար-
մնով միայն ապրած է և բնաւ հաւատք

ունեցած չէ Աստուծոյ վրայ, որ ստեղծած է մարդը ո՛չ եթէ խուսափուկ ստուերի մը պէս երկրիս վրայ անցնելու և յետոյ ոչնչութեան մէջ զահալիթուելու համար, այլ ընդհակառակն ապրելու համար անվախճան ժամանակին մէջ:

Մեկնիա և վաղերիս զարհուրած կը նայէին առջեւինն պառկած պառաւին վրայ, և սարսոտելով կը լսէին անէծքները, զորս կատաղութիւնը հանել կու տար անոր շըրթունքներէն՝ տեսնելով որ բոլորովին երեսի վրայ թողուած մնացեր է. վերջապէս Մեկնիա իր ընդդիմութեան յաղթելով, հոն սեղանի մը վրայ դրուած ջրալից թաս մ'առնելով մօտեցաւ հոգեվարքի անկողինին քով, և վեր բարձրացնելով անոր գլուխը՝ խմել տուաւ:

Սաստիկ ջերմէ բռնուածի մը պէս՝ Կղեմնտիա անյագօրէն պարպեց թասը. յետոյ աչքը ողորմած կ'նոջ վրայ դարձնելով՝ ճիշ մը հանեց և նորէն ինկաւ բարձին վրայ՝ վտիտ ձեռքերովը սեղմելով զՄեկնիա: Կղեմնտիա թէպէտեւ բնաւ խօսած չէր Մեկնիային հետ՝ բայց այսու հանդերձ կը ճանչնար զինքը. այս ծաղկահասակ և գեղանի քրիստոնեայ պատրիկուհւոյն համբաւը՝ որ աշխարհէս հրաժարեր էր՝ նուիրելով իր այրիութիւնը

Աստուծոյ և աղքատներուն՝ այնպէս իժային նախանձ մ'ազդեր էր Կղեմնտիային վրայ՝ ինչպիսի կը սնուցանեն միշտ չար անձինք աշխարհիս վրայ գրտնըւող ամէն բարի և մեծ բանի համար. ուստի երբ զանիկա տեսաւ իր քովը որ իրեն օգնութիւն կը մատուցանէր՝ յանկարծ այնպիսի սաստիկ կատաղութիւն մը վրան եկաւ՝ որ զինքը իր ծանր հիւանդութեան վերջին ծայրը հասցուց: Ասկէ զատ ուրիշ ցաւ մ'ալ պատառ ըրաւ անոր սիրտը: Շատ անգամ կը հանդիպի՝ որ քունի ժամանակ միտքը տկարացած ըլլալով՝ ստէպ կը մտածէ այն բանին վրայ՝ որով զբաղած է օրուան մէջ. այսպէս ալ մահը մօտեանալուն՝ ինչ մտածութիւններ որ աւելի տիրած են մեր վրայ կեանքերնուս մէջ, թէև անոնք աղօտ և կէս մը մարած ըլլան՝ կը ներկայանան մեր երեւակայութեան առջև: Կղեմնտիայի կեանքին ամէնէն մեծ խնամքը եղած էր գեղեցկութիւնը, իսկ ամէնէն մեծ պատիժը պառաւութիւնը՝ որ խանգարեր էր իր դէմքը, և տգեղ երեւնալու վախը. ուստի այն վայրկենին նա Մեկնիան տեսնելով՝ սաստիկ ամչցաւ իր ճաղատ գլխոյն վրայ՝ որ մնացեր էր առանց շինծու մազի. կատաղի շարժում մ'ընելով ծածկուեցաւ

սաւանով, և մինչ շնչասպառ կը հեւար, նեղուած խղզուկ ձայնէ մը՝ և մօտ հոգին աւանդելու, դեռ կապուած էր աշխարհիս ունայնութեան հետ:

Գութը շարժած՝ Մեկանիա քովը կանչեց Վաղերիան՝ որ զարհուրած մէկդի քաշուեր էր, որպէս զի իրեն օգնէ պառկած հիւանդը վեր վերցնելու՝ անոր շնչառութիւնը աւելի դիւրացնելու համար, բայց երկու կիներուն կարեկցութիւնը անօգուտ եղաւ: Կղեմենտիա կատաղի խենթի մը պէս սկսաւ զայրագնիլ. յետոյ կամաց կամաց ոյժը կորսնցուց, անզամները կարծրացան, դէմքը բոլորովին խանգարուեցաւ և շնչասպառ եղած՝ արդէն կապուտակ դիակ մը կ'երեւէր:

— Աղօթենք այս դժբախտին համար, ըսաւ Վաղերիա, ծունր դնելով անոր անկողնին քով, որ զինքը ապտակած էր:

Նոյնպէս Մեկանիա ծունր դրաւ, բայց չկրցան աղօթել. այն զարհուրելի և յուսահատ մահը՝ սոսկում կ'ազդէր իրենց վրայ, մեռնող պառաւը սեւեռեալ աչքերով կը նայէր իրենց, իբրեւ թէ կախարդի մը ազդեցութեան ենթարկուած ըլլար:

Յանկարծ սաւանին մէջ փաթթուելով ծոմեկուեցաւ Կղեմենտիա, և խռպոտ ազդակ մը հանելէն վերջ՝ որ զարհուրեցուց երկու կիները, փնաց անշարժ:

— Մեռաւ, գոչեց Վաղերիա:

— Մեռաւ ինչպէս որ ապրեցաւ, ասանց մտածելու զԱստուած, ասանց զըղջալու իր մեղքերուն վրայ, ըսաւ Մեկանիա:

— Ո՛հ, աղօթենք իրեն համար. Աստուած անսահմանօրէն բարի է, աւելցուց Վաղերիա, որ պատրիկուհւոյն մահուան անկողնին քով մոռցեր էր ամէն ռիսկալութիւն:

— Այո՛, Աստուած անսահմանօրէն բարի է, բայց մեծ է միանգամայն իր արդարութիւնը և իր բարկութիւնը, վրայ բերաւ պատրիկուհին՝ որ ոյժ չունէր աղօթելու, և ուրիշ բան չէր տեսներ և ուրիշ բանի վրայ չէր մտածեր, բայց միայն այն դիակին՝ որ առջեւը կեցեր էր իր բոլոր զազրութեան մէջ:

Շատ չանցած ոտնաձայն մը լսուեցաւ քովի սենեակէն. յետոյ երկու Մեռեալ թաղներ կնգուղով մը դէմքերնին ծածկած՝ մտան մեռելին սենեակը: Ասոնցմէ մէկը մօտեցաւ մեռելին, իսկ միւսը կռթնեցաւ շրան կողմնակի քարերուն, իբրեւ թէ չէր կրնար ոտքի վրայ կենալ յոգնածութեանէն:

Կղեմենտիայի դիակին քով մօտեցող Մեռեալ թաղը զարմացական բացագանչու-

Թիւն մ'ըրաւ, տեսնելով հոն Մեւանիան
և Վաղերիան, և յետոյ ըսաւ.

— Քոյրեր, հեռացէք այս սենեակէն,
որուն գարշահոտութենէ ապականած օդը
մահաբեր է:

Վաղերիա շնորհակալ եղաւ աչքով
Մեռելաթաղին, իսկ Մեւանիա պատաս-
խանեց անոր.

— Մի՛ վախեր, Դեկոս փուլվիոս. Աս-
տուած որ մինչև հիմայ անվտանգ պահեց
զմեզ ժանտախտէն, ասկէ վերջն ալ նոյն-
պէս կը պահէ:

— Ես ալ կը յուսամ քեզի պէս, ըսաւ
Դեկոս. բայց առանց նպատակի զքեզ
վտանգի մի՛ ենթարկեր, և հեռացիր ասկէ,
վասն զի այլ եւս ընելիք բան չկայ քեզի
այս տան մէջ:

Մինչդեռ Մեւանիա և Վաղերիա կը
հեռանային, միւս Մեռելաթաղը՝ որ մինչև
այդ վայրկեանը զբան կողմնակի քարին
վրայ կռթընած կեցեր էր՝ աչքերը կղե-
մենտիայի դիակին դարձուցած, մօտեցաւ
Դեկոսին, և կնգուղը վերցնելով՝ տեսնուե-
ցաւ Տիրերիսի Նաւավարին զրուիւր:

— Պատրիկ, ըսաւ Սարգիս, դու ալ
ելիր այս սենեակէն, և միայն ինծի թո՛ղ
պատրիկուհւոյն դիակը պատանքի մէջ
դնելու գործողութիւնը:

— Ըսածդ տարօրինակ է, ո՛վ Սարգիս,
թերեւս դու կը կարծես թէ ես վախ ու-
նիմ ժանտախտէն:

— Հեռացի՛ր, կ'աղաչեմ, վրայ բերաւ
Նաւավարը, ես ուրիշ անգամ մը ծանօ-
թանալով կղեմենտիային՝ իրեն խօսք
տուած եմ՝ որ զինքը ես պիտի դնեմ մա-
հուան պատանքին մէջ. ուստի խնդրեմ,
թող տուր որ կարենամ պահել տուած
խոստումս...:

Տխուր կերպով մը արտասանուած այս
խօսքերը զարմացուցին Դեկոսը, որ չու-
զելով դէմ դնել Սարգիսի փափագին, ան-
միջապէս հեռացաւ անկէ:

Նաւավարը միայնակ մնալով՝ մօտեցաւ
մահուան անկողնին և դողդոջուն ձեռքով
բացաւ կղեմենտիա Պետրոնիայի դէմքը,
բայց չկրնալով յաղթել զգացած սարսու-
ռին՝ իսկոյն զարհուրած ետ քաշուեցաւ:
Մեռելները թաղելու վարժած՝ ամէն օր կը
տեսնէր ժանտախտին զոհերը, բայց մին-
չև այն ատեն երբեք իր աչքին չէր զար-
կած այնպիսի զգուշի դիակ մը. և սոս-
կումէն մղուած՝ սկսաւ դողդոջուն ձայնով
ըսել.

— Ես զքեզ ծաղկահասակ և գեղանի
տեսայ, որ կեանքդ կ'անցնէիր յարատե-
զբօսանաց մէջ, հարստութիւններդ կը

վատնէիր ունայն զարդարանքներու. ի՞նչ բանի եկաւ քեզի ունայնասիրութիւնդ, վասն զի չկրցար կեցնել ժամանակին աշուր՝ որ զքեզ պառաւութեան հասուց: Գեղեցկութիւնդ անհետացաւ անցողական ստուերի պէս, և հիմայ զագրելի դիակ դարձած, առանց լացող մ'ունենալու վրադ՝ կ'իջնես գերեզմանին մէջ... Դու յանցաւոր ես, ո՞վ Կղեմենտիա, ինծմէ աւելի յանցաւոր, վասն զի դու զիս մըղեցիր եղեռնագործութեան... Այն ճակատագրական օրուան մէջ ըսի քեզի, թէ ես պիտի քաւեմ իմ յանցանքս, և քեզմէ աւելի երկար ապրելով՝ պիտի դնեմ զքեզ մահուան պատանքին մէջ. Աստուած լսեց իմ ուխտիս. ես ալ քեզի պէս ծերացած եմ, բայց դեռ կ'ապրիմ զքեզ լալու և քեզի ներելո՞ւ համար: Ննջէ՛ ի խաղաղութեան, ո՞վ Կղեմենտիա, եթէ երբեք խաղաղութիւն կրնայ ունենալ անգեղջ հոգի մը, և ընդունէ՛ իմ վերջին ողջոյնս...

Այս ըսելով, Սարգիս ծածկեց պատրիկուհւոյն դիակը, և յետոյ զայն իր թեւերուն վրայ առնելով՝ տարաւ քովի սենեակը:

Քիչ վերջը Վաղերիա, Մեւանիա և Միլոս կ'ելլէին Կղեմենտիայի տունէն, և չորս Մեռելաթաղներ իրենց առջեւէն կը

տանէին դազաղ մը: Մեռելաթաղները բուրովին լուծեամբ կը քալէին առանց արտասանելու աղօթք մը. քրիստոնէից սաղմոսերգութիւնները չէին ընկերանար պատրիկուհւոյն՝ իր վերջին բնակարանը, հեթանոսներու յուզարկաւորութեան մահերգներն՝ անգամ չէին լսուեր. և այսպէս անշուք կերպով, լուռամունջ, առանց լացի, Կղեմենտիա Պետրոնիայի դիակը իջաւ գերեզմանին մէջ...

Վաղերիայի համար դէպքերով լի եղած այն իրիկունը, Միլոս՝ հիւր ըլլալով Մեւանիայի տան մէջ, ուրախ զուարթ անկողին մտաւ՝ իր տիրուհին կրկին գտնելուն համար, և կարեւորութիւն չտալով ժանտախտին, և իր անցած նեղութիւնները մոռնալով՝ կը ննջէր երջանիկ: Մեւանիա և Վաղերիա գնացեր էին Ասելայի տունը, որ հիւանդ պառկեր էր, և Մեւանիա իր բարեկամուհւոյն անկողինին քով նստած կը կարէր զգեստները որբիկներուն, զորոնք իր տունը բերած էր Կղեմենտիայի մահուանէն վերջ, և երբեմն երբեմն կարելի էր դաղրեցնէր փղոսկրէ ասեղը և կը սկսէր նայել Հեղոնիմոսին, որ մարմարիոնէ սեղանի մ'առջև նստած՝

բարձրաձայն կը կարգար Տովրիթայ գիւրքը, զոր ինքը քաղդէարէն լեզուէն թարգմաներ էր:

Վաղերիա մինչդեռ կանգուն կեցած պատրիկուհւոյն քով՝ ուշադրութիւն կը դնէր սուրբ Վարդապետին ընթերցման, և հետաքրքրութեամբ կը հետեւէր Տովրիթին վտանգաւոր ճամբորդութեան, և ահա յանկարծ ծառայ մը լուր բերաւ՝ թէ Դեկոս փուլվիոս պատրիկը այցելութեան եկած է:

Շփոթած դէմքով, խառնափնդոր թուխ մազով, Դեկոս երեւցաւ իր բարեկամներուն առջև, որոնք վարժած գինքը միշտ հանդարտ տեսնելու, վախցան իր այդ երեւութէն:

— Ի՞նչ լուր կը բերես, որդեակ, դէմքդ բարի լուր մը չ'արտայայտեր, ըսաւ Հերոնիմոս:

— Դէմքս կ'արտայայտէ փոթորիկ, որ կը խռովէ սիրտս, պատասխանեց Դեկոս. և յետոյ խօսքը շարունակելով՝ ըսաւ. Մինչև հիմայ առանց տրտնջելու համբերեցի թշուառութեան, միայնութեան, և Աստուած միայն գիտէ սրտիս նեղութիւնները: Ժառանգական ընտանիքի մը վերջին մնացորդը, անարատ պահեցի նախնեացս անունը, և զայն առանց արատաւորելու ուրախութեամբ պիտի մեռնիմ:

արդէ այս անունը որ մի միակ իմ ժառանգութիւնս է, հիմայ քաշկռուտեր է տիղմի մէջ անարգական ամբաստանութեամբ մը, դժոխային խարդախութեամբ մը:

— Բացատրէ՛ ըսածդ, միտքդ չեմ հասկընար, ըսաւ Հերոնիմոս. իսկ Մեղանիայի, Ասելլայի և Վաղերիայի դէմքերուն վրայ կը կարդացուէր սաստիկ տագնապ մը:

— Լսէ՛ ինծի ուրեմն, պատասխանեց Դեկոս: Այս իրիկուն Կղեմենտիա Պետրոնիայի դիակը գերեզման իջեցնելէն վերջ, զնացի Մեռելաթաղներուն քով, որոնք հաւաքուած սուրբ Մարկոսի եկեղեցւոյն կամարակապ գաւթին մէջ, Փլամինեան կրկէսին մօտերը, կը հանգչէին՝ մեռելները նորէն փնտռելու ելլելէն առաջ: Կնգուղով դէմքս ծածկած, ես անկիւն մը քաշուած կեցեր էի և մտիկ կ'ընէի ընկերներուս կեցեր էի և մտիկ կ'ընէի ընկերներուս խօսակցութեան: « Հոովմի դժբախտութիւնները կ'աւելնան, ըսաւ Մեռելաթաղներէն մէկը, զոր սինկղիտոս կը կոչէին միւսները: Քրիստոնէական կրօնքի արգիւտած զոհերով օգնութեան կը կանչեն թանոսներու աստուածները և կ'երդուրնցնեն դժոխային ոգիները: Ո՛հ, հոովմէական ժողովուրդն այլ եւս առաջուանը չէ,

պաշտպանութեան համար փոխանակ զէնք վերցնելու Բարբարոսին զէմ՝ անոր զթու-
թիւնը կը հայցէ, և Ալարիկոսի խառնի-
ճաղանճ բազմութեան մէջ կը գտնուի Գո-
թացիներու զէնքերով ծածկուած հռով-
մայեցի պատրիկ մը, որ մոռնալով իր
նախնեաց վաղեմի վեհութիւնը, ծածկուեր
է նախատինքով »:

— « Ի՞նչպէս կը կոչուի այդ վատա-
համբաւը: Ըսէ՛ անոր անունը, որպէս զի
յաւիտեանս նախատինքը վրան մնայ, գո-
չեցին Մեռելաթաղները »:

— « Փուլվեանց միակ վերջին մնա-
ցորդն է նա, և կը կոչուի Դեկոս, պա-
տասխանեց ծերը »:

— « Կը ստե՛ս, պոռացի ես, և զայ-
րոյթէս կուրցած և կատղած՝ անուանս
ամբաստանուելուն վրայ, ուժով մը դիմե-
ցի զէպ ի Մեռելաթաղը՝ ըսելով անոր.
Դեկոս Փուլվիոսը ես եմ »:

— « Կը հաւատամ քեզի, ո՛վ երիտա-
սարդ, և ներէ՛ ինձի, եթէ ամբաստանու-
թենէն խաբուած, առանց ուզելու նախա-
տեցի զքեզ, վրայ բերաւ ծերը. բայց լսէ՛
ալեւոր սինկղիսոսի մը խորհուրդին. ա-
մէն բան ըրէ գտնելու համար այս դա-
ւաճանութիւնը, վասն զի Գոթացիներու
բանակին մէջ կայ մարդ մը, որ կը պան-

ծայ քու անունդ կրելուն վրայ, որ անի-
ծուած և նախատինքներով ծածկուած՝
արդէն բերնէ բերան կը թռչի »:

— « Ես պիտի խորտակեմ խաբբային
կուրծքը, գոչեցի զայրոյթիս զագաթնա-
կէտը հասած. և թողլով Մեռելաթաղնե-
րը՝ հոս եկայ քեզի խորհուրդ հարցնելու,
ո՛վ հայր »:

— Հանդարտէ՛, Դեկոս, ըսաւ Հերոնի-
մոս, և սրտիդ մէջ մի՛ հիւրընկալիր վրէժ-
խընդրութեան մտածութիւնները: Քրիս-
տոնեան արհամարհանքով կը ծիծաղի
ամբաստանութեան վրայ, և միայն տկա-
րամիտները և կամ չարագործները անոր
հաւատը կ'ընծայեն. իմաստունը ստախօ-
սութենէն չի խաբուիր, և քու ազնիւ դէմքդ
տեսնելով՝ զքեզ անմեղ կը հրատարակէ.
ճշմարտութիւնը շուտ թէ ուշ՝ կը փայլի
միշտ, և մթութենէն վերջ աւելի պայծառ
կ'երեւի լոյսը:

— Բայց մինչև որ ճշմարտութիւնը
յայտնուի՝ ես կորագլուխ պէտք եմ քա-
լել՝ ծածկելով անունս, որպէս զի ժողո-
վուրդէն նախատինք մը չկրէ, պատաս-
խանեց Դեկոս զառնապէս:

— Այսպէս չեմ ըսեր, վասն զի բանի
որ կրնաս եղած ամբաստանութիւնը սուտ
հանել՝ պէտք չես զայն վրադ առնուլ:

Գնա՛ ձերակուտի խորհրդարանը, և բողոքէ հոն անունդ յափշտակողին դէմ, և այնպէս ըրէ որ ամէնքն ալ գիտնան, թէ Դեակոս Փուլվիոսը բնաւ դաւաճանած չէ հայրենիքը՝ թշնամւոյն հետ միանալով, այլ ընդհակառակն խաբերայ մը կայ՝ որ կ'ուզէ յափշտակել համեստ հոովմայեցի քաղաքացւոյ մը համբաւը:

Դեկոս չպատասխանեց, և աչքը գետին սեւեռած՝ տխուր մտածութիւններու մէջ ընկղմած կ'երեւէր:

— Ի՞նչ բանի վրայ կը մտածես, որդեակ, ըսաւ Հերոնիմոս սիրալիր կերպով:

— Տուած խորհուրդիդ գործադրութեան վրայ: Այո, պիտի երթամ ձերակուտի խորհրդարանը, և յետոյ պիտի երթամ նաև Գոթացիներու բանակը, փնտռելու համար այն մարդը՝ որ կ'ուզէ յափշտակել իմ միակ ստացուածքս, իմ միակ ժառանգութիւնս:

— Գնա՛ ձերակուտի խորհրդարանը, բայց ո՛չ միւս մտածած տեղդ, վրայ բնաւ Հերոնիմոս խստօրէն:

— Պարապ տեղ ինքզինքդ վտանգի մէջ մի՛ գներ, ըսաւ Մելանիա. բու անմեղութիւնդ ճանչցող բարեկամներդ կը յարգեն զքեզ. պատրիկները և ժողովուրդը քիչ առենէն կ'իմանան ճշմարտութիւնը, ասկէ

աւելի ի՞նչ բան կ'ուզես: Նոյն իսկ եթէ խաբերան ալ մէջտեղ ելլէ, դու թերեւս կը կարծես որ անկէ վերջ չարախօսներուն պիտի արգելուս անունդ աղարտելը և այնպէս ընել տալ որ վրադ բնաւ ամբաստանութեան բան մը չմնայ: Կը սխալիս. ընկերոջ վրայ չարախօսել և անմեղները զրպարտելը՝ գուարճութիւն մ'է չար և դատարկապորտ մարդերու համար, որոնցմով լեցուն է աշխարհս: Իմ վրաս ալ զրպարտութիւն ըրին երբ էրկանս մահուէն վերջ երուսադէմ գնացի: Բայց ես Աստուծոյ թողուցի բարի անուանս մտածութիւնը, և նա իր բարութեամբ բարձրացուց զիս խոնարհութենէս: Դու ալ իմ օրինակիս նմանէ՛ և մէկդի՛ թող Ալարիկոսի բանակն երթալու դիտաւորութիւնդ:

— Ո՛հ, մեծ ամօթ: Տկար սեռը կը յաղթէ աշխարհի, զօրաւորը կը յաղթուի աշխարհէ՛, գոչեց Հերոնիմոս յանդիմանական ձայնով:

— Աղէ՛, որդեակ, ննջեցեալ մօրդ սիրոյն համար՝ ինքզինքդ վտանգի մէջ մի՛ դներ, և համակամէ Աստուծոյ կամքին հետ, որ կը բարձրացնէ դժբախտութեան

խարազանին ներքև խոնարհողը, ըսաւ Ասեւլա պաղատագին ձայնով:

Միայն վաղերիան լռած էր, բայց իր աչքը դարձուցեր էր դէպ ի երիտասարդ պատրիկը, և այս նայուածքը ո՛ր և է աշտանքէ աւելի պերճախօս էր:

Դեկոս չտեսաւ անոր նայիլը՝ ուսկից թերեւս պիտի յուզուէր, աչքերը վար առած կեցեր էր լուռումունջ, և երկար առտեն լուռ կենալէն վերջ՝ հրաման առաւ մեկնելու, ըսելով.

— Հայր և քոյրեր, ես կը թողում ըզձեզ. շփոթած գլուխս պէտք ունի հանգրստեան. այս գիշեր տանս միայնութեան մէջ կը մտածեմ ձեր ինծի տուած լաւ խորհուրդներուն վրայ, և վաղը կ'իմասնաք որոշողութիւնս:

Ասեւլայի տունէն հեռանալով, տենդային յուզումի մը մատնուած, Դեկոս մոռցաւ իր բարեկամներուն տուած խորհուրդները, և կը մտածէր թէ ի՞նչպէս կարելի եղածին չափ փութով երթայ Աւարիկոսի բանակը: Լուրջ և խոհական բնաւորութեամբ մը օժտուած ըլլալով՝ մինչև այն վայրկեանը սանձահարեր էր իր սրտին երիտասարդական ուժգին ոստումը, բայց հիմայ այլ եւս ոյժ չունէր, և իր հոգին նման էր խաղաղ և վճիտ առուակի մը, որ իսկոյն

լեռնէն իջած ջրերով աճելով՝ հեղեղ մը կը դառնայ, որ կը տապալէ ամէն թումբ և գահավիժաբար առաջ կ'ընթանայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Գ Ո Յ Ա Յ Ի Ն

Կղեմնատիա Պետրոնիայի մահուան երկրորդ օրը, իրիկուան դէմ, մարդ մը կանգնած կեցեր էր Մեւանիայի տան մօտերը, և մասնաւոր հեռաքրքրութեամբ մը կը դիտէր անոր անդաստակը: Այս մարդուն մազերը երկայն էին, և անոյշ հոտերով օծուած սրածայր մօրուքը մինչև կուրծքը կ'իջնէր, և իր չափազանցօրէն շքեղ հագուստէն կ'երեւար որ հոռոմայեցի հարուստ պատրիկ մ'է: Ասիկա քրիստոնեայ պատրիկուհոյն տունը լաւ մը դիտելէն վերջը՝ ծածկուեցաւ Մեւանիայի տան դիմացը գտնուող ուրիշ տան մը կամարակապ գաւթին սեան մը ետեւը, և գլուխը շուրս կարկառելով՝ սկսաւ դիտել վաղերիան և Մեւանիան, որոնք այցելութեան կ'երթային Ասեւլայի:

Մեւանիա և վաղերիա թեւ թեւ տուած

կը քալէին, և վերջինս իր սովորականին համեմատ ծածկուեր էր ճերմակ քողով մը՝ որ մինչեւ մէջըը կ'իջնէր:

Երբ երկու կիները բոլորովին անհետացան անծանօթին աչքէն, նա հեռացաւ սիւնազարդ գաւթէն, և խոր մտածութեան մէջ ընկղմած՝ սկսաւ դանդաղաբայլ առաջ երթալ դէպ ի Հոռովմէական Հրապարակը. յետոյ մտաւ Արճիլետէի ճամբուն մէջ՝ որ նոյն ժամուն բոլորովին ամայի էր՝ ոսկերիչներու խանութներուն գոց ըլլալուն պատճառաւ, և կանգ առաւ մեր արդէն նկարագրած պանդոկին առջեւ, ապա աչքը չորս կողմը դարձնելով՝ վայրկեան մը մը տածելէն վերջ, գնաց մօտեցաւ պանդոկապետին:

Պատրիկները այլ եւս չէին յաճախեր այն պանդոկը քանի որ ժանտախտը ոչ մէկուն վրայ կերուխումի ախորժակ չէր թողուցած, բաց ասկէ արդէն ուտելու բան ալ չէր գտնուեր հոն սաստիկ սովին պատճառաւ, ուսկից չարաչար կը նեղուէր Հոռովմ:

Պանդոկապետը կաշի ոսկը դարձած և մտածկոտ կեցեր էր իր պանդոկին ներքին սենեակը, մի միայն իր հին սովորութեան հետեւելու համար. ասիկա երբ եկողը տեսաւ՝ յանկարծ զարմացական շարժում

մ'ըրաւ, վասն զի շատ ատենէ ի վեր իր պանդոկը կու գային մի միայն հասարակ մարդիկ, որոնք գիշեր ատեն կը հաւաքուէին հոն կերուխումի համար, որպէս զի գինովութեամբ իրենց վրայէն փարատեն ժանտախտին վախը:

Պատրիկը սեղանին վրայ բռն մը դրամ նետելէն վերջ՝ հրամայական ձայնով մ'ըսաւ անոր.

— Երկու բարեկամներուս գալստեան պիտի սպասեմ հոս, և կ'ուզեմ միայնակ մնալ այս սենեակիս մէջ. հիմայ դու ընթրիք մը և Ֆալերնոյի գինի պատրաստէ մեզի. ես փորձով գիտեմ որ դու անոր լաւ տեսակէն ունիս:

Պանդոկապետն աչքերը բացած՝ նայեցաւ եկողին վրայ, ինչպէս թէ իրեն հետ օտար լեզուով մը խօսէր անիկա, և յետոյ ձեռքերը ծածկելով՝ ըսաւ անոր ողբազին ձայնով.

— Ընթրիք մը: Դու անդիլի աշխարհէն կու գաս արդեօք, որ չես գիտեր թէ հիմայ հաց անգամ չի գտնուիր և կամ պէտք է ոսկւոյ կշիռըով գնել զայն...: Այս իրիկուն սաստիկ անօթութենէս կը մեռնիմ ես, և դու ինծմէ ընթրիք մը կ'ուզես...: Դու ինծի եթէ կրեսոսի հարըստութիւններն ալ խոստանաս, ես քեզի հացի փշրանք մ'ալ չեմ կրնար տալ:

— Երթանք, շուտ ըրէ, գոնէ գինի տուր ինծի և զիս մի՛ ձանձրացնէր ողբերովդ, պատասխանեց պատրիկը անհամբերութեամբ։

Գինի կրնամ տալ քեզի, բայց ոչ Ֆալերնոյինը, վասն զի քանի որ Սանդարամետը մեր դռներուն առջեւ հանեցին բարբարոսները, ամբողջ Հոռովմի մէջ կաթիլ մ'ալ չմնաց այդ գինիէն։

— Ի՛նչ որ կ'ուզես տուր, բաւական է որ ես և բարեկամներս կարենանք մի-աշնակ մնալ հոս։

— Սոյդ մասին մի՛ վախեր, վասն զի արդէն քիչուոր են իմ յաճախորդներս և ամենախեղճ կը վճարեն ինծի, ուստի ես չեմ կրնար զանոնք քեզի պէս առատածեռն պատրիկէ մ'աւելի նախադասել։ Դուռը ամուր կերպով կը գոցեմ, և երբ զիշեր ատեն կու գան յաճախորդներս՝ կը թուղում որ մինչև առաւօտ զարնեն զայն։

Պատրիկը դուրս ելաւ պանդոկէն, և գլուխը դէպ ի Հոռովմէական Հրապարակը դարձուցած՝ սկսաւ անհամբերութեամբ ոտքը գետին զարնել։ Քիչ ատենէն հասան երկու մարդիկը, զորս պատրիկն ամենայն յարգանքով ողջունելէն վերջը, տարաւ այն սենեակը՝ ուր պանդոկապետը գինին պատրաստեր ու գնացեր էր։

Երկու նորեկներն էին գորշագոյն մազերով և կորովի անդամներով ծեր մը, և բարձրահասակ ու նիհար տարեց մարդ մը։ Առաջինը հագած էր հռովմէական պճղնաւոր վերարկուն, և գլուխը դրած տեսակ մը կնգուղ՝ որ մասամբ մը կը ծածկէր անոր դէմքը. կարծես թէ պճղնաւոր վերարկուն արգելք կ'ըլլար քալելուն, վասն զի տգեղ շարժումներն կ'ընէր, և երբեմն երբեմն բերնէն անէծք մը կը հանէր օտար լեզուով։

Պատրիկը կրկին անգամ ողջունեց երկու օտարականները, և յետոյ մատնանիշ ցուցնելով անոնց գինիով լեցուն սափոր մը և սեղանին վրայ դրուած գաւաթները՝ աւելցուց.

— Գինի միայն գտայ. Հոռովմ բան մը չկայ, և բնակիչները ստիպուած են սովէն մեռնելու։

— Իրաւունք չունիմ ատոր համար գանգատելու, պատասխանեց պճղնաւոր վերարկու հագնողը, և սեղանին չորս կողմը գտնուող աթոռներէն մէկուն վրայ նստելով՝ բոլորովին բացաւ իր քողարկուած դէմքը։

Անիկա խարտեաշ և երկայն մազեր ունէր, որոնք խիտ գալարուն խոպոպիքով կ'իջնէին վզին վրայ։ Մազերէն աւելի

ցանցառ մօրուքն ոսկեգոյն էր, և շատ քիչ դուրս կը ցատքէր անոր դեղնորակ դէմքին վրայ, իսկ կապոյտ աչքերը մտածկոտ արտայայտութիւն մ'ունէին. կատարեալ գերմանական տիպար մը, որ իր ցրտին երկիրներուն մէջ գեղեցիկ պիտի երեւնար, բայց բաղդատեւելով անոր դէմքը զուտ հոովմէական տիպարին հետ՝ որ այնքան կանոնաւոր է և նշանաւոր, ատիկա կը թուէր աշակերտի ձեռքով կաղապարուած արձան մը՝ վարպետի ձեռքէն ելած հրաշակերտի մը քով:

Տեղը նստելէն վերջ՝ պատմութեանին տակէն հանեց ականակուռ կոթով դաշոյն մը և մխեց զայն սեղանին վրայ. յետոյ պատրիկին դառնալով՝ ըսաւ անոր մաքուր լատիներէնով, որուն արտասանութեան¹ մէջ բնաւ խորթութիւն չկար:

Նստէ, ո՛վ պատրիկ, և դու Անգէլբերտ, լեցո՛ւր ինծի գինիի գաւաթ մը: Հեռու հայրենիքէս, հեռու այն հողէն՝ ուր կ'ապրի իմ նախնեացս յիշատակը, կ'ուզեմ պարպել բաժակը օտար երկրի վրայ, կ'ուզեմ արբենալ գինիով Հռոմուլոսի հայրենիքին, աշխարհի այն բռնաւորին՝ որ հիմայ նը-

1. Կիրթ Հռոմայեցիները միշտ մաքուր լատիներէն կը խօսէին, որ ռամկին բերնին մէջ բոլորովին կ'այլափոխուէր:

ւաստացած՝ գթութիւն կը հայցէ: Լեցո՛ւր Անգէլբերտ, հաւատարիմ բանաստեղծդ իմ, դու չես կրնար երգել հոս քաջերուն երգը՝ որուն արձագանքը կու տային մեր հայրենի անտառները:

Այս ըսելով՝ օտարականը քանի մ'անգամ պարպեց գաւաթը, առանց ուշ դնելու քովը նստող թուխ մազով երիտասարդին տփզոհութեան. և յետոյ արմուկը սեղանին կռթընցնելով ըսաւ.

— Շատ սպասել տուի քեզի, ո՛վ պատրիկ, բայց յանցանքն Անգէլբերտին է. վասն զի երկարատեւ Հռոմ բնակելէն վերջը՝ հիմայ մոռցեր էր ճամբաները, և չէր կրնար գտնել այս պանդոկը:

— Տեսնելով որ դու կ'ուշանաս՝ ես կը դողայի, մտքէս անցընելով որ չըլլայ թէ դժբախտութիւն մը պատահած ըլլայ քեզի:

Թաւամազ օտարականն արհամարհանքով մը ուսերը թօթուելով՝ ծիծաղեցաւ հեզնօրէն, և ցնցեց գլուխը, որպէս զի մէկդի ընէ ճակտին վրայ հաւաքուած մագերը, և յետոյ աւելցուց.

— Թշնամիներու մէջ կեցած՝ ես բանէ մը չեմ վախեր, և կ'արհամարհեմ զանոնք. արդէն նախագուշակուած է որ ես օտար երկրի մէջ պիտի մեռնիմ, բայց

վերջին ժամն դեռ այսպէս շուտով պիտի
չհնչէ... Ինծի պէս արիանոսութեան հե-
տեւողներ տեսնելով՝ տեղեկացայ ես ա-
նոնցմէ՝ որ Հոովմի երկու օրէն տուրք
պիտի ճամբէ եղեր Գոթացիներուն բանա-
կը. յետոյ պտոյտ մ'ընելով ճամբաներուն
մէջ՝ հիացայ այդ ամբարտաւան Դշխոյին
հոյակապ յիշատակարաններուն վրայ...
Վիստուլայի գետաբերանը կամ Դանուբի
ափունքը գտնուած պահուս՝ երբ Անգէլ-
բերտ կը խօսէր ինծի Հոովմի վրայ, ես
չափազանցութիւն կը համարէի անոր խօս-
քերը, բայց այսօր աչքովս տեսնելով իրա-
կանութիւնը՝ հիացայ մնացի... Որչափ
վեհ շէնքեր, որչափ հսկայագործ յիշա-
տակարաններ, որոնք շինուած կը թուին
վիթխարի կրկնպաներու ձեռքով։ Եւ սա-
կայն՝ ես վարժած ըլլալով միայն բնու-
թեան գեղեցկութիւնները դիտելու, այս
մեծագործութիւնները զայրացուցին իմ հո-
գիս։ Տեսայ Փլաւեան ամփիթէատրոնը, ուր
պատերազմի գերիներու գերմանական ա-
րիւնը թափուեցաւ. հիացայ Տրայիանոսի
Հրապարակին վրայ, որ կը յիշեցնէ Դա-
կիացիներու յաղթողին յիշատակը։ Ի պա-
տիւ յաղթողներուն կանգնած այսչափ
յիշատակարանները իմ զայրոյթս շարժե-
ցին։ Վառվռուն երեւակայութեամբս կը

տեսնէի հիմայ ես զանոնք զարհուրած իմ
հայրենիքիս ողբիներէն, և կը լսէի Ան-
գէլբերտին ձայնը՝ որ երգ մը կը հնչեցնէր
Հոովմի տաւրակներուն վրայ։

— Այո՛, ես պիտի երգեմ այն օրը՝
քաջերուն երգը. պիտի երգեմ ինչպէս երբ
կայծակնահար վսեմ կաղնիին ոտքերուն
տակ կեցած կը շարժէի տաւղիս լարերը,
ըսաւ բանաստեղծն աչքերը երկինք վե-
րուցած և բոլորովին ներշնչուած դէմքով,
իբր թէ յանպատրաստից պատերազմի երգ
մը երգելու վրայ ըլլար։

Լո՛ւ հիմկուհիմայ, վրայ բերաւ խար-
տեաշ օտարականը. յետոյ աւելցուց տխուր
կերպով. Շատ շքեղ երիցաւ ինծի Եօթ-
նարչուր-Քաղաքը, բայց ամայի դարձած
և սուգի քօղով մը ծածկուած. ճամբանե-
րուն մէջ հանդիպեցայ մի միայն տխրազ-
գեցիկ մարդկային խումբերու, և լսեցի
միայն մանկիկներուն աղմուկը, որոնք հաց
կը մուրային։ Անոնց զոդտրիկ և ողբազին
ձայները դեռ կը հնչեն ականջիս. ատոնք
կը յուզեն զիս, և ամենակարող ժողո-
վուրդը այս անգամ իր փրկութիւնը պար-
տական պիտի ըլլայ տղայոց ողբին։

Անձանթը լռեց, և երկար միջոց մը
մտածկոտ կենալէն վերջ, նորէն պարպեց
բաժակը, և վրայ բերաւ.

— Վաղը, իրիկուան դէմ, զիս Ոստիա տանող նաւակը պատրաստ պիտի ըլլայ Ոստեան Տաճարին մօտերը. դու ալ պիտի գաս ինծի հետ:

— Այո, Տէր իմ, պատասխանեց թուխ մագերով երիտասարդը:

— Դու դեռ բան մը չըսիր ինծի սիրելի քրոջ վրայօք. յաջողեցա՞ր, կրցա՞ր գտնել զինքը:

— Այո, տեսայ զինքը, պատասխանեց երիտասարդը տխուր ձայնով, բայց բոլորովին այլափոխուած դէմքը. այլ եւս չունի իր նախկին գեղեցկութիւնը, շրթունքն այլ եւս չի ժպտիր: Տոգոյն, ճերմակ զգեստ մը վրան հագած, հագիւ կը քալէ դանդաղօրէն: Դժբախտութիւնը զինքը մատնած է այն յիմար կիներուն ձեռքը, որոնք աշխարհիս հաճոյքները մերժելով, կեանքը երկարատեւ մարտիրոսութիւն մը կը դարձնեն. բայց ես զինքը պիտի խլեմ անոնց թակարդներէն, քանի որ յաջողակ բախտը ցոյց տուաւ ինծի զինքը. ես լրտեսելով անոր քայլերը՝ գտայ բնական տունը, և իմացայ այն կիսջ անունը՝ որ միշտ անբաժան է իրմէ, և իմ քոյրս բոլորովին ապուշ մը դարձուցեր է և գերի քրիստոնէական նախապաշարունակներու:

— Հայրենիքիս անտառներուն սիրոյն

համար: Դու նախապաշարունակ կը կոչես տիեզերքի Փրկչին կրօնքը: Ես դաւանանքով արիոսեան ըլլալով՝ չեմ սիրեր նախական Եկեղեցւոյ հետեւողները, բայց գոնէ չեմ կրնար չզարմանալ անոնց առաքինու թիւններուն վրայ, ուստի դու պէտք չես նախատել իմ առջեւ քրիստոնէական կրօնքը, ըսաւ օտարականը, ուժով մը զարնելով սեղմած բուռը սեղանին վրայ, հրամայելու վարժած մարդու մը վեհ կերպարանքով:

— Ներէ՛ ինծի, ես բնաւ դիտաւորուած թիւն չունէի զքեզ տհաճեցնելու, պատասխանեց երիտասարդը. և խարտեաշ մագերով մարդը վրայ բերաւ.

— Դու կարծեմ թէ հեթանոս պիտի ըլլաս, որ այսչափ կ'արհամարհես քրիստոնեաները:

— Ես բանի մ'ալ չեմ հաւատար, պատասխանեց պատրիկը, այնպիսի անամօթութեամբ մը՝ որ զգուանք կ'ազդէր:

Այս պատասխանին վրայ, զայրոյթի արտայայտութիւն մը շողաց օտարականին կապոյտ աչքերուն մէջ, և աւելցուց.

— Երիտասարդ, ով որ չի հաւատար գերագոյն և անհաս Լիակին, անմիտ է և անօրէն, վասն զի այնպիսին ամէն արարածին իր Արարչին վրայ խօսող խոր-

հըրդաւոր ձայնին խուլ ըլլալով՝ դիպուածի գործ կը համարի աստուածային ձեռքով աշխարհի հրաշալի կերպով շինուած երկիրս: Այսու հանդերձ՝ ես չեմ ուզեր զքեզ դարձի բերել, բայց լսէ իմ խորհուրդիս: Թո՛ղ քոյրդ ուր որ է. վասն զի, եթէ չեմ սխալիր, քու քովդ բան մը պիտի չըահի, և կրնայ ամէն բան կորսնցնել:

Երիտասարդ պատրիկին դէմքը կատաշուփենէն կափ—կապոյտ դարձաւ, և շըրթոնքները խածնելով՝ վայրկեան մը լուռ մնաց, և յետոյ ըսաւ.

— Դոյրս պէտք է որ ինծի հետ գայ. անիկա պզտիկուց կեանքի վայելքներուն վարժած, հիմայ կը հալի ու կը մաշի խըստակրօն պատրիկուհւոյ մը քովը կենալով, և ուրիշ զբօսանք մը չունի, բայց միայն այցելել ժանտախտաւորներուն: Դու զիս նպաստներով լեցուցիր և հարստացուցիր, և ես կ'ուզեմ անոր հետ մէկտեղ վայելել հարստութիւններս:

— Ինչ որ կ'ուզես ըրէ, բայց միայն թէ չյայտնուիս, ապա թէ ոչ՝ կրնաս զիս ալ փորձանքի ենթարկել...: Ես իմ հոս տեսած մարդերուս այնպէս հաւատացուցի թէ վայրկեանէ մը պիտի մեկնիմ, որպէս զի չըլլայ թէ զիս մատնեն. թերեւս անխոհեմ գտնուեցայ բանակէն հեռանա-

լովս, բայց Հռովմը տեսնելու սաստիկ փափագս մոլորացուց զիս, և իմ թափառաշըջիկ ու վտանգալից կեանքիս մէջ՝ բնաւ վախ չեմ ունեցած մահուրէն:

— Մի՛ վախնար, քեզմէ աւելի ես պէտք եմ ծածկուիլ, և վաղը քոյրս և ես միասին քու ետեւէդ կու գանք բանակը:

— Վաղը ուրեմն պիտի տեսնեմ այն զեղեցկութիւնը՝ որուն վրայօք դու ինծի խօսեցար: Քու երկրիդ կիները թխամազ են ու սեւաչեւայ, իրենց անդամները կ'օծեն անոյշ հոտերով, կը հագուին մետաքսեայ զգեստներ, և ասկէ զատ ուրիշ բան չեն մտածեր. ընդ հակառակն իմ հայրենիքիս խարտեաշ աղջիկները իրենց էրիկներուն հետ միասին բանակը կ'երթան, զէնքեր կը հագուին և կը մասնակցին անոնց վրտանգներուն, ըսաւ օտարականը վառվռուն կերպով:

Պատրիկը չպատասխանեց, բայց մտքին մէջ աւելի կը նախադասէր հոռմուհին. ըու թուի դէմքը քան թէ Գոթացիներուն բանակը մտնող հիւսիսային աղջիկներու ճերմակ դէմքը:

— Ժամն ուշ է, ըսաւ օտարականը, և որովհետեւ ինծի տուած խեղճուկ տնակէդ զատ ուրիշ բան չուզեցի քեզմէ, ուստի երթանք տեսնելու զայն:

— Եթէ դու ուզես՝ Հոովմի ամէնէն շքեղ պալատը կը բացուի առջեւդ զքեզ հիւրընկալելու համար, վրայ բերաւ Անգէլբերտ:

Օտարականը ժպտեցաւ գոհունակութեանէն, և յետոյ իր ընկերներով միասին թողով պանդոկը՝ համբայ ելաւ դէպ ի Դուռն Կապենա: Ճամբան բոլորովին լոկկ մնջիկ կը քալէր, և Մաքսիմոսի կրկէսն անցնելով՝ կանգ առաւ և մատնանիշ ցուցնելով աչքին առջեւ պարզուող Ապպեան ճանապարհը՝ աւելցուց.

— Ահաւասիկ հոյակապ գերեզմաններով շրջապատուած ճամբան, որ կ'երկընայ մինչև այն երկիրը՝ ուր օր մը պիտի հանգչին իմ ոսկրներս ըստ կանխասացու թեան... բայց ես սուտ պիտի հանեմ այդ կանխասացութիւնը, իմ մահկանացու մարմինս պիտի չհանգչի այն հողին վրայ՝ զոր կը կոխկռտեն մարդիկ, իմ շիրիմս պիտի չըլլայ հոյակապ գերեզման մը, և ոչ ոք պիտի կարենայ ըսել, թէ «Ահաւասիկ այն տեղը՝ ուր կը հանգչի Ալարիկոս»:

— Տէր իմ, հեռացուր մտքէդ այդպիսի տխուր մտածութիւնները, դու դեռ երիտասարդ ես, ահաւոր և հզօր պատերազմող, դու դեռ պիտի ապրիս երկար տարիներ, ըսաւ Անգէլբերտ:

Գոթացիներուն զօրագլուխը (որովհետև ինքն էր) լռեց, և խոր հառաչանք մը հանեց իր հերակլեան կուրծքէն. յետոյ հասնելով Կապենա Դուռը՝ մտաւ այն ճամբուն մէջ՝ որ կը տանէր աղիւսաշէն տնակը, ուր երբեմն ապաւիններ էին Վաղերիա և Մարկեղոս:

— Ահաւասիկ միակ հիւրընկալութիւնը՝ զոր կրնամ ընել քեզ իմ հայրենիքիս մէջ, ուր ուրիշ բան մը չունիմ՝ բաց ի այս տնակէս, ըսաւ պատրիկը դառնապէս:

— Անով ալ գոհ կ'ըլլայ նա՝ որ շատ անգամներ գիշերը անցուցած է աստղներու լոյսին տակ, դաշտի մը կակուղ աւազը իբր անկողին ծառայեցնելով իրեն, պատասխանեց Ալարիկոս:

— Տէր իմ, թագաւոր իմ, ըսաւ Անգէլբերտ իր բնիկ բարբառով, ես պիտի հսկեմ սնարիդ քով, վասն զի չեմ վստահիր անոր՝ որ չի հաւատար Աստուծոյ և թշնամեաց կը մատնէ իր հայրենիքը:

— Ննջէ հանդարտութեամբ, Անգէլբերտ, անիկա զիս չի մատներ, քանի որ կը յուսայ թէ իմ քովս մնալով պիտի մեծնայ ինքը. առանց այս ստուգութեան՝ ես չէի վստահիր անոր, և ոչ ալ կը ձգէի զիս մատնիչի մը ձեռքը:

Պատրիկը բան մը չհասկցաւ այս խօս-

սակցութենէն, և յետոյ բնակարանը մտաւ
որպէս զի ճրագ մը վառէ:

Քիչ վերջը Ալարիկոս կը հանգչէր Վա-
ղերիայի անկողինն վրայ, և յարատե վը-
տանգներու վարժած մարդու մը անհոգու-
թեամբ կը ննջէր հանդարտօրէն, և երազին
մէջ կը տեսնէր իր աւերիչ խառնիճադանճ
բազմութիւնը որ կը կործանէր հռովմէա-
կան հոյակապ յիշատակարանները, արուես-
տի հրաշակերտները, բանի մը չխնայելով՝
բաց ի այն շէնքերէն, որուն վրայ բար-
ձրացած էր Փրկչական Նշանը:

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր Ձ Ը

Արեւը նոր ծագեր էր, և առանց նա-
յելու թէ ժամը դեռ շատ կանուխ է, աղ-
քատներու ամբոխ մը խոնուած կեցեր էր
Մեկանիայի տան առջև, սպասելով որ
պատրիկուհին դուրս գայ: Եւ ահա շատ
չանցաւ՝ Մեկանիա և Վաղերիա երեւցան
սինազարդ գաւթին սեմին վրայ. պա-
տրիկուհին իւրաքանչիւրին ողորմութիւն
բաշխեց՝ անուշիկ կերպով խօսելով այն
թշուառ ամբոխին հետ՝ որ պատառոտուն
հագուստով և կիսամերկ կեցեր էր իր չորս
կողմը բոլորած. յետոյ աղքատներուն օրհ-
նէքը ընդունելով և զոհ սրտով՝ որ կրցաւ
այդ դժբախտներուն խեղճութիւնը մեղմա-
ցնել, բարեպաշտ տիկինը ճամբայ ելաւ դէպ
ի Փարիզայի հիւանդանոցը:

— Շատ տխուր է Հռովմի վիճակը,
ըսաւ Վաղերիա, որ կը քալէր պատրի-
կուհւոյն բովէն, և քիչ ատենէն կարելի
պիտի ըլլայ մեռեալներու երկիր կոչել այս
ըղաղքս:

— Երբ Աստուած բարկացած կը խօսի, մարդ գետին կ'իյնայ, պատասխանեց Մեւլանիա: Թեքեա մենք արժանի էինք այսչափ աղէտներու. Աստուած կանուխ թէ ուշ՝ կը պատժէ, և իր ահաւոր բարկութեամբ կը հարուածէ անօրէն ժողովուրդները և աշխարհիս վրայէն կը ջնջէ հզօր ազգերու անունը:

Այսպէս խօսակցելով երկու կիները հասան հիւանդանոցը: Մեւլանիա իսկոյն մտաւ կամարակապ սրահը, իսկ իր բարեկամուհին քիչ մը ետ մնաց՝ փայփայելու համար փողբիկ աղջիկ մը՝ որ դեռ նոր ազատեր էր ժանտախտէն և ապաքինութեան վիճակին մէջ կը գտնուէր:

Վաղերիս մինչդեռ այդ փողբիկ աղջիկը թեւերուն վրայ առած՝ Մեւլանիային ետեւէն երթալու վրայ էր, յանկարծ Մեւլանիայի սե զգեստ հագած և դէմքը կնգուղով ծածկած մարդ մը իրեն մօտեանալով՝ ցած ձայնով մ'ըսաւ.

— Վաղերիս, եթէ չես ուզեր զլխուս չարիք մը բերել՝ բնաւ զարմանքի նշան մի տար և ո՛չ ալ աղաղակ հանէ:

Այս ձայնը լսելով՝ Վաղերիս գլխէն մինչև ոտքերը սարսուռ մը զգաց, և ջանաց սրտին բարախումը բռնել, և յետոյ արիանալով հարցուց անձանթին.

— Խօսէ՛, ո՛վ ես դու:

Մեւլանիայի զգեստ հագնողը վայրկեան մը բացաւ քողարկուած դէմքը, և Վաղերիս սկսաւ երերալ ինչպէս թէ գետին իյնալու վրայ ըլլար, և գոչեց լի ուրախութեամբ.

— Մարկեղոս, եղբայրդ իմ, վերջապէս նորէն կը տեսնեմ զքեզ:

— Լո՛ւէ՛, ըսաւ Մարկեղոս, սարսափահար աչքերը չորս կողմը դարձնելով, և յետոյ աւելցուց արագաբար խօսելով. Ամէնէն ուշ՝ ժամէ մը զնա աղիւսաշէն տնակը. ես քեզի պիտի սպասեմ հոն. բայց չըլլայ թէ մէկու մը իմացնես իմ վերաջըլլայ թէ մէկու մը մահուանս պատճառ դարձաւ, ապա թէ ոչ՝ մահուանս պատճառ կ'ըլլաս. հնազանդէ՛ կամքիս, խոհեմաբար շարժէ և լուռ կեցիր:

Այս խօսքերս արտասանելով՝ Մարկեղոս հապճեպով փախաւ գնաց անկէ, բոլորովին գառանցանքի մէջ թողնով Վաղերիան:

Օրիորդը վայրկեան մը մնաց հոն անշարժ, շուարած և զրեթէ անզգայ. յետոյ հազիւ յիշեց Մարկեղոսի խօսքերը, առնց ըմբռնելու անոնց նշանակութիւնը, և անկարող՝ մտածութիւն մը կազմելու, և դեռ շուարած վիճակի մէջ՝ մտաւ հիւանդանոցին ընդարձակ սրահներէն մին,

և նստաւ հոն՝ դէմքը ծածկելով ձեռքերովը: Մարկեղոսի խօսքերը շարունակ կը հնչէին անոր ականջին, և կամաց կամաց իր հոգւոյն վրայ կը տիրէր դժբախտութեան մը նախազգացումը՝ որ կը դառնացնէր անոր զգացած ուրախութիւնը եղբորը տեսութեան առթիւ: Ասկէ զատ, չէր համարձակեր հիւանդանոցէն հեռանալու, չզիտնալով թէ յետոյ ինչպէս պիտի արդարացնէ իր բացակայութիւնը, միանգամայն մեծ ապերախտութիւն մը կը համարէր իր բարեբարութիւնն ծածուկ սրտին մէջ գաղտնիք մ'ունենալը: Երկար ատեն անորոշ վիճակի մը մէջ մնաց, անստուգութեան ձեռքը մատնուած. բայց վերջապէս արիանալով՝ որոշեց փախչիլ: Եւ ահա մինչդեռ Մելանիա հիւանդանոցին սրահներուն մէջ կը քալէր՝ հիւանդներուն վրայ հսկելու համար, Վաղերիա աճապարանքով դուրս ելաւ անկէ, և սկսաւ ահուգոգով և կորագլուխ առաջ երթալ՝ վախելով որ չըլլայ թէ ճանչուորի մը հանդիպի. և յետոյ ուղղուեցաւ դէպ ի կապենա դուռը տանող ճամբան, բայց զեռ տնակը առաջնորդող նրբափողոցը չմտած՝ կանգ առաւ և ուժասպառ նստաւ գետինը, որպէս զի վայրկեան մը հանգչի. և սկսաւ լալ՝ մտածելով որ յանցաւոր կնոջ մը պէս

դողդղալով ծածուկ կ'երթար տեսնելու եղբայր մը, որուն բացակայութիւնը մինչև հիմայ սաստիկ մտատանջութեան մէջ ձգեր էր զինքը:

— Ինչո՞ւ Մելանիայի տունը չեկաւ Մարկեղոս զիս գտնելու համար, կ'ըսէր ինքնիրեն օրիորդը. հոն ամենայն ուրախութեամբ պիտի ընդունէին զինքը, և ամէնքն ալ պիտի տօնէին անառակ որդւոյն վերադարձը... Աստուած իմ, գթա՛ ինծի որ այնչափ վիշտ քաշեցի, և մի՛ թողուր որ եղբայրս յանցաւոր ըլլայ. վասն զի իր խորհրդաւոր վերադարձը և իր խօսքերը զիս կը դողացնեն:

Գետնէն վեր ելլելով՝ դարձեալ ճամբան առաջ տարաւ Վաղերիա, բայց քիչ վերջը նորէն կանգ առաւ՝ տեսնելով հեռուն այն տնակը՝ ուր այնչափ վիշտ քաշեր էր, և ուսկից փախեր էր յուսահատութենէն նեղուած ինքզինքը սպաննելու համար: Այն տեղը շատ տխուր կ'երեւէր, և դառն նախազգացում մը կ'ըսէր անոր՝ թէ այն տնակին մէջ նորէն պիտի լար: Վերջապէս հասնելով հոն՝ բացաւ կիսափակ դուռը և մտաւ առաջին սենեակը. բայց յանկարծ սարսափահար ետ քաշուեցաւ, տեսնելով հոն գորշ մաշվերով մարդ մը՝ որ սենեկին մէջտեղը

կանգուն կեցած բազկատարած և աչքերը երկինք վերուցած՝ ճոռումարանութեամբ կը խօսէր օտար լեզու մը։ Անգէլներուն էր, որուն յանկարծակի բանաստեղծական երակը բռնած՝ յանպատրաստից պատե-
րազմական երգ մը կը յօրինէր։

Վաղերիա չիշխելով տեղէն շարժիլ՝ կը նայէր անոր, և ահա բանաստեղծը մուսաներէն թողուած՝ ինկաւ գետին, և զրտնելով ինքզինքը շնորհագեղ օրիորդի մը դիմաց՝ որ երկչոտ կեցեր էր իր առջեւը՝ գոչեց իր բնիկ բարբառով։

— Ո՞վ ես դու, օրիորդ, հայրենիքիս ձիւնին պէս ճերմակ երեսով և սև մագե-
րովդ։ Երկնային Վալքիր¹, որ կ'երեւիս ինծի։

Վաղերիա չհասկցաւ քերթողին բանաստեղծական հարցումը, և տեսնելով իր դիմացը այն յաղթանդամ օտարականը՝ զարհուրեցաւ, և աղաղակ մը հանելով՝ գրեթէ փախչելու վրայ էր, և ահա վրայ հասաւ Մարկեղոս, և քաջալերելով տա-
րաւ զինքը կից սենեակը։

Իրարու քով նստելէն վերջ՝ եղբայր և քոյր սաստիկ ուրախութիւն մը զգացին զիրար կրկին տեսնելուն վրայ. յետոյ

1. Վալքիր, Սկանդինաւեան աստուածութիւն մ'էր։

մանրամասն պատմեց Վաղերիա քաջած վշտերը, և թէ ինչպէս վեհանձնարար հիւրընկալեց զինքը Մեղանիա պատրի-
կուհին, և վերջն աւելցուց։

— Եղբայր, շիտակը զրուցէ ինծի, և ազատէ զիս սիրտս տագնապող տարա-
կուսէն. ըսէ ինծի թէ ինչո՞ւ ամէնէն կը ծածկուիս՝ ինչպէս թէ ոճրագործութեամբ մը յանցաւոր եղած ըլլաս։

— Ես ոճրագործ չեմ, բայց մատնիչ եղած եմ հայրենիքիս և կ'ատեմ քաղա-
քացիներս, պատասխանեց Մարկեղոս։

— Ո՛հ, լո՛ւէ, ես չեմ հաւատար քեզի. չ'ուրացուիր այն երկիրը՝ որ ծնած է զքեզ, կարելի չէ ատել զանոնք՝ որոնք մեր միեւնոյն լեզուն կը խօսին, և մեզի հետ միեւնոյն հայրենիքն ունին, գոչեց Վաղերիա։

— Հայրենիք... աննշան անուն, վրայ բերաւ Մարկեղոս զանունութեամբ. միթէ հայրենիքս չէ՞ այն երկիրը՝ որ զլացաւ ինծի հացը. քաղաքացիներս չե՞ն անոնք՝ որոնք զիս վռնեցին, երբ իրենց օգնու-
թեան դիմեցի... բայց չխօսիմ ասոնց վրայ. միայն կը յիշեմ դու, որ Հոովմը թողուցած օրս քեզի ըսած էի՝ թէ կամ հարստացած պիտի վերադառնամ քովդ, և կամ ա՛յլ եւս պիտի չտեսնես զիս։ Արդ,

քեզի ճշմարիտն ըսի, հիմայ ես հարուստ եմ, և կ'ուզեմ քեզի հետ միասին վայելել հարստութիւններս:

— Ձեռք ձգեցիր ուրեմն մեր մօրեղբօր ժառանգութիւնը, հարցուց Վաղերիա:

— Ո՛չ. բոլորովին աղքատ հասայ Դաղմատիա, և նոյնպէս աղքատ և պարտատէրներէ նախատուած մեկնեցայ անկէ...: Յուսահատած և զուրկ ո՛ր և է միջոցէ՝ գնացի Հռաւեննա, և Ռոմիոսին ներկայանալով իբրև հոովմայեցի պատրիկ, խնդրեցի իրմէն որ ինծի տեղ մը տայ իր զօրագունդին մէջ. պաղ ընդունելութիւն մը գտայ Կայսրէն, որ շատ քիչ հոգ կը տանի Հոովմի վրայ, և հազիւ շնորհուեցաւ ինձ թեթեւագէն զինուորը ըլլալ...: Յուսահատած թողուցի Հռաւեննան, և ուրիշ երկիրներու մէջ, օտար ազգերու քով հիւրասիրութիւն գտայ, և վեհանձն մարդ մը զիս դժբախտութենէս դուրս հանեց և հարստացուց:

— Կ'աղաչեմ, յայտնէ ինծի այդ բարերար մարդուն անունը, որպէս զի յիշեմ զինքը աղօթքներուս մէջ, ըսաւ Վաղերիա:

— Աղօթքներո՞ւդ մէջ... որո՞նք կ'աղօթես դու, վրայ բերաւ Մարկեղոս չարաճճի հեզնութեամբ:

— Աստուծոյ, պատասխանեց օրիորդը. այն Աստուծոյն՝ զոր ես չէի ճանչնար ու-

րիշ անգամ, և հիմայ յայտնուեցաւ մտքիս՝ որ ատեն մը կուրցած էր տգիտութեամբ: Այն Աստուծոյն՝ զոր Միլանիա կը պաշտէ, Դեկոս կը մեծարէ, և որուն առջև կը խոնարհի Հերոնիմոսի բարձր հանճարը: Մենք յանցաւոր էինք, ո՛վ եղբայր, երբ հանդերձեալ կեանքին վրայ բնաւ հոգ չէինք տանիր, և կը կարծէինք թէ մեր կեանքի միակ նպատակը զբօսանքն ըլլայ: Ա՛հ, ո՛չ. գերագոյնն Աստուած չստեղծեց մարդը անոր համար միայն որ ծնանի և ծերանայ և առանց բարի գործ մը կատարելու մեռնի, յետոյ իր տեղը թողու հետագայ մարդերու, որոնք այնպէս աներեւութանան գահավիժութեամբ ոչնչութեան մէջ. եթէ այդպէս ըլլար՝ մարդկային ստեղծումը յիմարութիւն պիտի ըլլար. սակայն գերագոյն Իմաստութիւնը չի կրնար յիմարութիւն մ'ըլլալ: Մենք ստեղծուած ենք գերագոյն նպատակի մը համար, և պէտք ենք սերմանել յաւիտենականութեան համար:

Վաղերիայի տօգոյն դէմքը կասկարմիր դարձեր էր խօսելու ատեն և սև աչքերը կը փայլէին շողշողուն: Մարկեղոս խոժոռ նայուածքով մը կը դիտէր զինքը, և արհամարհական կերպով ուսերը թօթուելով՝ աւելցուց.

— Ես արդէն կը գուշակէի որ միտքդ տկարացնելով՝ զքեզ այսպէս ապուշ մը պիտի դարձնէին:

— Եղբայր, ես չեմ նախանձիր իմաստութեանդ վրայ, պատասխանեց Վաղերիա հանդարտութեամբ, և բնաւ չեմ առնուիր պատրիկիդ տամարդութենէն:

— Լսէ՛ ինծի, Վաղերիա, վրայ բերաւ երիտասարդը, դու պէտք ես հետս գալ, փայլուն ապագայ մը կը սպասէ քեզի: Դու կը սիրէիր թանկագին մանեակները, ապարանջանները և մետաքսեայ զգեստները, արդ քովս գտնուելով՝ պիտի զարդարուիս կայսրուհւոյ պէս: Երջպատուած կաքաւ չուհիներէն՝ երգերու և պարերու մէջ կեանքը պիտի անցնես, հիացում պատճառելով օտարագզի երիտասարդներուն, որոնք հառաչելով պիտի դիտեն զքեզ ոտքերուդ առջև խոնարհած:

Մարկեղոս վառվռուն եռանդով մը կը խօսէր, որպէս զի հրապուրէ օրիորդին սիրտը՝ բայց նա անտարբերութեամբ մը կը լսէր, վասն զի այլ եւս առաջուան երագողը չէր. դժբախտութիւնը զինքը ըզգաստացուցեր էր, և պատրիկին կենդանի գոյներով նկարագրած վայելքները՝ գերեզմանի մը պաղ քարին պէս սառած կը թողուին իր սիրտը:

— Ուրեմն, պատրաստ ես ինծի հետ գալու, հարցուց անոր Մարկեղոս դաժանութեամբ:

— Այո՛, կու գամ հետդ, բայց ո՛չ եթէ հարստութիւններդ վայելելու, այլ միշտ քովդ կենալու և քեզի լսել տալու համար ճշմարտութեան խօսքերը, որոնք կ'առաջնորդեն գերագոյն բարւոյն. այս նպատակաւ միայն կը թողում բարեւարուհիս և կ'ըսեմ մնաս բարով հայրենիքիս՝ առանց իսկ հարցնելու թէ ո՛ւր պիտի տանիս զիս:

— Նոյն իսկ այսօր պէտք ես գալ հետս, առանց բան մ'իմացնելու անոր՝ զոր բարեւարուհիդ կը կոչես, ըսաւ Մարկեղոս հրամայական ձայնով:

Վաղերիա զարմացած նայեցաւ անոր երեսը, և յետոյ յանկարծ զայրոյթի արտայայտութիւն մը նկարուեցաւ իր չքնաղագեղ դէմքին վրայ, և աւելցուց ազդու ջաբար.

— Կը զառանցես դու, եղբայր, եթէ կը կարծես որ ես կրնամ ամէնէն ամօթալի ապերախտութեամբ անպատուել զիս: Դու շատ քիչ կարեւորութիւն կու տաս իմ պատուոյս, վասն զի կ'ուզես որ ես իմ պատիւս կորսնցնելու վտանգի մէջ լնեմ: Ի՞նչ պիտի ըսեն ինծի, եթէ ես չա-

րագործի մը պէս ծածուկ թողում Մելանիայի տունը:

— Ի՞նչ կարեւորութիւն կու տաս անմիտ բարեկամներուդ խօսքին: Վերջէն պիտի իմանաս թէ ես ինչո՞ւ ինքզինքս ստիպուած եմ ուրիշներէն ծածկելու. հիմայ դու պատրաստուէ՛ հետս գալու:

— Պարապ տեղ կը յուսաս ատոր, ըսաւ Վաղերիա վճռական կերպով. եթէ փախչելովս հարկ ըլլար ինծի քու կեանքդ ազատել, վայրկեան մ'ալ չէի դանդաղիր. բայց որովհետեւ հարստութիւններդ ինծի հետ վայելելու համար միայն զիս կ'ուզես հետդ տանիլ, ես չեմ գար, դու միայն գնա՛, վասն զի չեմ թողուր այն հիւրասէր տունը՝ որ զիս ընդունեցաւ երբ ամէնքը զիս վռնտեցին. չեմ թողուր զայն վատութեամբ՝ հիմայ որ այլ եւս պէտք չունիմ հացի... Մեր մօր անունը սիրելի է ինծի, չեմ ուզեր զայն աղարտել. ուստի, դարձեալ կը կրկնեմ քեզի որ ես առանց Մելանիային իմացնելու՝ չեմ գար քեզի հետ, դու միայն գնա՛:

— Ուզես չուզես պիտի գաս ինծի հետ, պոռաց Մարկեղոս զայրացած. հռովմէական օրէնքները ինծի իրաւունք կու տան քեզի հրամայելու. միթէ չե՞ս գիտեր որ ես քու խնամակալդ եմ:

— Զի կրնար օրինաց առջեւ բողոքել նա՛ որ կ'ուրանայ հայրենիքը, և չի համարձակիր իր քաղաքացիներուն երեւնալու: Երանի՛ թէ ըսածս սխալ ըլլար, եղբայր, բայց սոսկալի ձայն մը կը շնչէ ականջիս որ դու օրէնքէն դուրս ելեր ես...: Մարկեղոս, դարձի՛ր ուղիղ ճամբուն վրայ, և մի՛ ուզեր զիս մասնակցել վատահամբաւութեանդ: Առանց մեղքի մարդ չկայ Աստուծոյ առջեւ, բայց զղձումով ամէնէն մեղաւոր հոգին ալ կը մաքրուի:

— Լռէ՛ և մի՛ ձանձրացնէր զիս ապուշ առասպելներովդ, և համակամէ՛ ինծի հետեւելու, վասն զի եթէ յամառութեամբ կամքիս դէմ կենաս՝ բռնութիւն պիտի բանեցնեմ վրադ, և զքեզ թեւերուս վրայ առած պիտի տանիմ նաւակը՝ որ զմեզ պէտք է տանի Հռովմէն հեռու:

— Լաւ ուրեմն, բռնութիւն բանեցուր, տանջէ անդամներս, ծեծէ զիս եթէ կ'ուզես, բայց ես ամէն ջանք պիտի ընեմ բռնաւորութեանդ դիմադրելու համար:

Այս ըսելով Վաղերիա դէպ ի դուռը գնաց, որպէս զի տնակէն դուրս ելլէ երթալ, բայց Մարկեղոս կատաղաբար ետեւէն վազելով և ուժով մը թեւէն բռնելով՝ նստեցուց զինքը հոն բռնի:

— Թո՛ղ տուր զիս և մի նուաստանար, ո՛վ եղբայր, տանջելով քոյրդ, ըսաւ Վաղերիա, զուր տեղ ջանալով անոր ձեռքէն պրծիլ:

Մարկեղոս զայրոյթին վերջին ծայրը հասած՝ դեռ աւելի կը սեղմէր զանիկա. և ահա յանկարծ սենեկի դռներէն մին բացուեցաւ, և Աւարիկոս առաջ գալով՝ մօտեցաւ պատրիկին, և ըսաւ անոր.

— Հանդարտ թո՛ղ քոյրդ. արդէն երէկ իրիկուն խորհուրդ տուի քեզի որ մի՛ խլեր զանիկա իր բարեկամներուն ձեռքէն, սակայն դու արհամարհեցիր խորհուրդս, հիմայ նորէն կ'ըսեմ քեզի, մի՛ բռնադատեր անոր կամքը:

Մարկեղոս ակռաները կը ճտեց, բայց չհամարձակեցաւ դիմադրել անոր կամքին՝ ուսկից կախում ունէր իր բախտը:

— Ելի՛ր գնա՛, օրիորդ, վրայ բերաւ Աւարիկոս, և աղօթէ՛ եղբօրդ համար. Աստուած կը լսէ հրեշտակներու աղօթքին, և դու հրեշտակ մ'ես գեղեցկութեան:

— Շնորհակալ եմ, վեհանձն մարդ. եթէ չեմ սխալիր, դու ես եղբօրս բարեւրար. հսկէ՛ ուրեմն անոր վրայ, քեզի կը յանձնեմ զինքը, ըսաւ Վաղերիա, առանց գիտնալու որ կը սեղմէր Գոթացիներու թագաւորին ձեռքը:

— Մի՛ վախեր. եթէ ատիկա ալ քեզի չափ երախտագէտ ըլլայ՝ զիս իրեն բարեկամ մը պիտի ունենայ, պատասխանեց Աւարիկոս, որ քիչ առաջ լսեր էր Մարկեղոսի և Վաղերիայի խօսակցութիւնը:

— Եղբայր, ըսաւ օրիորդը պաղատազին ձայնով, բարկացած հոգւով չբաժնուիր իրարմէ:

Մարկեղոս երեսը դարձուց Վաղերիայէն, և զայրացած աւելցուց.

— Գնա՛, ես ա՛յլ եւս քոյր չունիմ:

Վաղերիա լացաւ հեծկտագին, և դիմելով երիտասարդին վրայ՝ ձեռնամած գոչեց.

— Մարկեղոս, մեր մօրը սիրոյն համար, մի՛ ուզեր որ բարկացած իրարմէ՛ րաժնուինք. եղբայր, զթա՛ ինծի:

Վաղերիայի ողբագին ձայնը յուզեց պատրիկը, աւելի զօրաւոր եղաւ բնութեան քան թէ զայրոյթին, և Վաղերիայի ձեռքը սեղմելով ելաւ տնակէն:

— Երթա՛ս բարով, Մարկեղոս, ըսաւ Վաղերիա, կանգ առնելով ճիշդ այն տեղը՝ ուր ամիսներ առաջ բաժնուած էր երիտասարդէն. աղէ՛ դեռ ժամանակ ունիս, թո՛ղ այն հարստութիւնները՝ որոնք զքեզ պիտի չերջանկացնեն, և եկուր միասին երթանք Մելանիայի տունը:

— Քեզի պէս ես ալ երախտագիտութեան պարտք մ'ունիմ կատարելու, և չեմ ուզեր ապերախտ գտնուիլ. բայց մի վախեր, նորէն իրարու հետ կը տեսնուինք, և դու՝ կանուխ թէ ուշ՝ պիտի գաս ինծի հետ...:

Վաղերիա չպատասխանեց, գլուխը կռթնցուց եզրօրը ուսին վրայ և լացաւ նորէն. յետոյ հեծկտանքը բռնելով՝ հեռացաւ աղիւսաշէն տնակէն:

Մարդ մը աղանատես եղած էր Մարկեղոսի և Վաղերիայի հրաժեշտի ողջունին. սա ինքն էր Տիբերիսի նաւավարը, որ կործանած տան ողորմելի պատերուն մէջէն տեսած ու ճանչցած էր օրիորդը, որ երբեմն փափուկ զգացում մը կ'ազդէր իրեն վրայ, երբեմն ալ զայրոյթը կը շարժէր, վասն զի անոր դէմքը իրեն կը յիշեցնէր ոճրագործութիւն մը: Աչքովն հետեւելով Վաղերիայի, ծերունի Սարգիսը կը սեղմէր կոտուր՝ այսպէս ըսելով.

— Մեղաւորը պէտք է որ բնակի անմեղի տան մէջ. այդ օրիորդը՝ որուն վրայ այնչափ կը հիանայ Դեկոս փուլփոս, կը խաբէ իր բարեկամները ամօթալի կեղծաւորութեամբ. անոնք սրբուհի մը կը կարծեն զանիկա, մինչդեռ նա այցելելու կ'երթայ երիտասարդի մը և կու լայ անկէ

բաժնուելուն վրայ...: Դեկոս պէտք է որ զիտնայ ճշմարիտը, ես պիտի վերցնեմ անոր աչքերուն վրայի քողը, որպէս զի որոշ տեսնէ:

Մինչդեռ Նաւավարը խաբուած սուտ երևոյթներէն՝ վերջացնելու վրայ էր մեծ նախօտութիւնը, խեղճ Վաղերիան սաստիկ վշտացած Մարկեղոսի խորհրդաւոր վարձունքին վրայ, և խռոված այն տարակուսով թէ անիկա միացած ըլլայ Հոովմայ թշնամիներուն հետ, առաջ կ'երթար դէպ ի փարիոլայի հիւանդանոցը, չգիտնալով թէ ինչպէս պիտի արդարացնէ Մեծանիային դիմաց իր բացակայութիւնը:

Իրաւցնէ, պատրիկունին անոր կը սպասէր տագնապալից, և ամէն տեղ զանիկա փնտռելէն վերջը՝ հեռուէն տեսնելով զինքը՝ դէմը վազեց՝ ըսելով իրեն.

— Ինչո՞ւ հեռացար:

— Կրնայի հիմայ պատրուակով մը խաբել զքեզ, պատասխանեց Վաղերիա, բայց չեմ ուզեր սուտ խօսիլ. մի միայն պարզ և անսգտանելի պատճառ մը ստիպեց զիս այս տեղէն հեռանալու, առանց քու հաւանութիւնդ առնելու, բայց այդ պատճառը ինծի անձնական զաղտնիք մ'ըլլալով՝ չեմ կրնար քեզի յայտնել զայն:

Մեկանիա աչքերը սեւեռած նայեցաւ օրիորդին երեսը, իբր թէ ուզէր կարդալ անոր սիրտը. յետոյ ձեռքը անոր ուսին վրայ կռթնցնելով ըսաւ:

— Դուտոր, ես քեզի բան մը չեմ հարցնեմ, թէ ե խօսքերդ ինծի զարմանք ալ պատճառեն:

— Ես ճշմարիտը ըսի քեզի, վրայ բերաւ վաղերիա:

— Կը հաւատամ քեզի, աւելցուց պատրիկուհին, և դուրս ելաւ հիւանդանոցէն վշտագին օրիորդին հետ, որ հազիւ կրնար ցաւը ծածկել:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ԳՈԹԱՑԻՆԵՐՈՒՆ ԲԱՆԱԿԸ

— Ո՛հ, ինչո՞ւ հրեշտակային դէմք մը դիմակի տեղ կը ծառայէ անպիտան կնոջ, կ'ըսէր ինքնիրեն Դեկոս Փուլվիոս, որուն առջև ամբաստաններ էր նաւավարը զՎաղերիա. և այսպէս ըսելով կը շրջագայէր իր ննջասենեակին երկայնութեամբ, սաստիկ տագնապի մը մէջ ընկղմած:

Երկար ատեն տագնապալից շրջագայելէն վերջ, պատրիկը կանգ առաւ աւագէ ժամացոյցի մ'առջև, և անոր նայելէն ետքը՝ զոչեց. « Ժամանակը հասեր է, և ես չէի մտածեր »: Յետոյ աճապարանքով պճղնաւոր վերարկուն հագնելով՝ տունէն դուրս ելաւ և գնաց Հռովմէական Հրապարակը, և կանգ առաւ Կոնկորդիա տաճարին քով՝ ուր հաւաքուած կեցեր էր բազմութիւն մը մարդկան՝ դիտելու համար սայլերու և կառքերու երկար շարք մը՝ որ կեցեր էին տաճարին դիմացը:

Տասնէն աւելի էին սայլերը, զորս կը քաշէին Հռովմէական Դաշտին խողոր ու

քաջալանջ եզները, վրանին բեռ չունէին. իսկ կառքերը հինգ էին, և կը կոչուէին կառք ստեկակարաց¹, վասն զի երկու անիւներուն վրայ կը գտնուէր ատենակալներու փոխակրեայ թիկնաթոռը:

Դեկոս կամացուկ մը սահելով բազմութեան մէջէն՝ մտաւ տաճարը և մօտեցաւ սինկղիստոսներուն, որոնք հինգ հոգի էին և կը կրէին վրանին իրենց աստիճանին պատուանշանը, այսինքն է միջնածիրանի պճղնաւոր վերարկուն², որ եզերուած էր ծիրանիէ լայն ժապաւէնով մը և կ'իջնէր մինչև ոտքերը, բաց թողլով միայն կիսապրունգ կօշիկները³, որոնց մէկուն վրայ կար փղոսկրեայ մահիկաձև մը⁴:

Սինկղիստոսներէն ոչ շատ հեռու՝ գետինը դրուած էին տասը խոշոր տոպրակներ, որոնք կը բովանդակէին հինգ հազար լիտր ոսկի, ուրիշ քսան տոպրակներ՝ լեցուն երեք հազար լիտր արծաթով, և հինգ փոքրիկ տոպրակներ՝ լեցուն պղպեղով⁵. այս էր անա Հոովմայեցոց Գոթացիներուն բանակը ճամբած տուրքը:

1. Carrus Magistratum.

2. Toga laticlava.

3. Calcei.

4. Lunetta di avorio.

5. Պատմական է այս դէպքը:

Նախորդ օրերուն մէջ պատգամաւորութիւն մը գնացած էր թշնամիներուն բանակը, որպէս զի դաշինք զնէ որ Ալարիկոս հեռանայ, և պատգամաւորներէն մէկը՝ որ Վասիլ կը կոչուէր, բսած էր բարբառոսներու թագաւորին, թէ «Մի՛ կարծեր որ Հոովմայեցիք բոլորովին կորսնցուցած են զինուց վարժութիւնը, այլ մէկ սիրտ և մէկ հոգի եղած խուռն բազմութեամբ պիտի գան վրադ իրենց հայրենիքը պաշտպանելու համար»: «Աւելի լաւ», պատպանելու համար»: «Աւելի լաւ», պատպանած էր Ալարիկոս, և ամենահզօրի մը զոռոգութեամբ՝ ուզած էր որ իրեն յանձնեն թէ՛ քաղքին բանալիները և թէ՛ հոն եզող բոլոր գերիները:

Պատգամաւորութիւնը վհատած՝ Հոովմ դարձաւ, և երբ երկրորդ անգամ գնաց, այն ատեն Ալարիկոս խոստացաւ վերցնել պաշարումը, այն պայմանաւ միայն՝ որ Հոովմայեցիք տուրք վճարեն Գոթացիներուն: Ահազին էր Ալարիկոսին պահանջածը: Զոր հաւաքելու համար հարկադրուեցան օգնութեան հասնիլ Հոովմայեցի հարուստները (որոնք սակաւաթիւ չէին նոյն ատեն), վասն զի շատ պատրիկական ընտանիքներու ստացուածքը կը հասնէին մինչև չորս հազար լիտր ոսկի տարեկան եկամուտի, առանց հաշուելու իրենց ըն-

գարձակ կալուածներէն ընդունած գումարը՝ բայց այս ամէն բանով հանդերձ, պահանջուած տուրքը լրացնելու համար՝ հարկ եղաւ մերկացնել նաեւ երեսի վրայ ձգուած հեթանոսական մեհեաններուն ոսկեղէն և արծաթեղէն արձանները:

Դեկոս մօտեցեր էր սինկղիստոսներուն քով, որոնց մէջ կը գտնուէր նաեւ Պոմպէիանոս քաղաքապետն, որ Գոթացիներուն Հռովմ մօտենալու ատեն ստիպեր էր ծերակոյտը՝ որ նորէն հաստատէ հեթանոսական հանդիսաւոր զոհերը, զիտնալով հանդերձ որ արարողութեանց կատարուելու ատեն ոչ ոք կը գտնուէր մեհեաններուն մէջ, վասն զի կոոց պաշտօնն այլ եւս հետեւողներ չունէր ֆաւտենական — Քաղքին մէջ: Երիտասարդ պատրիկը իրեն անունը յափշտակող խաբեբային դէմ բողոքելէն վերջ՝ հրաման ընդունեցաւ ընկերանալու Գոթացիներուն բանակը գնացող պատգամաւորութեան:

Քաղաքապետին մէկ ակնարկութեամբ՝ գերիներն ու հասարակաց ծառաները բեռնաւորեցին տուրքը տանող սայլերը, յետոյ սինկղիստոսները ելան ատենակալաց կառքերուն վրայ, և Դեկոս փուլփուս նըստաւ անոնցմէ մէկուն քով, որ իր հօրը հին բարեկամն էր:

Ուղեկիցները կտրեցին անցան Հռովմայ ճամբաները լուռ ու տխուր բազմութեան մը մէջէն՝ որ հաւաքուած էր զանոնք տեսնելու համար. և գրեթէ իւրաքանչիւր հռովմայեցւոյ աչքերէն արցունք կը վազէր տեսնելով Գոթացիներուն տրուելիք ճոխ տուրքը:

Սալարայի դռնէն անցնելու ատեն՝ սինկղիստոսները ցաւօք սրտի կը յիշէին թէ ուրիշ անգամներ ծերակուտի անդամները օրէնքներ կու տային, իսկ հիմայ իրենք կ'ընդունին, և այն դռնէն շատ անգամ անցեր էին հռովմէական քաջամարտիկ լեցեանները՝ աշխարհիս ամէն կողմը տանելով իրենց յաղթական արծուանիշ դրօշները:

Գոթացիներուն բանակադրութիւնը կ'երկարածուէր Սալարայի ճամբէն մինչև Նումենտանա, և հակառակ կողմէն մինչև Պարիալի լեռները և Սինիենսի գետախառնոցները՝ Տիրերիսին հետ, գրաւելով շքեղ անտառները և այգեստանները, որոնք ամարանոցները և այգեստանները, որոնք այն ատեն կանգուն էին այն ընդարձակ կաճաւալ երկրին վրայ: Սալարիկոսի վրանը կաճաւալ էր դէպ ի կամուրջը խոտորոգ շրջուած էր դէպ ի կամուրջը, և անոր մօտ կը տեսնուէր Ժողովքի վրանը, ուր թագաւորին կողմէն խորհուրդի կանչուած էին բանակին գլխաւորները:

Բարբարոս գունդերը չափազանց նկար-
չական երեւոյթ մ'ունէին, և պատրա-
ստուած էին իրենց բովանդակ փառաւո-
րութեամբ երեւնալու տուրքը բերող պատ-
գամաւորներուն:

Բանակին մօտիկ կողմերէն յանկարծ
լսուեցաւ եղջերափողի մը ձայնը, և հա-
կարգի մտան Գոթացիները:

Ալարիկոս իր թագաւորական զգեստ-
ներով պճնազարդուած և բանակին զըլ-
խաւորներով շրջապատուած՝ դուրս ելաւ
վրանէն, և իրմէն քիչ մը հեռու կեցեր
էր Անգէլքերտ բանաստեղծը, որ տաւիղը
ձեռքն առած՝ իր պատերազմական երգե-
րը կը հնչեցնէր:

Շատ չանցաւ՝ հեռուէն տեսնուեցան
սայլերը, որոնք դանդաղաբայլ առաջ կու
գային. և երբ թագաւորական վրանին
առջև հասան՝ կանգ առին հոն, և յետոյ
սինկղիտոսները կառքերէն վար իջնելով՝
մօտեցան Ալարիկոսին:

Ամէնէն առաջ անցեր էր ծերունի սին-
կղիտոս մը՝ որ կը կոչուէր Փլաւիոս Նե-
մերիոս, Դեկոսին հօրը բարեկամներէն
մին. սա երբ հասաւ Ալարիկոսին առջև՝
ազնուական արժանապատուութեամբ մը
ձեռնով գլուխը, իր ընկերներուն կողմէն
ըսաւ.

— Հոովմ կը յդէ քեզի իրմէ պա-
հանջած տուրքդ, ո՛վ թագաւորդ Ալարի-
կոս, և մենք ծերակուտի անդամքս, ներ-
կայացուցիչք պատրիկներու և հասարակ
ժողովրդեան, կու գանք քեզմէ խոստում
առնելու՝ որ հեռանաս այս կողմերէն:

Գոհունակութեան ժպիտ մը փայլեցաւ
Ալարիկոսի շրթունքներուն վրայ, և ի
նշան ողջունի գլուխը ձեռնէն վերջը՝ ա-
ւելցուց.

— Երկնքի և զօրագունդիս առջև կ'եր-
դնում հեռանալ Հոովմէն, ինծի վերապա-
հելով նորէն դառնալու իրաւունքը՝ երբոր
ուզեմ:

Սինկղիտոսներու աչքերուն մէջ գայ-
րոյթն երեւցաւ երբ լսեցին այս խօսքերը,
և Փլաւիոս Նեմերիոս ծերունին վսեմու-
թեամբ մը գլուխը վեր բարձրացնելով՝
աւելցուց.

— Պահանջած տուրքդ շատ մեծ գո-
հողութիւններով ձեռք բերուեցաւ. եթէ
բանի մը պիտի չգայ, այն ատեն խոս-
տումդ նախատական ծաղրածութիւն մը
կ'ըլլայ: Մի՛ կարծեր որ մենք բոլորովին
ողորմելի և լքեալ հնք, յուսահատութեան
մի՛ տանիւր զմեզ, վասն զի կրնանք նո-
րէն այնպէս դառնալ, ինչպէս որ էինք
երբեմն: Կայսրէն և իր լեգէոններէն ալ

լըռւած թողուած՝ մենք դարձեալ կրնանք պաշտպանել զմեզ, իւրաքանչիւր հռովմայեցի յիշելով իր նախնեաց փառքերը, կատաղի կը դառնայ պաշտպանելու համար հայրենիքը, ազատելու համար իր ընտանի աստուածները օտարի լուծի տակէն, և եթէ նաև պիտի իյնայ, կ'իյնայ վեհութեամբ Աշխարհիս—Դշխոյին աւերակներուն տակ:

— Ես երգուրնցայ հեռանալ և երգմնազանցութիւն չեմ ըններ, ըսաւ Ալարիկոս:

— Եւ մենք կը բաժնուինք քեզմէ՝ վստահացած խոստմանդ հաւատարմութեան վրայ, աւելցուց Փլաւիոս Նեմեւրիոս, սեւեռած աչքերը դարձնելով Ալարիկոսին վրայ՝ որ ըսաւ.

— Բաժնուելէն առաջ պարպենք խաղաղութեան բաժակը:

Վայրկենի մէջ բացուեցաւ թագաւորական վրանին մէկ ծայրը, և տեսնուեցաւ սեղան մը՝ որուն վրայ պատրաստ դրուած էին խորոված ոչխար մը և բազմաթիւ գինիից սափորներ:

Պատգամաւորները մտան վրանը, և մինչդեռ Ալարիկոսն ալ անոնց հետեւելու վրայ էր՝ Դեկոս մօտենալով անոր՝ ըսաւ.

— Լսէ՛ ինծի, ո՛վ թագաւոր, կ'աղաչեմ քեզի:

— Ի՞նչ կ'ուզես երիտասարդ հռովմայեցի, պատասխանեց Ալարիկոս, համակրալից աչքով նայելով Դեկոսին գեղանի դէմքին վրայ:

— Բանակիդ մէջ մարդ մը կայ, որ յափշտակելով Դեկոս փուլվիոսի անունը՝ կ'արատաւորէ զայն. այդ անունն իմա է, ես միայն իրաւունք ունիմ զայն կրելու, և ով որ իրեն կը սեփականէ այդ անունը՝ խաբերայ մ'է նա:

— Երիտասարդ, եթէ անունդ յափշտակեր է, իրաւունք ունիս վրէժ խնդրելու: Երկուքնիդ ալ հռովմայեցի էք, թէև ձեզմէ մէկը իմ զինուորներուս զէնքը վրան առած է, ուստի ես չեմ ուզեր ձեզի դատաւոր ըլլալ: Ժողովքի վրանին մէջ կը գտնուի հիմայ յանցաւորը, գնա՛ հոն, և եթէ կուրծքիդ տակ կը բարախէ այրական սիրտ մը, կռուի զրգռէ զինքը քեզի հետ:

Դեկոս խելոյն գնաց թագաւորին ցոյց տուած տեղը, և հազիւ վրանին սեմին վրայ ոտքը կոխած՝ ետ քաշուեցաւ այլալաճ՝ գոչելով.

— Մարկեղո՛ս, դու Գոթացիներուն բանակի՛ն մէջ:

— Բարի եկեր ես Դեկոս, ըսաւ Մարկեղոս հեգնական ձայնով. դո՛ւ ալ, իմաստ

տուն բարեկամդ իմ, թողուցիր հռովմէա-
կան արծիւները՝ որպէս զի ապաստանա-
րան գտնես հիւսիսային հսկայ որդւոց մէջ:

Դեկոս կը նայէր իր հին բարեկամին
վրայ, սաստիկ զարմանքէն չկարենալով
առաջ տանիլ խօսքը. ուրեմն իր անունը
յափշտակողը Մարկեղոսն էր, Վաղերիայի
եղբայրը. անիկա՝ որուն կեանքը ազա-
տեր էր ինքը: Քիչ մ'ատեն լուռումունջ
մնալէն վերջը՝ իր զարմանքը փոխուեցաւ
զայրոյթի և արհամարհանքի. թեւերը
խաչաձև ծալլեց կուրծքին վրայ՝ և իր
բնիկ հանդարտութիւնը ստանալով՝ յուշիկ
ձայնով մը աւելցուց.

— Մարկեղոս, եթէ ձայնդ չլսէի, պիտի
չհաւատայի աչքերուս. անկարգ ունակու-
թիւններդ վերջապէս ստիպեցին զքեզ
հռովմայեցի անունդ ուրանալու: Օտարաց
զէնքերով զինուած՝ կը մատնես հայրե-
նիքն, և ասով ալ չզոհացած՝ կը յափըշ-
տակես անունս և զայն կ'արատաւորես:
Անիծեալ է ուրեմն արիւնդ, վասն զի այն-
չափ չար էակներու երակներէն կը վազէ:

Այս վերջին խօսքերն արտասանելու
ատեն, Դեկոս կ'ակնարկէր Վաղերիան,
որուն կարծուած կեղծաւորութիւնը իրեն
զգուանք կ'ազդէր:

— Ո՞ր սատանան մղեց զքեզ ետեւէս

Իյնալու ամէն տեղ քու յանդիմանու-
թիւններովդ, որոնք թէ՛ կը ձանձրացնեն
և թէ՛ կը զայրացնեն զիս, գոչեց Մար-
կեղոս. քու անունդ ականջիս իմինէս ա-
ւելի անոյշ հնչեց, անոր համար ինծի
սեփականեցի զայն. ա՛ռ, նորէն քեզի ըւ-
լայ, ինչ պիտի բնեմ զայն: Իմացուր
քաղաքացիներուդ որ Մարկեղոս Ներէոս՝
Գոթացիներուն հետ միացած կը կուռի,
և անհամբեր կը սպասէ այն վայրկենին՝
յորում թշնամի փաղանգներուն հետ մէկ-
տեղ պիտի կարենայ տիրել գոռոզ Հռով-
մին:

— Վատ, իմ շրթունքս խօսք չեն
գտներ՝ բացատրելու համար թէ ես որ-
չափ կ'ատեմ զքեզ, պատասխանեց Դե-
կոս՝ դառնացած Մարկեղոսի լրբութեան
դէմ, որ կը պարծենար իր մատնիչութեան
վրայ:

Վաղերիայի եղբայրը կատաղութենէն
բոլորովին կապուտ դարձաւ, և խռպոտ
աղաղակ մը հանելով՝ զիմեց պատրիկին
վրայ, ինչպէս թէ ուզէր վիրաւորել զա-
նիկա դաշոյնով՝ զոր հաներ էր գօտիէն.
բայց բարկութիւնը զսպելով՝ որ զինքը
այսպիսի ամօթալի ոճրագործութեան մը
կը մղէր, ետ քաշուեցաւ, և զողոթնուն
ձայնով աւելցուց.

Տիբերիսի Նաշավարը

— Դու ատեն մը իմ կեանքս ազատեցիր, հիմայ ալ ես քուկինդ, քանի որ չսպաննեցի զքեզ, ուրեմն ալ ես քեզի պարտական չեմ:

Դեկոս բնաւ չայլալեցաւ. այլ բոլորովին տոգոյն և անխռով մնաց՝ առանց քայլ մ'ալ ետ քաշուելու Մարկեղոսի կատաղութեան դէմ, և մատնիչին խօսքերը լսելով՝ ծիծաղեցաւ զառնապէս և պատասխանեց.

— Այնչափ չեմ վախեր բարկութենէդ որչափ աւելի կը զարմանամ վեհանձնութեանդ վրայ, և անգամ մ'ալ կը կրկնեմ քեզի, որ մեծ է յանցանքդ:

— Ո՛հ, լռէ՛ ալ եւս, պոռաց Մարկեղոս, և բարկութենէն կուրցած՝ թեւը երկընցուց որպէս զի զարնէ Դեկոսի երեսին:

Դիակի մը գոյն առած՝ Փուլվեանց սերունդը կատաղաբար բռնեց Մարկեղոսի թեւէն, և իր կարջնեղ ձեռքին մէջ զայն ուժով մը սեղմելով՝ վրայ բերաւ.

— Ես կրնայի կտրել այս ձեռքը որ ուզեց նախատել զիս, և որուն այս ըրածը ինծի նախատինք պիտի չհասցնէր, վասն զի մատնիչի ձեռքը չի կրնար աղտեղել համեստ քաղաքացւոյն պատիւը: Եթէ ես քրիստոնեայ չըլլայի, պիտի անիծէի այն օրը՝ յորում կեանքդ ազատեցի...: Կը բաժ-

նուիմ քեզմէ, թող ներէ քեզի Աստուած և լուսաւորէ՛ մոլորեալ միտքդ. ես քեզմէ աւելի վեհանձն գտնուելով՝ կը ծածկեմ անունդ Հոովմայեցուց առջև, որպէս զի ամէնուն անէծքին չեն/թարկեմ զայն:

Այս ըսելով՝ Դեկոս ելաւ Ժողովքի վրանէն, գնաց դէպ ի սինկղիստաներուն կողմը, որոնք կառքերու մէջ նստած՝ մեկնելու վրայ էին: Դեկոս երբ կ'անցնէր Ալարիկոսի վրանին առջեւէն, Գոթացիներու թագաւորը աչքը դարձնելով անոր վրայ՝ նախատական կերպով մ'ըսաւ հետեւեալ խօսքը, զոր չլսեց Դեկոս.

— Վատասիրտ մ'է սա, որ վախցաւ իր թշնամւոյն սուրէն:

Ալարիկոս չէր գիտեր որ շատ անգամ աւելի քաջասրտութիւն է ընդունած նախատինքի մը ներելը՝ քան թէ վրէժխընդիր ըլլալը:

— Ուրեմն, տեսա՞ր խաբերան: Ո՞վ է նա, ի՞նչ է անունը, հարցուց Փլաւիոս Նեմերիոս ծերունին:

— Այնչա՞ն ռամիկ մը, որ արհամարհանքի միայն արժանի է, պատասխանեց պատրիկը: Յետոյ չուզեց կառք նստիլ, և պէտք զգալով միայնութեան և շարժումի՝ իր հոգւոյն զայրոյթը խաղաղելու համար, ուզեց ոտքով վերադառնալ Հոովմ,

և հեռուէն հետեւեցաւ կառքերուն՝ որոնք փողիներու ամպի մը մէջ սրարշաւ հեռացան իր աչքերէն:

Դանդաղաքայլ առաջ երթալով Սալարայի ճամբուն երկայնութեամբ, Դեկոս երբեմն երբեմն կանգ կ'առնէր, մերթ ետեւ դարձնելով զլուսը՝ Գոթացիները տեսնելու համար, որոնց զէնքերը կը փայլէին արեւուն ճառագայթներուն տակ, և մերթ աչքերը դարձնելով դէպ ի Հոովմ, որուն վրայ խտացած կեցեր էր սեւորակ ամպ մը՝ իբր յառաջընթաց անմիջական փոթորկի:

— Թշնամեաց բանակը ոսկէզօծ է արեւուն ճառագայթներով, և Հոովմի վրայ կը գոռայ փոթորիկը. խեղճ հայրենիք, սուր զնացին մեծութիւններդ: Որդիքդ կ'ուրանան զքեզ, և մօտ ես իշխալու բարբարոսներու ձեռքը—, կը խորհրդածէր Դեկոս ինքնիրեն. և ահա յանկարծ իր տխուր մտածութիւնները ընդհատուեցան երգով մը՝ որ կը լսուէր իր մօտէն: Հնչուն էր ձայնը՝ որ տխրագին և լի աշխուժիւ՝ կ'եղանակաւորէր երգը, որու բանաստեղծութիւնը կը համապատասխանէր պատրիկին մտածութիւններուն, որ կանգ առաւ զայն լսելու համար. և հետեւեալ տրտմալից և յուսալից խօսքերը հասան իր ա-

կ'արտասուեալ դու Հոովմ, ինչու կ'արտասուես¹. —

Կը մըռնչէ իւր զրանց դէմ զունդ խուժաղութ. Զուրկ սուսերէ, հեծեճազին և նըկուն,

Այսքան ցաւոց մէջ օգնական մը չունի:

Մէկիկ մէկիկ իր հինաւորաց պըսակէն

Խլած են զոհար ակունքն ու փայլ լուսաշող.

Իր նահանգներն՝ իբրեւ անշէն անապատ,

Թըշուառութեանց, կողոպուտից բոյն դարձան:

Թըրջած աչկունքն իր պարզելով ցաւազին՝

Աւանաններէն մինչ ի Սիււլլա կը դիտէ.

Ի՛ մաքն տեղ իր քաջամարտիկ անկեկոց

Կը նըշմարէ անթաղ վըտիտ ոսկրոտին:

Իր ծիծաղկոտ օրերուն կեղծ մտերիւններն՝

Իր ցաւերուն մէջ խուլումունջ են դարձեր.

Եւ արդ ընկճուած այսքան ահեղ ճըզուներէ,

Զունենալով մէկ մ'յուսատու՝ կը մեռնի. —

Ո՛չ, չըմեննի պիտոր. Աստուած իր հետ է,

Գաղտնիք մ'իրեն կայուն նոր զահ կը կազմէ.

Ո՛րքան դափնին կապիտոլեան կը նուազի,

Վատիկանի խաչն աշնցան վեհ կ'ամբառնայ:

Բարձրացուր, Հոովմ, ընկճեալ քու զլուխդ արքունի,

Դըշխոյ ես դու, և տակաւին յաղթական.

Զի ուր նըշման ընկճըտդին² կը յաղթէ:

Ո՛չ, չի զօրեր հոն բըռնութիւն ընկճողին:

Եւ թէ վայրկի մ'աւ չարբու ձեռքն իշխայ,

Բայց սըրբանուէր երկրիդ պըզոճդ հետքն ոտից

Պիտի ըլլայ փոշոյ նըման՝ որ կ'իջնէ

Տաճարներուդ վրայ, և քամին կը թըռցնէ:

Մի՛ բնաւ հոգար, թէ սպառնալից և դաժան,

Կը գոչէ զրանցըդ դէմ խուժան անհաւատ,

1. Քերթուած Ատուլփոս Քիւլէ դը Լա Գրանտի.

2. Այսինքն՝ Ս. Խաչը՝ չարչարուողին Քրիստոսի:

Մէ՛, մի՛ վախնար երբեք մոլի ամբոխէն,

Այլ աղօթէ՛ լոկ որ Երկինք ուղղէ զայն:

Նաև հիշրայ մ'ալ կատաղի թէ երբեք

Իշխէ խեթկեւ մարմարներուդ դէմ ուժգին,

Պիտի ըզգայ՝ թէ դուն ալեաց մէջ ժայռ մ'ես,

Եւ վերամբարձ վրսեմ Քաղաք Աստուծոյ:

Վաստահ բազմէ՛ օն արքունի զահիդ վրայ

Զոր քեզ Երկնից զաղտնիք կու տան անասան:

Եւ թէ մերժէ Կապիտուլ դրօշն Յիսուսի,

Վատիկանի սուրբ Խաչըն քեզ կայ պաշտպան:

— Ո՛հ, Խաչը՝ որ հսկայաձև կը կանգնի
Հոռմի բարձր բլուրներուն վրայ, պիտի
տապալէ զանիկա որ կը յանդգնի պըղ-
ծել մարտիրոսներու երկիրը: Կայսերաց
Հոռվմը հզօր էր, բայց ապագայ դարերու
բովանդակ աշխարհը պիտի խոնարհի Քրիս-
տոսի Հոռվմին առջև, գոչեց Դեկոս յա-
փըշտակուած լսած երգէն: Յետոյ նայ-
ուածքը չորս կողմը դարձուց, որպէս զի
զանէ երգիչը. և ահա տեսաւ երիտասարդ
մը տարօրինակ կերպով հագուած՝ որ
նստած էր Հասարակապետութեան ժամա-
նակէն մնացած հին գերեզմանի մը աւե-
րակներուն վրայ: Սա պտըտող հրապա-
րակախօս մ'էր, որ պանդխտօրէն կը շրջէր
հեռաւոր երկիրներ իբրև բախտախնդիր. և
տեսնելով Գոթացիներուն բանակը՝ ներշնչ-
ուեց և յանկարծակի յօրինեց էր այն
երգը՝ զոր սրտի յուզումով լսած էր Դե-

կոս: «Հայրենիքէն մեկնողին վերջին ող-
ջոյնը տխուր է և միանգամայն հանդի-
սաւոր. թո՛ղ ստուգուին քու խօսքերդ,
ո՛վ ապերջանիկ, որ քիչ ատենէն թափա-
ռական պիտի շրջիս հեռու ծննդավայր
երկրէդ», ըսաւ պատրիկը. յետոյ ի նշան
ողջունի՝ ձեռքը երկնցուց դէպ ի երգիչն,
և նորէն ճամբայ ելաւ:

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԱՄԲԱՍՏԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հինգ օր անցեր էր Դեկոսին Գոթացի-
ներուն բանակը երթալէն ի վեր, և այս
միջոցին Ալարիկոս պաշարումը վերուցեր
էր, և արդէն սկսեց էին երեւնալ անոր հե-
ռանալուն ուրախալի արդիւնքները. վասն
զի սովն օրէ օր աւելի կը նուազէր, և
ամէն ոք կը յուսար որ ժանտախտն ալ
կամաց կամաց պիտի դադրի, քանի որ
անիկա արդէն իր ընթացքը կատարեց էր
այնչափ զոհեր հնձելով: Դեկոս Գոթացի-
ներու բանակէն դառնալէն վերջը՝ դեռ ան-
գամ մը միայն տունէն դուրս ելեր էր, որ-
պէս զի երթայ Հերոնիմոսին պատմէ իր

ճամբորդութեան արդիւնքը: Սուրբ Վարդապետը աղաչեց պատրիկին՝ որ Վաղեւրիային չյայտնէ Մարկեղոսի մատնչութեան լուրը, որով սաստիկ պիտի վշտանար խեղճ օրիորդը: Դեկոս լուռումունջ կեցած՝ լսեց Հերոնիմոսին տուած գովեստը բարեպաշտ աղջկան վրայ, և սրտին խորը ունեցած զայրոյթը զսպելով՝ խօսք մ'ալ չհանեց բերնէն՝ որ տարակոյս ձգէր օրիորդին առաքինութեանց վրայ, որ իր աչքին խորագէտ և անպիտան աղջիկ մը կ'երեւնար:

Գոթացիներու բանակէն դառնալուն հինգերորդ օրը, իրիկուան դէմ, Դեկոս ուզեց տեսութեան երթալ Ասելլա պատրիկունհւոյն՝ որ հիւանդ պառկած էր: Ճամբան երթալու ատեն նա կը կրճտէր ակռաները՝ մտածելով որ նորէն պիտի տեսնէ մատնիչին քոյրը. երբ պատրիկունհւոյն տան առջեւը հասաւ՝ տեսաւ հոն Սարգիսը, որ նոյնպէս կ'ուզէր այցելել պատրիկունհւոյն, որպէս զի տեղեկութիւն տայ անոր՝ չքաւոր ընտանիքի մը մասին:

Դեկոս քաղաքավարութեամբ ողջունելով Նաւավարը՝ վեր ելաւ սանդուխէն, որ կը տանէր Ասելլայի ճերմակ սենեակը. բայց դեռ հոն չհասած՝ անցաւ սրահէ մը՝ ուր անկիւն մը քաշուած նստեր էր Միլոս:

Երկու այցելունները չնշմարեցին թզուկը, որ սարսափահար եղաւ Սարգիսը տեսնելով, ինչպէս որ ուրիշ անգամ մ'ալ հանդիպած էր անոր՝ Ապպեան ճամբուն շրջակայքը. և երբ տեսաւ անոր քովընտի սենեակը մտնելը, ձեռքերը գլխուն վրայ դնելով սկսաւ ընդհատ ձայնով թոթովել.

— Տեսիլ մը չէ՞ արդեօք...: Լսեցի ես անոր ձայնը. չեմ սխալիր, ինքն է...: Ծեր, խղճի խայթին ծանրութեան տակ կորացած, ռամկական զգեստ մը հագած, Հոովմ դարձած է...: Ի՞նչ պէտք եմ ընել...: Որո՞ն խորհուրդ հարցնել...:

Այս անկապ խօսքերը արտասանելով՝ Միլոս կամացուկ մը մօտեցաւ դրան՝ լսելու համար թէ ինչ կը խօսուէր սենեկին մէջ, ուր մտեր էր Տիբերիսի Նաւավարը:

Դեկոսի և Նաւավարին ներս մտած պահուն՝ Հերոնիմոս իր սովորութեան համեմատ՝ գիրք կը կարդար բարեպաշտ կիներուն: Մեղանիա և Վաղերիա կը մանէին, և օրիորդը բոլորովին մաղձոտեր էր՝ շաւունակ Մարկեղոսին վրայ մտածելով:

— Կ'օգնեմ ես ըսած ընտանիքիդ, և վաղը Մեղանիան ալ կը տանի իր ողորմութիւնը, ըսաւ Ասելլա, Սարգիսին խօսքերը լսելէն վերջը:

— Օրհնեալ ըլլաս դու, ո՛վ պատրի-

կուհի, աղքատին օրհնութիւնը պիտի բանայ քեզի երկնքի դռները, պատասխանեց Սարգիս:

— Լաւ կ'ըսես, Սարգիս, աւելցուց Հերոնիմոս. աղքատին օրհնութիւնը կը հասնի մինչև Աստուածորդւոյն գահը, որ կամաւորապէս աղքատացաւ և մեր վրայ պարտք դրաւ ողորմութիւնը, բայց ոչ թէ փարիսեցւոյն ողորմութիւնը, որ փող զարնել կու տար ըրած ողորմութիւնը ուրիշներուն իմացնելու համար, այլ այն ողորմութիւնը՝ զոր գիտեն ընել Ասելլա և Մեխանիա և ուրիշ շատ պատրիկներ «Թո՛ղ գովեն զձեզ անօթիներու աղիքները, ո՛վ դստերը, և օրհնեն զձեզ անոնց շրթունքները: Ուրիշները թո՛ղ եկեղեցիներ շինեն, անոնց պատերը մարմարիոններով դրուագեն. թո՛ղ փղոսկրով և արծաթով զարդարեն դռները, և պատուական քարերով՝ խորանները: Զանոնք չեմ պախարակեր, չեմ դատապարտեր, թո՛ղ իւրացանչիւր ոք կրօնքի համար ընէ՝ ինչ որ իրեն լաւ կը թուի. լաւագոյն է այնպէս ընել՝ քան թէ նստիլ դիզուած հարստութիւններու վրայ. բայց դուք ուրիշ բանի համար նուիրած էք զձեզ, այսինքն է՝ հագցնելու ըզ՝ Բրիստոս աղքատներու և հիւանդներու մէջ, և կերակրելու զինքը անօթիներու մէջ, և

հիւրընկալելու անոնց մէջ՝ որոնք տեղ մը չունին հանգչելու և մանաւանդ յընտանիսն հաւատոյ՝»։ Սուրբ է ձեր առաջադրութիւնը, և Աստուած հաշուի պիտի առնէ զայն:

— Ահ, կեղծաւորութենէն աւելի գէշ բան չկայ բնաւ, որով մէկը կ'ուզէ առաքինի ձեւանալ, ըսաւ Վաղերիա:

— Խեղքով կը խօսիս, ո՛վ դուստր, վրայ բերաւ Հերոնիմոս:

Վաղերիայի խօսքերը լսելուատեն՝ զայնուրիշ փայլակ մ'անցաւ Նաւավարին դէմքին վրայէն, և աւամայ՝ ինչպէս թէ իր կամքէն զօրաւոր ուժէ մը մղուած՝ արհամարհական կերպով մ'աւելցուց.

— Այո՛, օրիորդ, ամէնէն ամօթալի յանցանքն է կեղծաւորութիւնը. և դու որ առաքինութեան դիմակին ներքե կը քողարկես չար հոգի մը՝ լաւ պէտք ես գիտնալ զայն:

Վաղերիա բոլորովին զեղնած կեցած տեղէն ելլելով՝ լուրջ դէմքով մը մօտեցաւ Նաւավարին և ըսաւ անոր որոշ ձայնով.

— Ինչո՞ւ կը նախատես զիս: Ի՞նչ է իմ յանցանքս. խօսէ՛...:

1. Առ կուսանն Դեմետրիադէ, Ս. Հերոնիմոս. Թղ. ԺԸ:

վաղերիայի ձայնը ցնցեց Սարգիսի սրբ-
տին նեարդները. պապանձած՝ չկրցաւ պա-
տասխանել, և դէմքը ծածկեց ձեռքերովը:

— Ծեր, ինչո՞ւ առաջ ամբաստանեցիր
այս կոյսը և հիմայ կը լռես, ըսաւ Հերո-
նիմոս խիստ կերպով. խօսէ՛, ճերմակ մազդ
պէտք է սորվեցուցած ըլլար քեզի՝ որ
պէտք չէ ամբաստանել մէկը՝ առանց պատ-
ճառը զրուցելու:

— Կը զառանցէ նա, աւելցուց Դեկոս,
վախնալով որ չըլլայ թէ Նաւաժարը մէջ-
տեղ հանէ վաղերիայի ենթադրուած յան-
ցանքը:

— Շուտ ըրէ՛, ըսածիդ մեկնութիւնը
տո՛ւր, եթէ չես ուզեր ստախօս կոչուիլ.
չե՞ս գիտեր որ կուսի մը պատիւը սրբա-
զան է, և Աստուած անողորբելի է զայն
ոտնակոխ ընողին դէմ, գոչեց Մելանիա՝
զայրութէն կայծակներ ցայտելով աչքե-
րէն. յետոյ գորովով մը սեղմեց վաղերիայի
ձեռքը, ինչպէս թէ ուզէր սփոփել զա-
ռանցեալը:

— Չեմ ստեր, ըսաւ Սարգիս, տեսայ
ես ձեր այն սուրբ կարծածը՝ որ անցեալ
օրերը ծածուկ կ'երթար Ապպեան ճամ-
բային մօտերը գտնուող առանձին տուն մը՝
գեղանի երիտասարդի մը հետ տեսնուելու
համար, ուսկից լալով բաժնուեցաւ:

վաղերիա սկսաւ հեծկտանքով լալ, և
այս լացն իբր նշան մը թուեցաւ անոր
խիղճի խայթին և ամօթին:

Մելանիա սոսկումէն դողաց՝ յիշելով
որ իրաւցնէ վաղերիա փախստեամբ թո-
ղուցեր էր հիւանդանոցը երեք ժամու չափ,
ուստի ինքն ալ զանիկա յանցաւոր հա-
մարելով՝ մէկդի թողուց անոր ձեռքը:

վաղերիա իսկոյն վեր վերցուց գլուխը,
և իր դէմքին վրայ երեւցաւ համակամեալ
և ցաւալից արտայայտութիւն մը. խեղճն
այս անպատուութիւնը իբր քաւութիւն
մ'ընդունեցաւ իր անցեալ կեանքին, և
Մարկեղոսը չմատնելու համար՝ չուզեց
յանցանքը վրայէն նետել, այլ միայն ըսաւ.

— Ես անմեղ եմ, և այս տունէս ար-
տաքսուելէս առաջ՝ պիտի օրհնեմ զիս հիւր-
ընկալողը և միայնակ պիտի դառնամ նո-
րէն խեղճութեան մէջ, որ այլ եւս այնչափ
չի սարսափեցներ զիս, որովհետեւ հիմայ
հաւատք ունիմ Աստուծոյ վրայ:

— Կեցի՛ր կեցած տեղդ, օրիորդ, ըսաւ
Հերոնիմոս, որ վաղերիային խօսելու ա-
տենը սեւեռեալ աչքով մը կը նայէր անոր
երեսին և գուշակեր էր անմեղութիւնը.
Կեցի՛ր, և վեր բռնէ գլուխդ. Աստուծոյ և
մարդերու առջև ես անմեղ կը հրատա-
րակեմ զքեզ:

Վաղերիա ցնծութեան աղաղակ մը հանեց, և Մելանիա սեղմեց զանիկա կուրծքին վրայ. Հերոնիմոս զինքն անմեղ կը հրատարակէր, նա չէր կրնար խաբուիլ, և Մելանիա ու Ասելլա հաստատապէս կը հաւատային անոր խօսքին:

— Այո՛, Վաղերիա անմեղ է, և դու, ո՛վ պատրիկդ կողոլիոս Վարրոն, ամբաստանեցիր քու աղջիկդ, գոչեց Միլոս, յանկարծակի նետուելով Նաւավարին առջև, որ մէկէն ետ քաշուեցաւ թզուկին դիմացէն, իբր թէ սպառնալից հսկայ մը տեսած ըլլար, և մագերը զլիսուն վրայ դիզուած՝ գոչեց.

— Վերտումնոս...: Վերտումնոսի ուրուականը կը հալածէ զիս...:

— Կը սխալիս, ես ուրուական չեմ. այլ նոյն ինքն եմ՝ զոր դու ուրիշ ատեն նորէն Վերտումնոս անուանեցիր և ուզեցիր սպաննել. բայց Աստուած արգար է իր դատաստաններուն մէջ: Ես անմեղս՝ որ մահացու կերպով վիրաւորուած էի՝ կենդանի մնացի, և դու ոճրագործդ՝ խիղճի խայթովդ տանջուած՝ օտար երկիրներ թափառական շրջելէն վերջ՝ ծերացած դարձար հայրենիքդ, աղջիկդ ամբաստանելու և վատահամբաւելու համար:

— Կը ստես, ես մանչ զաւակ մը միայն ունէի, գոչեց Նաւավարը:

— Երբ դու երեսի վրայ թողուցիր ամուսինդ, նա իր արգանդին մէջ կը կրէր աղջիկ զաւակ մ'ալ, և անկէ վերջը դեռ ապրելով աշխարհք բերաւ զայն:

Այս տեսարանիս հանդիսատեսները զարմացած և լուռումունջ մնացեր էին: Վաղերիա չէր կրնար ինքնիրեն գալ ապշութենէն, և ձեռքերը կ'երկնցնէր իր հօրը, բայց չէր համարձակեր մօտենալ անոր՝ վախելով որ կը մերժէ զինքը:

— Ո՛հ, ամէնէն անիծուած, ճակտիս վրայ կայէնի նշանով պիտի իջնեմ ես անդունդին մէջ...: Չկայ զթութիւն հրէշալին հօր մը և ոճրագործ էրկան մը համար, գոչեց Սարգիս լի յուսահատութեամբ:

— Ո՛վ մարդ, անսահման է աստուածային ողորմութիւնը, և յանցանք մը չկայ՝ որ չքաւուի ապաշխարութեամբ. ես Աստուծոյ պաշտօնեան՝ կ'ըսեմ քեզի մի՛ յուսահատիր, ըսաւ Հերոնիմոս, յուզուած ծերունւոյն ցաւալից վիճակէն:

— Հայր, մօրս սիրոյն համար ես կը ներեմ քեզի, գոչեց Վաղերիա, մօտենալով Սարգիսին՝ որ ետ քաշուեցաւ, և վերջը ջղաձգական դողէ մը բռնուելով՝ զգայազիրկ գետին ինկաւ:

Հերոնիմոս և Դեկոս խսկոյն վերուցին գետնէն թալկացած ծերունին, և անկէ

ուրիշ սենեակ մը փոխադրելով՝ հանգչեցուցին անկողնի մը վրայ, ամէն ջանք ընելով որպէս զի արթնցնեն զինքը:

Այս պահուն Վաղերիա սենեկին մէկ անկիւնը քաշուած՝ ծնրադիր կ'աղօթէր ջերմեռանդութեամբ: Ապերջանիկ օրիորդ, անցեալ օրերը Աստուծոյ թողութիւն կը հայցէր Մարկեղոսին համար, հիմայ ալ դժբախտութեամբ լեցուած՝ հարկադրուած էր հայցել նոյնը իր ոճրագործ հօրը համար:

Ամէնէն աւելի շփոթեր էր Դեկոս՝ որ կ'երթար ու կու գար, ինչ ընելիքը չգիտնալով. և միանգամայն սաստիկ կը ցաւէր Վաղերիան յանցաւոր կարծելուն վրայ, և կը կատէր Սարգիսին դէմ՝ որ օրիորդը ամբաստաններ էր: Յետոյ նա Միլոսը մէկ կողմը կանչելով՝ ուզեց տեղեկանալ անկէ Վաղերիայի հօրը պատմութիւնը. բայց թզուկը պատասխանեց անոր՝ թէ հոգեվարքի մը անկողինին բով երգուընցած էր լռութիւն պահելու այս մասին:

Ասելան ալ նոյնպէս շատ շփոթեր էր, և հագլւ կրցեր էր դողդոջուն քայլերով Վաղերիային բովը գալ, միսթարելու գանիկա իր բրիստոնէական քաղցրութեամբ լի խօսքերով:

Ընդհակառակն Մելանիա անվրդով էր,

և կը հետեւէր Հերոնիմոսի օրինակին, որ ամենայն եռանդեամբ օգնութիւններ կը մատուցանէր պառկած հիւանդին:

Գիշերը յառաջանալուն՝ Սարգիս նորէն քիչ մը ինքնիրեն եկաւ, բայց յանկարծ բուռն ջերմէ բռնուելով՝ սկսաւ զառանցել, ու խառնափնդոր և անկապ խօսքեր հանել բերնէն. մերթ ինքզինքը Ափրիկէի անապատներուն մէջ կը կարծէր և թեւ բայիդի ճգնաւորներուն վրայ կը խօսէր, և մերթ բազմախորտիկ սեղանի մը վրայ կ'երեւակայէր ինքզինքը, և զուարթ բաւեմաղթութիւն մը կ'արտասանէր կոկորդային ձայնով:

— Միայնակ թողուցէ՛ք զիս ծերուն հետ, ըսաւ Հերոնիմոս:

— Ամէնքն ալ հնազանդեցան. և սուրբ Վարդապետը նստաւ ծերունւոյն անկողնին մօտ, ինչպէս որ շատ ամիսներ առաջ նստեր էր հոգեվար Մարկեղոսին բով:

— Արիացիր, դուստր, և համակամէ՛ Աստուծոյ կամքին, ըսաւ Ասելա Վաղերիային:

— Արիութիւն չունիմ, պատասխանեց օրիորդը. քիչ մ'առաջ կ'ուզէի ծնրադիր աղօթել, բայց շրթունքներս չբացուեցան, և անկարելի եղաւ ինծի միտքս երկինք բարձրացնել:

— Աստուծոյ հաւասարապէս ընդունելի են բարի դիտաւորութիւններն ալ, աւելցուց Մելանիա:

— Արիութիւն չունիմ հօրս մահը տեսնելու և համակամելու, վրայ բերաւ Վաղերիա: Գտնել զանիկա և նորէն կորսնցնել, և կորսնցնել մանաւանդ իր խղճի խայթէն տանջուած... խիստ ծանր է այս:

— Աղօթէ՛, դուստր, աղօթէ՛ Անոր՝ որ ըսաւ. « Բաղխեցէք, ու պիտի բացուի ձեզի », ըսաւ Ասելլա: Քու տարիքիդ ես ալ կը հեծէի հոգեվար մօրս անկողինին քով: Ո՛հ, չկայ հոգին տանջող այնպէս ծանր ցաւ մը՝ ինչպէս տեսնել հարազատ մօր մը տանջուիլը... Բժիշկները զինքը բուրրովին ձեռքէ թողուցեր էին, և այլ եւս յոյս չկար մարդկային գիտութենէն: Այն ատեն դիմեցի ես այն գերագոյն Բժիշկին՝ որ ամէն ցաւի համար դեղ մ'ունի, հաւատքով վստահացայ աղօթքի զօրութեան վրայ, և ահա մայրս ազատեցաւ...: Աղօթէ՛ ուրեմն, ո՛վ դուստր, Աստուած կը լսէ քեզի, վասն զի կը լսէ միշտ կրող ու աղօթող սիրտերու պաղատանքի ձայնին:

— Աստուած ամենակալ, աղէ՛ ազատէ՛ հայրս, և ուզէ որ ես կարենամ քաւել անոր յանցանքները, գոչեց Վաղերիա ծունր դռնելով:

Մելանիա, Ասելլա և Դեկոս նոյնպէս ծունր դռին և իրենց աղօթքը միացուցին Վաղերիայի աղօթքին:

— Դժբախտը կը ննջէ հանդարտօրէն, ըսաւ Հերոնիմոս, երեւնալով սենեակի սեւ մին վրայ:

— Շնորհակալ եմ, Աստուած իմ, օրհնեալ ըլլաս յաւիտեանս, գոչեց օրիորդը, երախտագիտութեամբ լի աչքը դարձնելով մարմարիոնէ խաչելութեան մը՝ որ կախուած էր սենեակի պատէն:

— Հիմայ կը ննջէ, վրայ բերաւ Հերոնիմոս, և դեռ եւս շատ օրեր պէտք պիտի ունենայ հանգստեան, վասն զի եթէ չեմ սխալիր, բանավարութիւնը խանգարուած է...: Բայց ո՛ւր ծածկուած է թրջուկը: Կ'ուզեմ տեսնել զանիկա:

Մելանիա անմիջապէս գնաց փնտռելու Միլոսը, և քիչ վերջը օգնելով բերաւ նա հետը խեղճ թղուկը՝ որ սաստիկ այլայլութենէն տկարացած հազիւ կը քալէր:

— Միայնակ թողուցէ՛ք զմեզ, ըսաւ Հերոնիմոս:

Ամէնքը հեռացան, և Միլոս՝ այլայլած Հերոնիմոսի վեհափառ ներկայութենէն, կ'ուզէր գետինը անցնիլ:

— Քու խօսքիդ համեմատ՝ Սարգիս կոչուողը վարրոն պատրիկն է ուրեմն, այնպէս չէ՞, հարցուց Հերոնիմոս:

— Այո՛, նոյն ինքն է, թէ և իր օրինաւոր որդին Մարկեղոս Ներէոս կը կոչուի՝ իր մօրեղբօրն անուանով, և այսպէս ուզեց կղողիոսի ամուսինը, պատասխանեց Միլոս:

— Կղողիոս ուրեմն յանցաւոր է:

Միլոս գլուխը ծռեց, քիչ մ'ատեն մը տածկոտ մնաց, ինչպէս թէ կը վախէր խօսելու. յետոյ սիրտ ընելով՝ աւելցուց.

— Այո՛, յանցաւոր է նա, և իր դժբախտ ամուսինը վախնալով որ չըլլայ թէ իր որդիքը՝ շուտ թէ ուշ՝ իյնան հօր մը ձեռքը, որուն չար օրինակը կրնար զիրենք ապականել, մեռնելէն առաջ յանձնեց զանոնք իր եղբօրը, որ և շատ անհոգութեամբ կատարեց իր խնամակալութեան պարտքը:

— Ինչ էր ուրեմն Կղողիոս վարրոնի յանցանքը:

— Այդ բանը չեմ կրնար ըսել, իմ ըրած հանդիսաւոր խոստումս կ'արգելու զիս. բայց եթէ դու կ'ուզես արձակել զիս հոգեվար տիկնոջ մը անկողինին քով ըրած երդումէս՝ այն ատեն ես կը պատմեմ քեզի վարրոնի ընտանեաց ցաւալի պատմութիւնը:

Հերոնիմոս լռեց, և մեղմաձայն աղօթք մ'արտասանելէն վերջը՝ վրայ բերաւ.

— Ես չեմ կրնար ըսածդ ընել, բայց վաղերիայի և իր յանցաւոր եղբօրը բարւոյն համար եթէ հարկ ըլլայ յայտնել այդ տխուր գաղտնիքը, այն ատեն Սարգիսի ժառանգը կրնայ լուծել քու խոստումդ: Հիմկուհիմայ յուսանք որ Կղողիոս վարրոն խոստովանութեամբ կը քաւէ իր յանցանքները: Արդ հանգչէ՛ դու, ո՛վ խեղճ ապերջանիկ, և քունի մէջ փնտռէ վշտերուդ մոռացումը, այսօր բաւական կրեցիր, իւրաքանչիւր օր ունի իր տառապանքները, և մարդը՝ որ խուսափուկ ստուերի պէս կ'անցնի աշխարհիս վրայ՝ զուր տեղ կը խռովի ու կը յուսահատի:

Թգուկէն բաժնուելէն վերջը՝ Հերոնիմոս պատուիրեց Մելանիային որ մխիթարէ վաղերիան և ստիպէ զինքը քիչ մը հանգչելու: Օրիորդը հնազանդեցաւ, բայց անկարելի եղաւ իրեն աչքերը գոցել: Գիշեր ատեն՝ ջերմ արցունքով թրջեց նա բարձը, և սաստիկ կը տազնապէր՝ մտածելով իր հօրմէն ամբաստանուելուն վրայ:

Հերոնիմոս և Դեկոս մինչև առաւօտ հսկեցին Կղողիոսի սնարին քով, որ խոր թմրութեան քունէ մը բռնուած՝ այնպիսի խեղճ վիճակի մը մէջ ինկաւ՝ որ վախ կու տար թէ քիչ ատենէն այնպէս մը պիտի

քնանար՝ որ մէկ մ'ալ վերջին դատաստանին օրը պիտի արթըննար։

ԳԼՈՒԽ ԺԼ.

ԿՂՈԴԻՈՍ ՎԱՐՐՈՆ

Իր հարազատ աղջիկն ամբաստանած ըլլալուն ցաւը գերեզմանին դուռը հասուցեր էր Սարգիսը, բայց իր զօրաւոր առողջութիւնը յաղթեց հիւանդութեանը, և տաս օր սաստիկ ջերմէ տանջուելէն վերջ՝ կամաց կամաց աղէկցաւ, թէև իր բանավարութիւնը դեռ խանգարուած կ'երեւէր. միշտ լուակաց, բնաւ չէր խօսեր, կարծես թէ լեզուն բռնուած ըլլար. ո՛չ կը գանգատէր, ո՛չ բան մը կ'ուզէր, ո՛չ կը պատասխանէր իր որպիսութիւնը հարցնողին. և երբ Վաղերիա կը մօտենար անոր անկողինին՝ նա ձեռքը երկնցնելով ետ կը մղէր զանիկա, և գլուխը կը ծածկէր սաւանով՝ որպէս զի չտեսնէ։

Հերոնիմոս, Դեկոս և Մելանիա ամէն սիրալիր խնամք կը տանէին հիւանդին վրայ, և գիտնալով որ անիկա յանցաւոր

է՝ շատ կը փափագէին որ առողջանայ, որպէս զի զղջայ իր մեղքերուն վրայ։

Օր մը՝ մինչդեռ Սարգիս կազդուրման վիճակին մէջ կը գտնուէր, Հերոնիմոս նստաւ ձերուհւոյն քով՝ որ երեք օրէ ի վեր անկողինէն ելած էր, և սեղմելով անոր ձեռքը՝ ըսաւ անուշիկ ձայնով մը.

— Ինչո՞ւ կը լռես, քու լռութիւնդ կը տրտմեցնէ բարեկամներդ. խօսէ՛ որպէս զի մխիթարուի խեղճ Վաղերիան։

Սարգիս գլուխը խոնարհեցուց կուրծքին վրայ, արցունք մը կաթեցաւ աչքերէն, և յուզուած Հերոնիմոսի բարեսրտութեանէն՝ ընդհատեց իր երկարատեւ լռութիւնը, և վրայ բերաւ.

— Վեհանձն մարդ, ես արժանի չեմ քու գթութեանդ, և ինձի բարիք ընելովդ աւելի կը նեղես զիս... Ես ամէնէն մեղաւոր մարդն եմ, և չեմ համարձակիր աղջկանս երեսը նայելու, վախնալով որ չըլլայ թէ անոր վրայ կարդամ արհաւիրհութիւն մը։

— Չ'արհամարհուիր հայր մը, և Վաղերիա կու լայ ու կ'աղօթէ քու երջանկութեանդ համար, ըսաւ Հերոնիմոս։

Սարգիս լացաւ սրտածմլիկ հեծկտանալով. և այդ ձերուհւոյն լացը կարեկցութիւն կը շարժէր։ Ատոր վրայ Հերոնիմոս

ալ յուզուեցաւ մինչև լալու չափ, և զանիկա մխիթարելու համար՝ վրայ բերաւ ամենայն անուշութեամբ.

— Եթէ մեծ է յանցանքդ, դեռ աւելի մեծ է աստուածային ողորմութիւնը. և ես նորէն կ'ըսեմ քեզի. Մի՛ յուսահատիր:

— Ի՞նչ բանի վրայ կ'ուզես որ յուսամ ես: Երթալով կեանքս կը պակսի, և մահը ուժով մը զիս բռնած է՝ որպէս զի մղէ դժոխային անդունդին՝ մէջ:

— Յուսա՛ Սասուծոյ վրայ, և կը փրկուիս, ըսաւ Հերոնիմոս. յետոյ իր ամենայն վեհութեամբ ոտքի ելլելով՝ ձեռքը տարածեց Սարգսի գլխուն վրայ, և ըսաւ որոշ ձայնով. Մեղաւոր, ծնրադրէ՛ ո՛չ թէ մարդու առջև՝ որ քեզի պէս ենթակայ է մեղաց, այլ Ամենակալին պաշտօնէին. ծրնրադրէ՛, և մաքրուած վեր պիտի ելլես ձիւնէն աւելի ճերմակ: Եկեղեցին՝ հարսն Քրիստոսի՝ մեղքերը արձակելու իշխանութիւն տուաւ մեզի իր քահանայիցը... Սասուծային անսահման բարութիւնը ուզեց որ ապաշխարող մեղաւորը իր մեղքերուն արձակութիւն առնելէն վերջը՝ այլ եւս ապահով ըլլայ իր յաւիտենական փրկութեան վրայ:

— Այր Սասուծոյ, օրհնեալ ըլլաս դու, պատասխանեց Սարգիս, քու խօսքերդ կ'ու-

զեւորեն զիս և նոր կեանք մը կու տան ինծի: Այո՛, ես քու ոտքերուդ առջև ինչ կած՝ պիտի լամ իմ մեղքերս, բայց նախ իբրեւ բարեկամ լսէ՛ իմ պատմութիւնս, և վերջը ծունր դրած քահանային առջև՝ թողութիւն պիտի խնդրեմ ես մեղքերուս:

Այս սրտաշարժ խօսակցութեան անմիջապէս յաջորդեց լուութիւն մը: Սարգիս կարգի կը դնէր իւր խառնափնդոր մտածութիւնները, և կ'աշխատէր միտքը բերելու իր պատանեկութեան մեղքերը. իսկ Հերոնիմոս աչքերը երկինք բարձրացուցած կ'ուրախանար մեղաւորին սիրտը շարժելուն վրայ, և կ'օրհնէր Բարձրեալը: Վերջապէս սաստիկ հառաչանք մը հանեց Սարգիս, և վերջը հարգարտօրէն սկսաւ իր պատմութիւնը այսպէս.

«Ես մէկ հատիկ մնացորդն եմ հին ընտանիքի մը՝ ուսկից սերած է նաեւ իմ մականունս կրող պատմիչը՝ Մանկութեանս ատեն կորսնցուցի ծնողքս և մնացի որք՝ ինքնիրենս ձեռքը: Չափազանց կը սիրէի զուարճութիւնները, որոնց ետեւէն կ'երթային ինծի պէս աշխարհասէր մարդիկ: Պատահաբայ՝ ծնեցի և խաղամունքն էին իմ ընկերներս՝ որոնք ներ-

կայ կ'ըլլային իմ կոչունքներուս, որոնց նկարագրութիւնը մագաղաթի մը վրայ գրել տալով՝ կը դնէի տանս ճաշացուցակին մէջ: Կառքի մը մէջ նստած և գերինքէ շրջապատուած՝ ես թատրոն կ'երթայի, և առատածեռն երեւնալու համար՝ ահագին գումարներ կու տայի կաքաւազու հիններուն: Ժամանակիս մեծ մասը կ'անցընէի բաղնիքներուն մէջ, որոնք իբր ժողովարան մ'էին դատարկապօրոտ և անպիտան մարդերու: Այսպէս ահա քիչ ժամանակի մէջ վատնեցի ստացուածքներուս կէսը: Այն ատենն էր որ ծանօթացայ պատրիկուհւոյ մը և սիրահարուեցայ անոր, և միշտ վարժած ըլլալով քմահաճոյքս կատարելու՝ ձեռքը խնդրեցի, և շնորհուեցաւ ինձ:

«Նշանածս քրիստոնեայ էր, և իր հօրը կամքին հնազանդելու համար՝ ամուսնացաւ ինծի հետ, և մեր ամուսնութենէն քիչ մը վերջը հայրը վախճանեցաւ: Ամուսինս հրեշտակային բնաւորութիւն մ'ունէր. ամէն ջանք ըրաւ որպէս զի իր կրօնքը ինծի ներշնչէ, բայց ես բանի մը չէի հաւատար, թէ և քրիստոնեայ էի, այլ և կը ծաղրէի այնպիսի հաւատք մը՝ որ կ'արգելուր զգայական վայելքները:

«Ամուսնութեանս առաջին տարիներուն

մէջ՝ շնորհալի զաւկի մը հայր ըլլալով՝ ես այլ եւս չէի յաճախեր թատրոնները, և գրեթէ միշտ ամուսնոյս քովը կը կենայի. բայց այն երջանիկ օրերը շատ շուտով անցան: Սատանան ինծի հանդիպուց երիտասարդ պատրիկ մը՝ որ ամէն ջանք ըրաւ զիս ներկայացնելու պատրիկուհւոյ մը՝ որ կը կոչուէր Կղեմենտիա Պետրոնիա, որուն տունը կը յաճախէին այն ատենուան ամէնէն անառակ պատրիկները. հոն նորէն ինքզինքս տուի խաղի, պարերու, երգերու, և յարատե կենակցելով անպիտան մարդերու և ցոփակեաց կիներու հետ՝ բոլորովին մոռցայ ամուսինս, և ընկղմեցայ ախտերու տիղմին մէջ, վատնելով նաև հայրենի ժառանգութեանս մնացորդը:

«Այս չար ընթացքս սաստիկ վշտացուց իմ հեղափոխութեան ամուսինս, խեղճը զուր տեղ լացաւ ու աղօթեց, ես բռնաւորի մը պէս կը վարուէի անոր հետ, և Կղեմենտիա Պետրոնիա կը հաւնէր այս ըրածիս և նախատելով կը ծաղրէր իմ սրբակեաց ամուսինս՝ կեղծաւոր կոչելով զանիկա: Այն աստիճանի հասաւ իմ յանցաւոր կուրութիւնս՝ որ և ոչ իսկ գիշերցաւոր կուրութիւնս՝ որ և ոչ իսկ գիշերները տուն կը դառնայի: Շատ օրեր բացակայ գտնուելէս վերջ՝ իրիկուն մը վեր-

Ջապէս նորէն տունս դարձայ և սովորականէն աւելի տխուր գտայ ամուսինս, որ քովս գալով՝ ըսաւ ինծի. «Կողոզիոս, Աստուած մեզի ուրիշ զաւակ մ'ալ պիտի պարգեւէ. կ'աղաչեմ մի՛ դատապարտեր որդիքդ խեղճութեան, այնպէս մի՛ ընեը որ ես ալ ստիպուիմ ականայ ապաստանարան խնդրել եղբորս քով»։ Ամուսնոյս այս խօսքերը սաստիկ զայրացուցին զիս, և բարկութեանս գազաթնակէտը հասած՝ զանիկա մէկդի հրեցի տմարդօրէն՝ ըսելով. «Գնա՛ ուր որ կ'ուզես. ներկայութիւնդ ատելի է ինծի»։

«Խեղճը դողդղալով գետին ընկաւ և զլուխը զարնուելով արձանի մը մարմարեայ պատուանդանին՝ սկսաւ խոր վէրքէ մը դուրս ցայտել արիւնը և թրջել ա՛նոր դէմքը. խեղճը դիակի մը պէս անշարժ և անշունչ մնաց։

«Ապահով ըլլալով զանիկա սպաննելուս վրայ՝ իսկոյն մագերս տնկուեցան, և ահա այն վայրկենին լսեցի ձայն մը՝ որ կը գոչէր. «Եղեռնագործ, սպաննեցիր զաւակներուդ մայրը»։ Իմ տանս մէջ ծնած թզուկին ձայնն էր այդ. ես զայրութէս մոլեգնած՝ վազրի մը պէս՝ որ աւելի կատաղի կը դառնայ արիւն տեսնելով, զօտիէս դուրս հանեցի դաշոյնը, և թզուկին

վրայ յարձակելով՝ կուրծքէն վիրաւորեցի զանիկա...։ Սարսափած ըրած ոճրագործութիւններուս վրայ և ո՛ւր փախչիլս չգիտնալով՝ գնացի Կղեմնետիա Պետրոնիային տունը, որ շատ ցուրտ կերպով ընդունեցաւ զիս և ինծի խորհուրդ տուաւ անձնասպանութիւն ընել և ասով ազատիլ անպատուութենէս։ «Ո՛չ, պատասխանեցի ես իրեն, չեմ ուզեր անձնասպան ըլլալ՝ զքեզ ազատելու համար այն տագնապէն՝ զոր կը պատճառէ քեզ իմ ներկայութիւնս. ընդհակառակը ես դեռ այնչափ պիտի ապրիմ՝ որ կարենամ զքեզ մահուան պատանքին մէջ դնել»։ Ամենակալն ահաւոր է իր դատաստաններուն մէջ. վերջապէս աչքովս տեսայ զիս մեղքի յորդորող և ինծմէ աւելի յանցաւոր այդ կնոջ մահը՝ առանց լացի, և իմ ձեռքերովս դրի զանիկայ մահուան պատանքին մէջ։

«Քիչ մ'ատեն Հոովմ մնացի ամէնէն ծածկուած, և միայն բարեկամի մը հետ կը տեսնուէի, որ վճարելով ինծի գումար մը՝ զոր ուրիշ ատեն պարտք առած էր, ինծի դիւրութիւն ընծայեց հայրենիքէս մեկնելու։ Նախ Գաղղիա երթալով՝ մնացի մեկնելու։ Նախ Գաղղիա երթալով՝ մնացի մեկնելու։ Նախ Գաղղիա երթալով՝ մնացի մեկնելու։ Նախ Գաղղիա երթալով՝ մնացի մեկնելու։ Նախ Գաղղիա երթալով՝ մնացի մեկնելու։

ըովին մարմնաւոր հաճոյից գիրկը նետեցի,
յուսալով որ ասով պիտի խեղդեմ խիղճիս
խայթը՝ որ փուշի պէս կը կէճը սիրտս։
Դրամս օրէ օր կը պակսէր. ես բոլորովին
ձանձրացած հաճոյքներէն՝ որոնք այլ եւս
չէին զուարճացներ զիս՝ անոնցմով չա-
փազանց զեղծած ըլլալուս պատճառաւ,
և յարատե անհանդարտ բնաւորութեանս
ձեռքը մատնուած՝ առաջ գնացի դէպ ի
գերմանական երկիրները, և բնակութիւն
հաստատեցի Մոզելի Հոենոսի հետ գետա-
խառնունքին մօտերը։ Հոս ուրիշ զբօսանք
մը չունենալով՝ ամբողջ օրը կը պտըտէի,
և կ'այցելէի գետին նկարչական շրջա-
կայքը, ո՛չ միայն ձանձրութիւնս փարա-
տելու համար՝ այլ նաեւ լաւ մը յոգնելու
համար, որպէս զի կարենամ գիշերը հան-
դարտօրէն հանգչիլ. բայց յոյսս գրեթէ
միշտ պարապի կ'ելլէր, անբռնութիւնը
այլ եւս իմ պատիժս դարձած էր։ Յաճախ
զաղտնի ձայն մը կ'ըսէր ինծի՝ թէ աս-
տուածային անէժքը կը ծանրանայ գլխուդ
վրայ. ես ծաղր կ'ընէի այդ ձայնը, և սո-
վորական յանցաւորներու ըրածին պէս՝
ամէն կերպով կը ջանայի ինքզինքս հա-
մոզելու՝ թէ Աստուած չկայ. և թէ մարդը
և ստեղծուած իրերը զիպուածի՝ արդիւնք
են։ Ողորմելի մահկանացուս, որ անկա-

րող էի մինչև ծառերուն գագաթը ելլե-
լու՝ առանց ինքզինքս մահուան վտանգին
ենթարկելու, ուզածիս պէս կը մեկնէի
տիեզերքի արարչութիւնը. բայց սիրտս
հանգստացնելու համար կը հարկադրուէի
մերժել գերագոյն խալը՝ որ կը պատժէ
յանցաւորը. ես ալ վախնալով որ պիտի
դատէ զիս Աստուած՝ կ'ուրանայի զինքը...
Մոզելի եզերքին երկայնութեամբ պտըտե-
լու ատեն՝ հանդիպեցայ հոովմայեցի երի-
տասարդի մը, որ մանկական հասակէն
թողուցեր էր հայրենիքը. ասիկա քրիս-
տոնեայ էր, և բնութեան զեղեցկութեան
մէջ նշմարելով աստուածային նախախնա-
մութիւնը կը հիանար անոր վրայ. բոլոր
ստեղծուած իրերը կը խօսէին իրեն հետ՝
իրենց գերագոյն Արարչին վրայ։ Այս երի-
տասարդը կը կոչուէր Մուտիոս, որուն
բարեկամութիւնը մեծ սփոփանք մ'էր ինծի
համար, թէև ես շատ անգամ ծաղր կ'ընէի
զինքը՝ երբ կը սկսէր նա Աստուծոյ բա-
րութեան վրայ խօսիլ ինծի։ Օր մը մէկ-
տեղ կը պտըտէինք գետեզերքի երկայնու-
թեամբ, և իմ բարեկամս՝ որ միշտ իր
հետ ունէր եղջերափող մը՝ կը զարնէր
իրեն շինած մէկ եղանակը Սաղմոսի հե-
տեւեալ խօսքերուն վրայ. « Օրհնեցէք
զԱստուած ի սրբոքեան ևոյս. օրհնեցէք

զնա ի հաստատութեան զօրութեան նո-
րա¹ » :

Գեղեցիկ օր մ'էր, զարուհը կը մօտե-
նար, և լեռներու ձիւնը հալելու վրայ էր
և կ'աճեցնէր Մոզելի ջուրերը: Գետը սառ-
նապատ էր, որուն վրայ կը տեսնուէր ջրոյ
խաւ մը, յայտնի նշան թէ սառը սկսեր
էր հալիլ, և քիչեր պիտի համարձակէին
քալել անոր վրայէն: Բարեկամիս հետ
միասին առաջ գնացինք գետեզերքին եր-
կայնութեամբ, և ահա յանկարծ տեսանք
գետին միւս կողմը կին մը՝ որ թեւերը դէպ
ի մեզի երկնցուցած՝ օգնութիւն կը խն-
դէր, և ինչպէս վերջը իմացայ, խելագար
մ'էր նա՝ որ սովոր էր այդ տեղը շըր-
ջելու:

— Օգնութիւն կը խնդրէ այն կինը,
ըսաւ Մուտիոս:

— Ի՞նչ կրնանք ընել մենք, պատաս-
խանցի ես: Սառը հալելու վրայ է և
չ'արժեք կեանքերնիս վտանգի ենթարկել
կնոջ մը համար:

— Եթէ բնաւ վտանգ մը չհանդիպէր
մեզի՝ մեր նմանեաց օգնութեան հասնելու
ատեն, այն ժամանակ ի՞նչ պիտի ըլլար
մեր արդիւնքը, ըսաւ Մուտիոս. և այսպէս

ըսելով՝ գետեզերքին մօտեցաւ և ոտքը դրաւ
սառին վրայ:

« Սրբութիւն չունեցայ ես իրեն հետե-
ւելու. յանցաւոր ըլլալու պատճառաւ՝
սաստիկ կը վախէի մահուընէ, մինչդեռ ար-
դարն աներկիւղ անոր կը դիմէր... »
Մուտիոս առաջ երթալով սառած գետին
վրայէն՝ երբ մէջտեղը հասաւ, տեսայ որ
ձեռքը դէպ ինծի կ'երկընցնէր՝ իբր նշան
մը վերջին ողջոյնի. նոյն վայրկեանին խեղճը
զգացեր էր իր ոտքերուն տակի սառին
շարժիլը: Գետին ջուրն աւելնալով՝ ական-
ջիս պոռալու կանչելու ձայն մ'եկաւ, և
զլխուս մագերը տնկուեցան՝ երբ յանկարծ
տեսայ գետին մակերեսոյթէն սառի կտորի
մը փրթիլը՝ զոր հեղեղի ընթացքը բշեց
տարաւ հետը...: Սառը կտորուեր էր ճիշդ
Մուտիոսի կոխած տեղէն, որ կը գտնուէր
փոքրիկ բեկորի մը վրայ. դժբախտն կոր-
սուած էր: Աչքերէս լոյսն անհետացաւ,
և զուր տեղ ուզեցի տեսնել բարեկամս,
զոր հեղեղի երազընթացութիւնը իր հետ
քաշած կը տանէր: Ես բան մը չէի տես-
ներ, միայն կը լսէի եղջերափողին ձայնը
որ կ'եղանակէր. « Օրնեկեքի զԱստուած ի
սրբութեան նորա »:

« Վայրկեանէ վայրկեան ձայնն աւելի կը
նուաղէր, և ես կը լսէի միշտ Սաղմոսին

նորէն թողութիւն խնդրէ Աստուծմէ և օրհնէ իր անսահման բարութիւնը:

Կողոզիոս ծունր զրաւ, և Հերոնիմոս աչքն երկինք վերուցած՝ արտասանեց արձակումի խօսքերը: Այս վայրկենին Աստուծոյ պաշտօնեան կը զգար իր պաշտաման բովանդակ գերազանցութիւնը. նա այլ եւս սոսկ մարդ մը չէր, այլ աստուածային բղխում մ'էր՝ որ երկրիս վրայ իջած էր՝ մեղքէն արձակելու մեղաւորը յանուն Ամենակալին:

Խոստովանութիւնը մաքրեր էր մեղաւորը, որ կրկին ծնած նոր կեանքի, առուգացած, անպատում ցնծութիւն մը կը զգար սրտին մէջ: Հիմայ որ Աստուած իրեն ներեր էր, նա կրնար նայիլ իր որդւոցը վրայ և սեղմել զանոնք զրկին մէջ: Աստուծմէ հաստատուած այս խոստովանութիւնը կրկին հաստատեւ էր զանիկա և լեցուցեւ անոր հոգին անճառելի գոհունակութեամբ:

— Ձեզ միայնակ կը թողում, որպէս զի կարենաս աղօթել, ըսաւ Հերոնիմոս. աղօթէ քու որդիներուդ և ինծի համար, որ քեզի պէս մեղաւոր եմ:

— Դու սուրբ մ'իս և պէտք չունիս աղօթքի, պատասխանեց Կողոզիոս, յարգանքով քահանային ձեռքը համբուրելով:

— Կը սխալիս, վասն զի մեղքէ ազատ մարդ չկայ, թէ և օրուան մ'ալ կեանք ունեցած ըլլայ, աստղերն իսկ Աստուծոյ առջեւ անարատ չեն, և իր հրեշտակներուն մէջ իսկ գտաւ չարութիւն սգտանելու¹, աւելցուց սուրբ Վարդապետը ջերմեռանդն խոնարհութեամբ. յետոյ միայնակ թողլով Կողոզիոս Վարդոն պատրիկը՝ զնաց Մեղանիային և Վաղերիային քով, որպէս զի հաղորդէ իրենց մխիթարական լուրը, թէ Կողոզիոս միտքը փախուցած չէր, այլ զլջացած իր մեղքերուն վրայ և արձակումն ընդունած:

1. Ս. Հերոնիմոսի թողթ Ժ. առ Հոռասիկոս:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

ՍՈՒՐԲ ՀԵՐՈՆԻՄՈՍԻ ՄԵԿՆՈՒՄԸ

Զուարթ օրերը ծագեր էին վերջապէս մոլորեալ ծերուն համար, որ այնչափ լացեր ու ողբացեր էր իր յանցանքները: Մեկանիա բնակութեան տեղ տուեր էր անոր իր հիւրասէր տանը մէջ, և Վաղերիա որդիական սիրով լեցուած՝ կը հսկէր անոր քով գորովագութ խնամքով. խեղճ օրիորդը կը ժպտէր իր հօրը բայց իր սիրտն ամենատխուր էր Մարկեղոսի մատնիչութեան պատճառաւ:

Պարապ տեղ կղզիոս շատ անգամ տեղեկութիւն ուզեր էր իր անդրանիկ զաւկին վրայօք, ոչ ոք կը համարձակէր ճշմարիտը ըսելու, միայն Դեկոս այսչափ պատմեր էր անոր թէ այն երիտասարդը ուսկից Վաղերիա լալով բաժնուած էր, նոյն ինքն Մարկեղոսն էր, որ նոյն օրը կը մեկնէր հեռաւոր երկիրներ երթալու համար: Ծերը հաւատացեր էր պատրիկին բարեսրտու-

թեամբ ըրած ստախօսութեանը, և ամէն օր կը խնդրէր Աստուծոյ որ շնորհէ իրեն կրկին տեսնել իր որդին:

Վաղերիա և Մեկանիա այլ եւս չէին յաճախեր հիւանդանոցը, վասն զի ժանտախտը վերջացեր էր. և պատրիկունին իր առաջուան բարեպաշտ սովորութեան համեմատ՝ ժամանակին մեծ մասը կ'անցընէր աղօթքով և կամ աշխատելով աղքատներուն համար, և մասնաւորապէս իր հաւաքած որբիկներուն համար:

Դեկոս փուլփուս պատրիկը քիչ անգամ այցելութեան կ'երթար իր բարեկամներուն. միշտ լռակաց էր, կը հառաչէր և միայնութիւն կը փնտռէր. կը փափագէր Վաղերիային ձեռքն ուզել, բայց աղքատ ըլլալով և իր ազնիւ սրտէն գատ ուրիշ բան մը չունենալով, չէր ուզեր իր զբոսկումներով լեցուն կեանքն ընծայել օրիորդին: Այս էր ահա իր տխրութեան պատճառը, և ասոր համար ալ կրցածին չափ հեռու կը կենար Մեկանիայի տունէն:

Նոյնպէս Հերոնիմոս արտում տխուր մէկը դարձեր էր, և միտքը դրեր էր թողուլ այն երկիրը՝ ուր մարդոց չարութիւնը կ'արատաւորէր իր անարատ համբաւը սուտ զրպարտութիւններով: Առաքինազարդ մարդն աներկիւղ կերպով զրած ու խօսած

էր բարուց ապականութեան դէմ. և իբրեւ
քահանայ՝ բարձրացուցած էր նա սրբա-
զան կուսանաց ողջախոհական կեանքը՝
խորհուրդ տալով շատ մը ազնուատոհմ
օրիորդներուն՝ որ այդ վիճակին նուիրեն
իրենց զիրենց. և իր լեզուն ու զրուած-
ները՝ իրեն դէմ հաներ էին այն ամէնուն
ատելութիւնը՝ որոնք ողջախոհութիւնը
իբրեւ մեծ արգելք մը կը համարէին իրենց
անասնական կրքերուն: Սկզբան Սուրբը
համակամութեամբ տարեր էր, յետոյ ծան-
ձրացած՝ բայց առանց համբերութիւնը կոր-
սընցնելու՝ որոշեր էր մեկնիլ Հոովմէն և
նորէն առանձնանալ այն սրբազան տե-
ղերու միայնութեան մէջ՝ զորս այնչափ
կը մեծարէր: Բայց իրեն այս դիտաւորու-
թիւնը սաստիկ տրտմութիւն պատճառեց
այն առաքինի անձանց սրտերուն, որոնք
միշտ զինքը իրենց իբրեւ դաստիարակ ու-
նենալով՝ կը հետեւէին անոր իմաստուն
խորհուրդներուն, և իրենց պաղատալից
աղաչանքով ետ ձգել տուեր էին սուրբ
Վարդապետին մեկնումը:

Իրիկուն մը՝ երբ Վաղերիա Սուրբ Գըր-
ջէն էջ մը կը կարդար իր հօրը, և Մե-
լանիա կը կարէր իր սովորութեան հա-
մեմատ, յանկարծ վրայ հասան Հերոնի-
մոս և Դեկոս:

Սրբոյն ներկայութիւնը միշտ հաճոյ
կ'անցնէր ամենուն, մանաւանդ Կղոզիոս
Վարդոնին՝ որ իսկոյն վազեց անոր ձեռ-
քը համբուրելու յարգանքով:

— Քիչ ատենէն, ո՞վ որդեակը իմ, ես
պիտի թողում զձեզ թերեւս ցմիշտ, ըսաւ
Հերոնիմոս՝ նստելով տեղը:

— Դու կը մեկնի՞ս ուրեմն, հարցուց
Մելանիա տխրագին ձայնով:

— Այո՛, քիչ ատենէն պիտի թողում
Հոովմը. ինչ յիմար եղած եմ ես՝ ուզե-
լով երգել Աստուծոյ երգը օտար երկրի
մէջ, և Սինա լեռը թողուցած՝ Եգիպտոսի
օգնութիւնը խնդրել: Չեմ յիշած Աւետա-
րանի սա խօսքը, թէ «Երուսաղեմէն ել-
լողը՝ իսկոյն աւազակներու ձեռքը կ'իյ-
նայ՝», վրայ բերաւ Հերոնիմոս անպատ-
մելի դառնութեամբ:

— Ո՛հ, չարերը ատելութեամբ լեցու-
ցին Հոովմը. բայց քեզի ինչ անոնց
ատելութենէն, քանի որ առաքինի սրտերը
կը սքանչանան քու վրադ, գոչեց Մե-
լանիա լի վառվռուն եռանդով:

— Այո՛, դու կրնաս այդ կերպով խօ-
սիլ ինձի հետ, վասն զի Հոովմայ մէջ²

1. Հերոնիմոս առ Ասեււա. Թղթ. ԽԵ.

2. Ս. Հերոնիմոս. Թղթ. ԽԵ:

չէ եղած քեզի պէս ուրիշ կին մը՝ որ ժողովրդեան բերանն ինկած ըլլայ. բայց դու արհամարհեցիր հարստութիւններդ, թողուցիր սիրելի որդիքդ, և բարձրացուցիր Քրիստոսի խաչը իբրև զթութեան դրօշ մը. եթէ ընդհակառակն դու բաղնիքները յաճախած ըլլայիր, եթէ հարըստութիւններդ և այրիութեան վիճակդ քեզի համար մեղքի առիթ եղած ըլլային, այն ատեն թերեւս զքեզ սրբուհի պիտի կոչէին:

— Մի՛ գովեր զիս, Հերոնիմոս. ես այն ըրի՝ ինչ որ ամէն քրիստոնեայ պէտք է ընել, պատասխանեց բարեպաշտ պատրիկուհին:

— Ասելին ըրիր, ուստի և առատապէս պիտի վարձատրուիս. բայց դու մի՛ կարծեր որ ես մարդկային չարախօսութենէն վախճալու համար կը հեռանամ Հռովմէն, վասն զի ես բանէ մը չեմ վախեր, բայց միայն Աստուծոյ դատաստաններէն¹: «Անոնցմէ շատերը իմ ձեռքս կը համբուրէին և յետոյ իժային լեզուով կը չարախօսէին վրաս. սակայն Աստուած կը տեսնէր և կ'արհամարհէր զանոնք, և զիս ապերջանիկս, իր ծառայն՝ կը պահէր

անոնց հետ միասին իր հանդերձեալ դատաստանին: Մէկը գէշ կը խօսէր քալուածքիս և ծիծաղիս վրայ, մէկը դէմքիս վրայ, ուրիշ մ'ալ կասկածի կ'երթար պարզուածեանս վրայ». բայց ես անոնց ոչ մէկուն կարեւորութիւն տուած չեմ, և հիմայ սիրտս ուրիշ բանի չի փափագիր՝ բայց միայն առանձնութեան:

— Պիտի չուշանամ ես ալ քու ետեւէդ հասնելու այն օրհնեալ երկիրը՝ ուր որ դու կ'երթաս, ըսաւ Մեղանիս:

— Նոյնպէս ես ալ պիտի թողում հայրենիքս, և ուրիշ երկիրներ պիտի երթամ խաղաղութիւն գտնելու համար, վրայ ըսաւ Դեկոս:

Պատրիկին այս տխուր խօսքերուն վրայ վաղերիա գլուխը խոնարհեցուց, և արցունքի կաթիլ մը փայլեցաւ աչքերուն մէջ:

— Խեղճ Դեկոս, մենք նորէն զիրար կը տեսնենք երկիրքը, ըսաւ Հերոնիմոս ցաւագին կերպով:

Կարծես թէ գէշ նախագագումէ մը յառաջ կու գային Սուրբին խօսքերը, վասն զի շատ տրտմալից աչքով մը կը նայէր նա պատրիկին վրայ:

— Եթէ Աստուած ուզէ, ես ալ քու ետեւէդ պիտի գամ Արեւելք, պատասխանեց երիտասարդը:

1. Հերոնիմոս առ Ասելա. Թղթ. ԽԵ՝

Հերոնիմոս գլուխը շարժեց. իր շըրթունքները կ'ուզէին խօսք մ'արտասանել, բայց ձայնը բռնելով՝ լռեց երկար միջոց մը և յետոյ աւելցուց.

— Յաւով պիտի թողում զձեզ, ո՛վ իմ սիրելիներս. Մեկանիս, քեզի կը յանձնեմ, Կղոզիոսը և Վաղերիան. դու անոնց իբր պահապան հրեշտակ եղիր. հսկէ այս օրիորդին վրայ՝ որուն Աստուած մեծամեծ փառքեր պատրաստած է, և նեցուկ եղիր այս ծերունւոյն՝ որ պէտք ունի խաղաղութեան:

Վաղերիա համբուրեց Սրբոյն ձեռքը, և արցունքը չորցնելով՝ ըսաւ լի երախտազիտութեամբ.

— Հայր իմ, բարեբա՛րդ իմ: Ամէն օր իմ ձայնս պիտի բարձրանայ զքեզ օրհնելու համար. առանց քեզի՝ կը սոսկամ յիշելու՝ որ ես մինչև հիմայ աւար մ'եղած պիտի ըլլայի դժոխքի. քեզի պարտական եմ իմ փրկութիւնս: Աղէ՛, մի՛ մոռնար զիս աղօթքներուդ մէջ. Աստուած կը լսէ սուրբերուն աղօթքին:

— Այո՛, ես պիտի աղօթեմ ձեր ամէնուն համար. բայց այդպէս բոլորովին մի՛ մաղձոտիք. դեռ բաւական ժամանակ կայ մեկնելուս, դեռ առազաստ բացած չէ զիս Հոովմէն առնող տանող նաւը...:

Պարապ տեղ Հերոնիմոս կը ջանար զուարթացնել իր բարեկամները. ինչ որ ալ ընէր՝ ոչ ոք կը ժպտէր. և բոլորն ալ լուռումունջ և ցաւով կը մտածէին իրենց Վարդապետին մերձաւոր բաժանման վրայ:

Մեկանիա միւսներուն համեմատութեամբ այնչափ տրտմած չէր, վասն զի շուտ թէ ուշ՝ պիտի երթար Սրբոյն ետեւէն. բայց այնպէս չէր Վաղերիայի և Կղոզիոսի համար, որոնք հազիւ կը ծածկէին իրենց ցաւը:

— Ինչ պիտի ըլլայ մեզի, երբ դու ալ թողուս զմեզ, ո՛վ Մեկանիա, ըսաւ օրիորդը:

— Մի՛ վախեր, ես չեմ հեռանար՝ առանց ապահովցնելու նախ ձեր վիճակը:

— Աղէ՛, զմեզ ալ միասին տար, գոչեց Վաղերիա, պատրիկուհւոյն գիրկն իյնալով:

— Հայրդ չի կրնար մեզի հետ գալ, ո՛վ դուստր. բայց մի՛ լար, մենք նորէն զիրար կը տեսնենք այս աշխարհիս վրայ, և եթէ Աստուած չուզէ այս բանս, այն ատեն երկինքը կը տեսնուինք իրարու հետ:

— Այո՛, երկինքը, ուր պիտի երթամ ես ձեզի սպասելու համար, ընդհատեց խօսքը Դեկոս խորունկ ձայնով:

Ամէնքն ալ պատրիկին երեսը նայեցան, և Հերոնիմոս զարմացած անոր խօսքերուն վրայ՝ խոր հառաչանք մը հանեց, և կողոլիոս աւելցուց.

— Ո՛վ քաջակորով երիտասարդ, մի՛ խօսիր դու մահուան վրայ, և ինծի ծերունոյս թո՛ղ ձեզմէ ամէնէն առաջ փրկուեթեան յաւիտեանական նաւահանգիստը հասնելու յոյսը:

— Ո՛րչափ անգամ տեսած եմ նորաբողբոջ թփիկին իշնալը՝ դարաւոր կաղնիին առջև, ըսաւ Դեկոս:

— Վերջ տանք այս տխուր մտածուածիւններուն, գոչեց Մեկանիա, և իր բնիկ աշխուժութեամբ՝ զուարթ կերպ մը տուաւ խօսակցութեան:

Երբ Հերոնիմոս և Դեկոս մեկնեցան Մեկանիայի տունէն, Վաղերիա սենեակը քաշուեցաւ, և չկրնալով քնանալ, լացաւ և աղօթեց բոլոր գիշերը:

Նոյնպէս Դեկոս ալ սաստիկ տրտմեր էր Հերոնիմոսի մեկնելուն վրայ, և պիտի ուզէր անոր հետ մէկտեղ երթալ, բայց չէր կրնար թողուլ ուսմունքը, և միանձնական վիճակի կոչում չունենալով՝ չէր ուզեր ինքզինքը ուխտադրութեան ներքև ձգել, որուն վրայ կրնար զղջալ ապաշային:

AMERICAN
COLLEGE FOR GIRLS
ELLENICO
* GREECE *

Հերոնիմոսին Հոովմէն մեկնելու իրիկունը՝ Մեկանիա, Վաղերիա և կողոլիոս միասին հաւաքուել էին Ասելլայի տանը մէջ, որ դեռ չէր գիտեր Սրբոյն մեկնիլը, երբ իրենց թուղթ մ'եկաւ:

Երկայն նամակ մ'էր զոր Հերոնիմոս գրած էր դեռ ոտքը չդրած զինքը Եգիպտոս տանող նաւին մէջ, որով կ'իմացնէր նա իր մեկնումը, և կը վերջացնէր զայն այս խօսքերով. «Ողջունէ՛ բոլոր քոյրերը, և ըսէ՛ իրենց՝ թէ միասին պիտի ելլենք՝ Քրիստոսի ատեանը, ուր ամէնուն յայտնի պիտի ըլլայ թէ ինչ դիտաւորութեամբ ապրած է իւրաքանչիւր ոք: Մի՛ մոռնար զիս, ո՛վ գերազանց օրինակդ ողջախոհութեան և կուսութեան, և քու աղօթքովդ հանդարտէ՛ ծովուն խռոված աւիքները¹»:

Ասելլա համբուրեց ջերմաւորն յարգանքով Սրբոյն գրութիւնը. յետոյ աչքերը դէպ ի երկինք վերցնելով՝ ըսաւ յուզումով.

— Հերոնիմոս, քու աղօթքներդ իմին ներէս աւելի լսելի կ'ըլլան Աստուծոյ. աղօթէ՛ ուրեմն որպէս զի այս իմ մահկանացու մարմինս հանգչի շուտով գերեզմանին մէջ:

1. Հերոնիմոս առ Ասելլա. Թղթ. ԽԵ.

Հոն ներկայ եղողները հեծկտանքով լացին, և մինչդեռ սուրբ վարդապետը կը ճամբորդէր ծովուն վրայ՝ ուրախացած կրկին տեսնելու Քրիստոսի ծննդեամբ և մահուամբ նուիրագործուած տեղերը, անդին իր բարեկամները կու լային դառնապէս, և բոլորովին անմխիթար մնացած՝ մտքով կը հետեւէին անոր:

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

ԱՍՊԱՏԱԿՈՂՆԵՐԸ

Հերոնիմոսի մեկնելէն տարի մը վերջը՝ նոր նոր դժբախտութիւններ սկսան նեղել Հոովմը, և կը սպառնային երթալով դեռ աւելի նեղել զայն: Աւարիկոս փրկանքը ընդունելով քաշուեր էր Տոսկանա, և կը սպասէր հոն որ Ռնորիոս կայսրն ընդունի իր զրած խաղաղութեան պայմանները. բայց Ռնորիոս կամ լաւ եւս ըսել՝ իր պաշտօնեան Ուիմպիոս չուզեց ընդունիլ զանոնք: Աւարիկոս զայրացած՝ նորէն ճամբայ ելաւ դէպ ի Հոովմ և կանգ առաւ ի Պորտոյ, Տիբերիսի գետաբերանին աջա- կողմին վրայ կառուցուած տեղ մը, որ

շատ հոյակապ գործ մը կը թուէր սքանչելի կերպով շինուած՝ ճախճախուտ երկրի մը վրայ, փրփրադէզ ալիքներու սաստկութեան զմաղրելու համար, ուսկից քանի մը աւերակներ միայն կը մնան այժմ:

Սոֆն առաջինէն շատ աւելի ահաւոր կերպով սկսաւ այս անգամ, և Հոովմայեցիները փրկութեան ո՛ր և է միջոց մը չունենալով՝ ստիպուեցան նոր հրամանատար մ'ընտրել՝ Աւարիկոսի կողմէն առաջարկուած իրենց:

Ծերակոյտը հարկադրուեցաւ գլուխ ծռել գոթացի թագաւորին կամքին և ընտրեց Ատալոսը, որ Ռնորիոսին կողմէ իբրեւ քաղաքապետ ղրկուած էր Հոովմ: Ուսմիկ ժողովուրդը մոլեգին ցնծութեամբ և ծափահարութեամբ ընդունեցաւ նոր հրամանատարին կողմէն իրեն առատածեռ նուած պարգեւները, և յիմարեցաւ տեսնելով կրկնական խաղերը և մրցումները՝ որոնք մեծ հանդէսով տեղի ունեցան Փլաւեան ամփիթէատրոնին մէջ:

Ատալոսի ընտրութիւնը սակայն շատ անհաճոյ անցաւ քրիստոնեաներուն, վասն զի անոնք չէին կրնար սիրով տանիլ այնպիսի հրամանատարի մը տիրապետութեան, որ հեթանոսութեան մէջ կըթուած ըլլալով՝ միայն Աւարիկոսին հաճոյք մ'ը-

անարժան կը համարէր իր ապագայ թոռնիկներով շրջապատուած մեռնելու:

Նոյնպէս Վաղերիան ալ չափազանց ուրախացեր էր, և կ'երազէր երկարատե երջանիկ ապագայ մը: Իր Դեկոսին վրայ ունեցած սէրը չէր այն խելացնոր և վիպասանական կիրքերէն, որոնք կը ծնանին ու կը մեռնին՝ սառած թողլով սիրտը, այլ ընդհակառակն յարգանքի վրայ հիմնուած զգացում մ'էր, որ ուղղակի առաջ կու գար կրօնքէն. զգացում մը՝ որ չի մարիր երիտասարդութեան և գեղեցկութեան անցնելովը, վառն գի հոգւոյն բըղխումը չի կրեր մարմնոյն ազդեցութիւնը և չ'ենթարկուիր յափրութեան:

Երջանիկ, խաղաղ և լի երախտագիտութեամբ առ Բարձրեալն՝ երկու նշանածները կը սպասէին այն օրուան, յորում քահանայ մը պիտի պսակէր իրենց ամուսնութիւնը. բայց Աստուած իր անքննելի կամքովն ուրիշ կերպ սահմանած էր. կոյսերու լուսեղէն պսակը պէտք չէր վերնալ Վաղերիայի թուխ մագերու վրայէն, և պէտք էր հանգչիլ իր գերեզմանին վրայ:

Օր մը իրիկուան դէմ՝ Դեկոս Մեկանիայի տունն եկաւ, երբ պատրիկուհին կը պատրաստուէր դուրս ելլելու՝ հոգե-

վարքի մէջ գտնուող Ասելային այցելութեան երթալու համար:

— Կ'աղաչեմ, Մեկանիա, տունէդ դուրս մի՛ ելլեր. այս գիշերս աղետալի պիտի ըլլայ Հոովմայ համար. Գոթացիները ըսպառնալից առաջ կու գան ոտնակոխ ընելու համար մեր նախնեաց երկիրը, ըսաւ Դեկոս յուզուած ձայնով:

Վաղերիա գոյնը նետեց. Կողդիոս դուրս չի ելլեր, որովհետեւ իր բարեկամներուն համար, իսկ Մեկանիա աչքը երկինք վերցնելով՝ վրայ բերաւ.

— Թող Աստուած պաշտպանէ իր տաճարները և սրբազան կուսաններու ապաստանարանները: Բայց աղէ՛, զրուցէ ինծի, ապահով ես ըսածիդ վրայ. ո՞վ ըսաւ քեզի զայն:

— Այս բանս ինծի կ'ըսեն Հոովմայ ամէն անկիւնի մէջ տիրող ամայութիւնը և սարսափը: Բազմաթիւ ընտանիքներ աճապարանքով կը փախչին և կ'երթան կ'ապարանքով կը փախչին մէջ: Ոմանք իրենց պաւինին Լատիոնի մէջ: Ոմանք իրենց թանկագին առարկաները կը պահեն գաղտնածածուկ թաքստոցներու և կամ հոյաւապ շիրիմներու տապաններուն մէջ, և աւելի շիրիմներու տապաններուն մէջ, և աւելի շիրիմներու տապաններուն մէջ, և աւելի շիրիմներու տապաններուն մէջ:

— Աստուած իմ, ի՞նչ պիտի ըլլայ

մեզի, գոչեց վաղերիա, իր երկչոտ նայուածքը պատրիկին աչքին մէջ սեւեռելով:

— Աստուածային նախախնամութիւնը կը մտածէ զմեզ, ըսաւ Մեկանիա. բայց ամէն պարագայի մէջ՝ ես պէտք եմ երթալ հոգեվարքի մէջ գտնուող բարեկամուհւոյս քով, նոյն իսկ եթէ հարկադրուիմ հոն երթալու համար Գոթացիներու խուժադուժ ամբոխին մէջէն անցնիլ: Իմ երկար ճամբորդութիւններու մէջ Աստուած միշտ ազատած է զիս մեծ վտանգներէն. ես բանէ մ'ալ չեմ վախեր, վասն զի լիովին հաւատք ունիմ իր պաշտպանութեան վրայ:

Ոչ ոք համարձակեցաւ դիմադրել պատրիկուհւոյն կամքին, և Դեկոս ինքզինքը պատրաստական ցուցուց անոր ընկերանալու, խոստանալով նորէն վերադառնալու, որպէս զի իր ներկայութեամբ քաջալերէ թէ՛ ծերը և թէ՛ օրիորդը:

Երբ պատրիկուհին իր բարեկամներէն բաժնուելու վրայ էր, յանկարծ ծառայ մը վրայ հասնելով՝ իմացուց անոր թէ առարկաներով բռնաւորուած սայլ մը, որոնց ինչ ըլլալը չէր տեսնուեր՝ վերարկուով մը ծածկուած ըլլալուն պատճառաւ, մտած էր անդաստակը, և թէ Լատերանեան Տաճարին քահանաներէն մին կ'ուզէր խօսիլ Մեկանիային հետ:

Քիչ վերջը պատկառելի դէմքով ծերունի մը ներկայանալով պատրիկուհւոյն, ըսաւ անոր արագաբար.

— Բարեպաշտ տիկին, մեր Գերագոյն Հովուին կողմէն կու գամ քեզի իմացնելու՝ որ տանդ մէջ գաղտնի տեղ մը պահես Լատերանեան Տաճարին սրբազան և թանկագին սպասները: Գոթացիները եկած հասած են մեր դուռը. Ալարիկոս կանխաւ խմացուցեր է, որ թէ՛ եկեղեցիները, թէ՛ կուսաններու նուիրական ապաստանաւանները, ինչպէս նաև սինկղիտոսներու տուններն անբռնաբարելի պիտի մնան, բայց ինք կրնայ վստահիլ անոր խօսքին: Անոր խուժադուժ ամբոխին ընչասիրութիւնը արդէն ամէնուն յայտնի է. այդ սրբապիղծները մտքերնին դրած են որ եկեղեցիներուն մէջ ահագին գանձեր կան, ուստի կողոպուտի համար անտարակոյս աւելի հոն պիտի խուժեն՝ քան թէ սինկղիտոսներու տուններուն մէջ:

— Բայց ո՞ր պիտի ծածկեմ այդ սրբազան սպասները, միթէ արժանի՞ եմ ես գանոնք տանս մէջ պահելու:

— Քեզմէ աւելի արժանաւոր ուրիշ կին չկայ, պատասխանեց քահանան. քու տունդ՝ Աստուծոյ տունն է, վասն զի հոն կը բնակի սրբուհի մը: Դու սինկղիտոսի

մը որբեւարին ես, ուստի տանդ սիւնաւ զարդ գաւթին մէջ կախէ հանգուցեալ փեւ սայիդ տոհմական կնիքը, բարբարոսները զայն տեսնելով՝ ոտը չեն կոխեր հոն: Բայց ժամանակը կը թռչի, ասպատակողները վայրկենէ վայրկեան կու գան կը մօտենան, ուստի շուտ ըրէ՝ ընդունէ սրբազան սպասները: Մեկանիա ե բարեկամները փուլ թացին իջան անդաստակը, և քահանային ու ծառաներուն օգնութեամբ՝ սայլէն վար առին սրբազան սպասները, որպէս զի տանին տեղաւորեն զանոնք տանը ամէնէն ծածուկ սենեակներէն մէկուն մէջ գտնուող մեծ դարանի մը մէջ:

Քահանային մեկնելէն վերջը՝ պատրիկուհին վաղերիային յանձնեց որ իր բացակայութեան ատեն պահպանութիւն ընէ այդ սպասներուն, և յետոյ ինքն ալ մեկնեցաւ գնաց:

— Կ'ազաչեմ դարձի՛ր, Դեկոս, դարձի՛ր շուտով, որդեակ իմ, քու ներկայութիւնդ վաղերիան վախէն պիտի ազատէ, քսաւ կողոլիոս:

— Կը դառնամ, հայր, եթէ թողու զիս Ասելլա:

— Մի՛ մտածեր զիս, Դեկոս, վրայ բերաւ վաղերիա, և ինչ որ դէպ ի բարեարուհիդ ունեցած պարտականութիւնդ

կը թելադրէ քեզ՝ զայն ըրէ՛, և երեսի վրայ մի՛ թողուր զանկա իր յետին վայրկեաններուն մէջ:

Մեկանիա և պատրիկը հասնելով Ասելլային քով՝ հոգեվարքի մէջ գտան զանիկա, այնպէս որ Դեկոս չկրցաւ շուտով բաժնուիլ անկէ, թէ և սիրտը կը թեւադրէր իրեն շուտով վերադառնալ վաղեմիային քով:

Ասելլային հոգեվարքի մէջ գտնուած գիշերն Օգոստոսի 24 էր, Քրիստոսի 410 թուականին, աղետալի գիշեր մը Հռովմայ համար, յորում՝ ինչպէս կ'ըսէ Սուրբ Հերոնիմոս, « Այն քաղաքն որ բոլոր աշունհի մասնէն, պէտք էր նաև ինքն խարհս գրաւած էր, պէտք էր նաև ինքն ալ գրաւուիլ »: Արիոսեաններու մատնիչուալ թիւը բացաւ դռները թշնամոյն առջև. վայրագ բարբարոսներու խառնիճաղանձ ամբոխ մը՝ ծարաւի արեան, յափշտակուած թեան և ամէն տեսակ բռնաբարութիւններու, Սալարիայի դռնէն խուժեց մօտակայ փողոցներուն մէջ, որոնք Տակիրտոսի ժամանակէն Հռովմայ ամէնէն նեղ և աղտոտ ճամբաները կը համարուէին, ուր կը գրտնուէին մեծաւ մասամբ աղքատ ժողովրդեան բնակարանները: Դռնէն քիչ հեռու

կը տեսնուէին Սալուստիոսի շքեղ պարտէզները, զարգարուած այն ամէն գեղեցկութիւններով ինչ որ կրնայ ստեղծել արուեստը։ Անյազ ասպատակողները իսկոյն վազեցին յարձակեցան հոն, և ինչ որ կրնային հետեւնին տանիլ սկսան կողոպտել զանոնք, ջախջախեցին և ծայրատեցին արձանները, և սատանայական մոլեգնութեամբ մը գետինը տապալեցին և աւերեցին ձեռքերնուն տակ ամէն ընկածը, և յետոյ սկսան դեռ աւելի առաջ մղուիլ, բայց նեղ փողոցներով այն լարիւրինթոսի խեղճ տուններուն մէջ քիչ կամ ոչինչ բան գտնելով՝ կրակ տուին անոնց ամէնուն։

Այդ կողմի բնակիչները զարհուրած սկսան խռնովին փախչիլ աւերիչ խումբին առջեւէն, իրենց հետ տանելով ահաւոր սարսափը Հռովմայ կեդրոնին մէջ. և այն ժողովուրդը՝ որ կը պարծենար աշխարհիս իբրև ամէնէն կտրիճը՝ հիմայ անգէն և սարսափահար կը փախչէր անոնց առջեւէն, զորս զողացուցեր էր անցեալ դարերու մէջ. տխուր վիճակ մարդկային իրերու։ Դանդաղօրէն կը բարձրացուի և արագօրէն կը խոնարհուի. և չկայ աշխարհիս վրայ բան մը՝ որ իր գազաթնակէտը հասնելէն վերջը նորէն վար չիջնէ։

Գահավիժող հեղեղի մը պէս Գոթացի-

ները տարածուեցան բոլոր ճամբաներուն վրայ, և սկսան սպաննել ու կողոպտել. ամէնէն հոյակապ յիշատակարաններն և հրաշակերտ արձաններն անգամ՝ գերծջմացին բարբարոսներու կործանիչ հարուածէն։

Եկեղեցիները՝ որոնք առաջուց իբր անբռնաբարելի ապաստանարաններ յայտարարուած էին, մասամբ մը յարգուեցան, թէև անոնց մէջ ալ կը գտնուէր առատ հունձք արեան և բռնաբարութեանց, վասն զի հոն ապաւիններ էր խուռն բազմութիւն մը կիներու, տղաներու և սրբազան կուսաններու։ Դժբախտաբար այնպէս չեղաւ նաև սինկղիտոսներու տուններուն։ Գոթացիները մոլեգին ազադակներով յարձակեցան անոնց դէմ, և դռները կոտրելով՝ կատաղաբար խուժեցին անդաստակներուն վեր վազելով՝ ձեռքերնին վառած ջահերով՝ սկսան պրպտել սենեակները, թատրոն դարձնելով զանոնք սոսկալի բռնաբարութեանց, և բոլորովին արիւնլուայ և աւարներով բեռնաւորուած՝ նորէն ետ դարձան, որպէս զի առաջ տանին իրենց աւերիչ ընթացքը։

Ամէնէն աւելի վայրագ խումբի մը գլուխ կեցած էր երկայնամօրուս և զիսախոբ մարդ մը, որ շատ վարժ կ'երեւէր Հռով-

մայ ամէն ծակուծուկ տեղերուն, և կ'առաջնորդէր իր արքանեակներուն ամէնէն հարուստ պատրիկներու տունները, այս անիծեալը գոթացի չէր, իր զոհերուն լեզուն կը խօսէր, և անոնց հետ միասին մի և նոյն հայրենիքն ունէր. մատնիչ էր այն երկրին՝ ուր ինքն ծնած էր, և կը բերէր հոն աւերումը, և կոտորածին մէջ անոր դէմքը հրդեհներու բոցովը լուսաւորուելով՝ կը թուէր իբրև անկեալ հրեշտակը, չարութեան ոգին:

Օրը լուսնալու վրայ էր՝ երբ Մելանիայի սիւնազարդ գաւթին առջև կանգ առաւ երկայնամօրուս մարդուն խուժաղուժ ամբողջը, որ ամբողջ գիշերը զուարճացեր էր արիւնհեղութեամբ: Նոյն վայրկենին Դեկոսն ալ՝ որ Ասելայի տունէն կը դառնար՝ հոն կը հասնէր: Նշանուած երիտասարդը կարճ ճամբով մը կրցեր էր պրծիլ Գոթացիներու ձեռքէն, և հեւալով վազեր հասեր էր հոն, ուր տեսնելով յանկարծ բարբարոսները՝ որ կը կոտորէին իր սիրելւոյն բնական տան դուռը, խելքը գլխէն գնաց, և ձեռքը զէնք մը չունենալով՝ անոնց վրայ յարձակելու և կամ ինքզինքը պաշտպանելու, խոյացաւ թշնամիներուն մէջ, իբր թէ պիտի կարենար ցրուել գանոնք իր սպառնական ձայնովը:

— Թո՛ղ իյնայ հոռվմայեցի՛ն, գոչեց երկայնամօրուս մարդը, առանց գիտնալու թէ որո՛ն կը հրամայէր մահը:

Նոյն վայրկենին Դեկոս վիրաւից ինկաւ գետին, բայց իյնալէն առաջ թեւերը երկնցնելով դէպ ի Մելանիայի տունը՝ գոչեց.

— Մնաք բարով, երջանիկ երազներս. մնաս բարով, Վաղերիա՛:

Վաղերիայի անունը խուժաղուժ ամբողջի առաջնորդին ականջն հասնելով՝ շուտ մը ծռեցաւ նա վիրաւորեալին վրայ՝ անոր ու՛լ ըլլալը իմանալու համար. և ահա յանկարծ սոսկումի աղաղակ մ'ելաւ անոր շրթունքէն, տեսնելով հոն այն վեհանձն երիտասարդը՝ որ երբեմն իր կեանքը ազատեր էր:

Այդ աղաղակը աչքերը բանալ տուաւ նաև հոգեվարքի մէջ եղող երիտասարդին, որ ճանչնալով Գոթացին, ըսաւ անոր մարած ձայնով.

— Մարկեղոս, ես կը ներնմ քեզի... երանի թէ Վաղերիան ալ ներէ քեզ իր նշանածին սպանութիւնը:

Առջինէն դեռ աւելի սրտաճմլիկ աղաղակ մը հնչեց չորս կողմը. մոլորեալը յուսահատական շարժումով մը ձեռքերը գլխուն վրայ դրաւ. յետոյ սեւեռեալ նա-

յուածքով և շփոթած մտքով աճապարա-
կան փախուստ մը տալով՝ անհետացաւ
անկէ։ Զուր տեղ Գոթացիներէն մէկը անոր
ետեւէն վազեց, վասն զի անկարելի եղաւ
իրեն անոր հասնիլ։

Մարկեղոս կ'երթար Մելանիային տու-
նը՝ որպէս զի իր քոյրը խլէ պատրիկուհւ-
ւոյն քովէն, սակայն իր խառնիճաղանճ
ամբոխը բնաւ բան մը չէր գիտեր իր այս
ծրագրի մասին, բաց ի անկէ՝ որ իր ետե-
ւէն վազեր էր. ուստի Գոթացիները կար-
ծելով որ այդ տան մէջ ճոխ աւար կայ՝
սկսան դարձեալ կործանել դուռը։

Մինչդեռ Դեկոս վիրալից պառկած էր
սինազարդ գաւթին ներքեւ, նոյն պահուն
Վաղերիան ալ Միլոսին հետ միասին կե-
ցեր էր այն սենեակը, ուր պահուած էին
սրբազան սպասները։ Օրիորդը ստիպեր
էր կղոզիոսը և ծառաները՝ որ երթան հան-
գիստ պառկին, ապահովցնելով զանոնք
որ վախնալու բան չկար, քանի որ Մե-
լանիայի տունն իբրեւ անբռնաբարելի նկա-
տուած է. սակայն ինքը չկրնալով քնանալ՝
մինչև վերջը հսկողութիւն ըրաւ այն թան-
կագին սրբազան աւանդին՝ զոր իր պահ-
պանութեան յանձներ էր պատրիկուհին։

Այն աղետալի գիշերը՝ յաւիտենական
կ'երեւնար խեղճ օրիորդին. աւարառու-

ներու վայրագ զոռում գոչումները և զո-
հերուն հեծեծանքները իր ականջին հաս-
նելով՝ սարսափահար կ'ընէին զինքը։
Եւ թէպէտ ամառուան ամէնէն տաք ժա-
մանակն էր, սակայն նա իբր թէ ցուրտէն
կը դողար, և զուր տեղ կ'աղօթէր, վասն
զի հեռաւոր շառաչիւնէն կը ցրուէր իր
միտքը։ Արշալոյսը կը լուսաւորէր գիշե-
րային խոր խաւարը, և իր աղօտ մթնշաղ
լոյսերը կը թափանցէին սենեակին մէջ, ուր
գտնուող լապտերին լոյսը մարելու մօտ
էր։ Վաղերիա երկարատեւ նստած կենա-
լէն յոգնած՝ ոտքի ելաւ և թզուկին մօ-
տենալով՝ ըսաւ անոր.

— Քիչ ատենէն արեւը պիտի ծագի,
և ո՛վ գիտէ քանի քանի հոգիներ՝ որ երէկ
իրիկուն տեսան անոր մարը մտնելը՝ այս
առաւօտ պիտի չտեսնեն ծագիլը, և անոր
ճառագայթները պիտի լուսաւորեն աւե-
րակներու կոյտ մը։

Վաղերիա դէմքը ծածկեց և սաստիկ
տխրութեան մը մէջ ինկաւ. յետոյ սար-
սափէն վեր ցատքեց և բոլորովին դեղին
դարձած՝ գոչեց.

— Լսէ՛, Միլոս, կը կոտորեն դուռը։

— Աստուած իմ, ազատէ զմեզ, գո-
չեց թզուկը, ծունր դնելով խաչելութեան
մ'առջև։

Երթալով դեռ աւելի կը լսուէին հա-
րուածները և կը հնչէին Վաղերիայի սըր-
տին մէջ, որ առանց լքանելու՝ գնաց գոցեց
քովընտի սենեակին դուռը, որպէս զի թըն-
դիւնը չարթընցնէ իր հայրը: Եւ ահա երեք
ծառաներ սարսափահար դէմքով սենեակը
մտնելով՝ գոչեցին.

Գլխացիները կը յարձակին տան վրայ,
կորսուած ենք:

Վաղերիա վայրկեան մը ապշած, դող-
դոջուն և սարսափահար մնաց, բայց շու-
տով ինքն իրեն գալով՝ հրամայական ձայ-
նով մ'ըսաւ ծառաներուն.

— Պահուրտեցէ՛ք պատշգամին մէջ զըտ-
նուող արձաններուն հոեւը, և դու, Մի-
լոս, գնա բաց սիւնազարդ գաւթին դուռը,
այլ եւս պարապ է ամէն դիմադրութիւն:

Այս խօսքս արտասանելու առեն՝ Վա-
ղերիայի դէմքը կ'արտայայտէր լի հա-
ւատքով սրտի մը ազդուութիւնը. տոգոյն
էր և գեղանի, նայուածքը դէպ ի երկինք
դարձուց, յետոյ աչքերը պտըտցուց չորս
կողմը, և տեսնելով ինքզինքը միայնակ,
վասն զի ծառաները անոր խօսքին հնա-
զանդեր էին, պատէն վար առաւ խաչե-
լութիւն մը, և զայն ձեռքին մէջ սեղմե-
լով՝ կեցաւ դարանին առջև, որուն մէջ
կը գտնուէին սրբազան սպասները:

Այս միջոցին Միլոս ամբողջովին բա-
ցիր էր սիւնազարդ գաւթին դուռը, և ան-
դաստակին մէջ մոլեգնօրէն խուժող Գո-
թացիներէն մղուելով՝ ընկեր էր հոն շրան
սեմին վրայ:

Բարբարոսները կատաղաբար յարձակե-
ցան սանդուխներուն վրայ, և զոհ կամ
աւար ձեռք ձգելու համար սկսան պրպտել
ամայի սենեակները, բայց բան մ'ալ չկըր-
ցան գտնել, վասն զի Միլանիա բնաւ մեծ-
արժէք բան չունէր իր տանը մէջ, և ու-
րուն ամայութիւնը սաստիկ զարմանք
պատճառեց աւարառուններուն, որոնք քիչ
մ'ալ առաջ երթալով՝ հասան սրբա-
զան սպասներու սենեակը, բայց յան-
կարծ ապշած մնացին հոն շրան սեմին
վրայ:

Այդ սենեակին մէջ բնաւ կահկարասի
չկար. պատերը մթազոյն էին, յատակը
և ձեղունը նոյնպէս սեւկակ, և անկեան
մը մէջ կը գտնուէր ոսկէզօծ փայտէ մեծ
շարան մը, որուն առջև կանգուն կեցած
էր տոգոյն դէմքով սպիտակազգեստ կին
մը, ձեռքը դէպ ի առջև երկնցուցած և
խաչելութիւն մը բռնած, ինչպէս թէ ու-
զէր անով ինքզինքը պաշտպանել: Նորա-
ծագ արեւը ձեղունի ձեղրուածքի մը մէ-
ջէն անցնելով՝ կը ցլուանար այն սպի-

տակափայլ արարածին վրայ՝ բոլորելով
զանիկա լուսեղէն պսակով մը:

— Ուրուական մ'է, աղաղակեց հիւսիսային աւելորդապաշտ որդիներէն մին: Այդ աղաղակին վրայ, այն մարդիկը որ անայլալակ կը մնային թշնամույն առջև ու բանէ մը չէին վախնար, ետ քաշուեցան: Այդ աղաղակն իսկոյն բերնէ բերան անցնելով՝ անոնցմէ շատերը առանց բան մ'իսկ տեսնելու՝ գնացին իրենց ընկերներուն ետեւէն, որոնք յանկարծական զարհուրանքէ մը բռնուած՝ փախան հեռացան անկէ:

Մինչդեռ խաժամուժ ամբոխը Մեկանիայի տունէն մեկնելու վրայ էր, նոյն պահուն կը վերադառնար նաև այն Գութացին՝ որ պարապ տեղ Մարկեղոսին ետեւէն գնացեր էր, գիտնալով որ հոն էին իր ընկերները, վախցաւ որ ձախորդ դիպուած մը պատահած չըլլայ: Վայրկենի մը մէջ կտրեց անցաւ անդաստակը, և ամէն կողմ պրպտելէն վերջը՝ հասաւ այն սենեակը, ուր վաղերիա դեռ կեցեր կը սպասէր սրբազան սպասներուն առջև, զորս իր ներկայութեամբն ազատեր էր աւարառունքու ձեռքէն:

Նորեկը տեսնելով՝ խեղճ օրիորդը նորէն դողաց, բայց աներկիւղ մնաց իր տեղը:

— Մի՛ վախեր, սպիտակափայլ կոյս, քիչ ատենէն պիտի գայ եղբայրդ, և այս վայրկենէն ես պաշտպանել պիտի տամ այս տունը, որպէս զի չմօտենան անոր իմ զինակից ընկերներս, ըսաւ Գութացին քաղաքավար կերպով:

— Եղբայրս ձեզի՛ հետ է, գոչեց վաղերիա սոսկացած. յետոյ ցաւագին զայն ըսելով մ'աւելցուց. գնա՛ ըսէ անոր, որ ու հետ դժբախտաբար մի և նոյն մայրն ունեցած եմ, որ չգայ հոս, եթէ չ'ուզեր սոսկալի անէծք մը հանել տալ ծերունւոյ մը շրթունքէն...: Ես չեմ ուզեր իմ հայրենիքիս թշնամիներուն պաշտպանուլ թիւնը, բայց եթէ դու կ'ուզես քու զինակից ընկերներէդ աւելի գութ ցուցնել վրաս, այնպէս ըրէ որ հոս պահուած և հրաշքով ազատած այս սրբազան սպասները չիյնան պիղծերուն ձեռքը:

Վաղերիայի դէմքն այնպէս վսեմ երեւոյթ մ'առեր էր, որ Գութացին յարգանք մը զգաց դէպ ի այդ տկար կոյսը. և հլու հպատակ տղու մը պէս՝ իսկոյն հեռացաւ անկէ: Վաղերիա միայնակ մնալով՝ սաստիկ ցաւի մը մէջ ինկաւ, բայց յետոյ իր հայրը մտածելով՝ արիացաւ և անդաստակն իջաւ Միլոսը փնտռելու համար, որպէս զի այնպէս մ'ընէ՝ որ հաւատարիմ թողուկ Մար-

կեկոսի գալստեան սպասէ, և երբ անիկա հասնի՝ թոյլ չտայ անոր կղողիոս վարձրոնին ներկայանալու ասպատակողներու զգեստով:

Անդաստակն իջնելով՝ խեղճը նայուածքը չորս կողմը պտըտցուց, և դիպուածով իր աչքերը դարձան դէպ ի սիւնազարդ գաւիթը. և ահա ցաւագին աղաղակ մը հանեց տեսնելով հոն Միլոսը՝ որ ծնրադիր կու լար Դեկոսի դիակնացեալ մարմնոյն քով. յետոյ ջղաձգական դողէ մը բռնուելով, առանց արցունք մը թափելու, և առջեւը պառկած մեռելէն աւելի գուռնատած, շիտակ կեցաւ թեւերը առջեւը երկնցուցած. իր ցաւը սարսափ կ'ազդէր, և նոյն իսկ պիտի յուզէր խստասիրտ հոգիները. յետոյ ձեռքերը իրարու կցեց, և ծունկի վրայ գալով՝ գոչեց.

— Աստուած ամենակալ, զօրութիւն տուր ինծի քու գերագոյն կամքդ օրհնելու:

— Նորաբողոք թփիկը ընկաւ դարաւոր կաղնիին առջև, ըսաւ դողդոջուն ձայն մը, որ հեծկլտանքով կը կրկնէր Դեկոսին ուրիշ անգամ արտասանած սոյն խօսքերը. կղողիոսի ձայնն էր, որ քունէն արթննալով՝ պարապ տեղ փնտռեր էր իր աղջիկը, և չգտնելով զանիկա՝ անդաստակն իջեր էր, հոն ալ նայելու համար:

Արեւն իր շողշողուն ճառագայթներով կը լուսաւորէր Հոովմայ աւերակները: Գոթացիները յոգնած արեւնային շուայտութենէն՝ այլ եւս չէին փնտռեր աւար, և խառնիխուռն կը շրջէին ճամբաներուն մէջ: Անոնցմէ շատերը անցան Մեկանիայի տան առջեւէն՝ առանց իշխելու ներս մըտնել, վասն զի Մարկեղոսի բարեկամը հոն պահապաններ դրած էր. սակայն զարմանքով կանգ առին և սկսան նայիլ դէպ ի սիւնազարդ գաւիթը՝ ուր ձերուհի մը, օրիորդ մը և թզուկ մը ծնրադիր կ'աղօթէին արիւնլուայ դիակի մը քով:

ԳԼՈՒԽ Ի.

ՍՐԲԱԶԱՆ ՍՊԱՍՆԵՐԸ

Ասպատակութենէն երկու օր վերջը՝ Հռովմայ երեւոյթը շատ տխուր էր. ամէն տեղ կը տեսնուէին Գոթացիներուն ըրած աւերումները, որոնք քաղքին մէջ ասղին անդին ցրուած՝ ա՛յլ եւս բռնաբարութիւններ չէին ընել, այլ զինովցած՝ պատեւրազմական երգեր կ'երգէին, և ափեղջիկեղ կատակներ կ'ընէին փողոցներուն մէջ:

Այնչափ աւերումները տեսնելով՝ ծածուկ խղճի խայթ մը խոցեց Ալարիկոսի սիրտը, այնպէս որ ուզեց ամէն կերպով դարման տանիլ եղած չարիքին, բայց ա՛յլ եւս ժամանակն անցեր էր. ուստի զայրացած և մտածկոտ կը պտըտէր Կայսերաց պալատին սրահներուն մէջ: Իր փափագներուն զագաթնակէտը հասած՝ ինքզինքը տրտում կը զգար, և ըրած յաղթանակը՝ նուաաստ և ողորմելի կը թուէր իրեն, վասն զի յաղթեր էր անգէն մարդերու, և իր խուժաղուժ ամբոխը Հռովմայ սրբազան հողին վրայ արեան անջնջելի հետքեր միայն թողուցեր էին:

Ալարիկոս չորս կողմը հաւաքելով իր բանակին գլխաւորները՝ պատուիրեց անոնց՝ որ սանձ դնեն Գոթացիներու վայրագութեան, և սպառնացաւ խստիւ պատժել, ով որ համարձակի նորէն յափշտակութիւններ ընելու: Այսպիսի պատուէրներ տալէն վերջը՝ տեղեկութիւն հարցուց Մարկեղոսի մասին, սակայն ոչ որ կրցաւ որոշ բան մ'ըսել, բայց միայն զինուոր մը պատմեց անոր՝ թէ Հռովմայեցի երիտասարդը յանկարծակի մտային խելագարութենէ մը բռնուելով՝ աճապարական փախուստով մ'անհետացաւ. ասկէ զատ զինուորը տեղեկութիւն տուաւ Ալարիկոսին նաեւ Վաղերիայի և անոր պահպանած գանձի մասին:

Գոթացի զինուորին պատմութիւնը՝ իսկոյն մտածութիւն մ'արթնցուց Ալարիկոսի մտքին մէջ, նա իր չափազանց խուժամանկութեամբը մտածեց նորէն ետ դարձնել տալ սրբազան սպասները ուսկից որ բերուած էին, և միանգամայն ամէնուն ծանուցանել զանոնք պահպանող կուսանին անունը, որպէս զի ասով իրեն շահի քրիստոնեաներուն համակրութիւնը, և չափով մը իջեցնէ խուժաղուժ զօրքերուն վայրագութեան պատճառաւ անոնց զրգոռած ատելութիւնը:

առջնորդը, ներէ՛քեզ Աստուած այն զոհերը՝ որոնք ինկան քու յանցանքովդ, և թող հաշիւ չպահանջէ քեզմէ՝ երբ երեւնաս դու Սնոր արդարութեան ատենանին առջեւ:

Վայրկենական լուծիւն մը յաջորդեց այս խօսքերուն. հզօր աշխարհակալն՝ որուն առջեւ ամէնքը կը դողային, խոնարհաբար կեցեր էր կնոջ մը դիմացը՝ որուն լուրջ դէմքը յարգանք կ'ազդէր իր վրայ:

— Ո՞վ առաջնորդեց քեզ այս տունը, ուր աղօթք կը կատարուի հիմայ քու վայրենաբարոյ զօրքերուդ ձեռքով եղած զոհի մը համար, վրայ բերաւ Մեկանիա:

— Ես լսեցի որ հոս պահուած են քրիստոնէական եկեղեցւոյ մը սրբազան սպասները, պատասխանեց Ալարիկոս, ուստի հիմայ եկած եմ զանոնք իմ զօրքերուս յափշտակիչ ձեռքերէն ազատող կուսանին իմացնելու, որ այս իրիկուն՝ արեւը մտնելէն առաջ՝ անոնք նորէն պիտի փոխադրուին այն տեղը՝ ուսկից որ բերուած են հոս: Ես կը յուսայի որ օրիորդն ալ պիտի կարենար ընկերանալ անոնց փոխադրութեան, բայց խեղճը կը հեծէ հիմայ դիակնացեալ մարմնոյ մը ըով, ուստի չեմ համարձակիր այսպիսի զոհողութիւն մը խնդրելու անկէ:

— Զոհողութեան բան չկայ ճշմարիտ քրիստոնէի մը համար, երբ գործը մեր կրօնական պաշտաման պատուոյն համար ծառայելու վրայ է: Վաղերիա կը հնազանդի քու կամքիդ, ես իր կողմէն քեզի կը խոստանամ այդ բանը:

Այս խօսքերը արտասանելով՝ Մեկանիա կռնակը դարձուց Ալարիկոսին, և գնաց նորէն յուղարկաւորութեան սենեակը:

Գոթացի թագաւորն աչքով հետեւեցաւ այն անվեհեր կնոջ, որ առանց զարհուրելու իր ներկայութենէն՝ անխռով արիւնքեամբ պատասխան տուեր էր իրեն: Ալարիկոս միտքը դրած էր որ հոովմայեցի կիները զարդարուիլ միայն գիտեն և հասարակաց տեսարաններուն ներկայ ըլլալ. բայց Մեկանիան տեսնելով՝ բոլորովին կարծիքը փոխեց, և համոզուեցաւ որ հռոմուհիներու կուրծքին տակ ալ կրնար բարախիլ այրական սիրտ մը:

Մինչդեռ Ալարիկոս Մեկանիայի տունէն դուրս կ'ելլէր, պատրիկուհին պատմեց Վաղերիային անոր գալուստը:

— Այս իրիկուն արեւը մտնելէն առաջ, ըսաւ օրիորդն, Դեկոսի մարմինը պիտի հանգչի գերեզմանին մէջ, և ես այն ժամէն այլ եւս որբեւարին պիտի չըլլամ մարդու մը, և նշանածի զգեստներովս պիտի

երթամ երկնաւոր փեսայիս բնակարանը՝
զինքն օրհնելու համար:

Մեկանիս սեղմեց ցաւագնեալ կուսանին
ձեռքը, և հիացումով մը նայեցաւ այն
բարեպաշտուհւոյն վրայ, որու ցաւերը կը
մեղմացնէր հաւատքն և կը լեցնէր սիրտը
անկորուստ յոյսերով:

Երեք ժամ վերջը՝ լուռումունջ և ան-
շուք կերպով Ռարուս Բիլեպոյու¹ կոչուած
ղամբարանը կը տարուէին երկու մեռել-
ներ, որոնցմէ մէկն էր Ասելլա պատրի-
կուհւոյն մարմինը, իսկ միւսը Գեկոս Փուլ-
վիոս պատրիկինը: Երկու կիներ և ծեր մը
կ'ընկերէին յուղարկաւորութեան. և երբ
ննջեցեալները հանգչեցան իրարու բով
օրհնեալ երկրին վրայ, մնացած բարեկամ-
ները լալագին կ'ողջունէին զանոնք, զորս
շուտ թէ ուշ՝ պիտի տեսնէին երկինքը...

Արեւն իր մեռնող ճառագայթները կը
տարածէր հոովմէական յիշատակարաննե-
րու բարձր գագաթներուն վրայ: Անհամար
բազմութիւն մը խռնովին կը հետեւէր եր-
կայն թափորի մը՝ որ Աւետինէն ճամբայ
ելեր էր դէպ ի Փլաւեան ամփիթէատրո-
նը, անկից ալ հանդարտաքայլ ուղղուելու
համար Լատերանեան Տաճարը:

1. Սրբուհի Բերիանայի Եկեղեցւոյն մէջ կը տեսնուին
այս քրիստոնէական հին գերեզմանին մնացորդները:

Ամէնէն առաջ կ'երթային շուրջառաւոր
քահանաներ, յետոյ կու գար ծիրանիով
ծածկուած և ոսկեայ դրասանգներով զար-
դարուած սայլ մը՝ զոր կը քաշէին չորս
ճերմակ նժոյգներ, որուն վրայ բեռնաւո-
րուած էին սրբազան սպասները, այսինքն
են, ականակուռ սկիհներ, մազգմաներ,
ոսկիէ և արծաթէ աշտանակներ ու խա-
չեր: Սայլին մօտէն կը քալէին Վաղերիա
և Մեկանիս. օրիորդը տօնական զգեստ-
ներ հագած էր, հարսնիքի գնացող հարսի
մը պէս, և իր մագերը պսակուած էին
կարմրերփեան վարդերով: Վաղերիայէն
քիչ մը հեռու կու գար Ալարիկոս՝ զուլի
կեցած իր բանակին գլխաւորներուն. յե-
տոյ խմբովին կու գային նշանաւոր ան-
ծեր, հասարակ ժողովուրդը, կիներ,
ծեր, հասարակ ժողովուրդը, արիո-
ծերեր, տղաք, քրիստոնեաներ, արիո-
սեաններ և հեթանոսներ. շատերը ջեր-
մեռանդութենէ մղուած, շատերն ալ պարզ
հետաքրքրութեան համար և կամ Ալարի-
կոսին ուզելովը:

Լատերանեան Տաճարին առջեւը հաս-
նելով՝ կանգ առաւ թափօրը, և քահանա-
ները սայլէն վար առին սրբազան սպաս-
ները, և նորէն թափօրով մտուցին զանոնք
եկեղեցի:

Լատերանեան Տաճարը՝ որ կառուցուած

է մինչև Տուսկուլեան լեռներն և Ալբա-
նեան բլուրները տարածուող զաշտավայ-
րին վրայ՝ իր դիրքին¹ գեղեցկութեան հետ
կը միացնէր նաև զարդագործութեանց շքե-
ղութիւնը. և իրաւամբ կը կոչուէր Ոսկե-
դէն Տաճար² անունով, Կոստանդիանոսի³
կանգնել տուած տաճարներուն մէջ ամէ-
նէն աւելի ճոխն ըլլալուն պատճառաւ:

Ճամբան Վաղերիա բան մը տեսած չէր,
միտքը բոլորովին առ Աստուած դարձու-
ցած՝ եռանդազին աղօթքեր էր. բայց Տա-
ճարը մտնելէն առաջ նայուածքը չորս
կողմը դարձնելով՝ զարմացումով մը դիտեց
հրապարակին մէջ խռնուած բազմութիւնը.
յետոյ աչքերը սեւեռեց Լատինի լեռնե-
րուն վրայ, որոնք այդ արեւը մտնելու
պահուն կապարագոյն կը փայլէին բաց-
կապոյտ հորիզոնին վրայ՝ ոսկեգոյն ցո-
լացումներով սրսկուած. այդ մեկամաղձիկ
և հանդիսաւոր ժամը դեռ աւելի տխրեցուց

1. Այս տաճարը շինուած է այն տեղը, ուր երբեմն
կանգնած էր Պլատինոս Լատերանոսի տունը, որ Նե-
րոնի բռնակալութեան դէմ դաւաճանողներէն ըլլալով՝
սպաննուեցաւ:

2. Aurea Basilica.

3. Կոստանդիանոսի կանգնել տուած Տաճարներն եւ-
րեք են, այսինքն Վատիկանեան, Ոստեան և Լատերա-
նեան Տաճարները:

լքեալ օրիորդին սիրտը, և հեծեծելով մտա-
ծեց որ յուսացեր էր երթալ Դեկոսին հետ
այդ լեռներուն վրայ. իսկ հիմայ իր նշա-
նածը կը հանգչէր հողին տակ:

Թափօրը եկեղեցի մտաւ, և այդ վայր-
կեանին խմբեգրիչները սկսան երգել գո-
վասանաց երգ մը, որուն պատասխանեց
ժողովուրդը: Վաղերիա ծունը դրած էր
աւագ խորանի սիւնազարդ պատշգամին
առջև, և գլուխը գետին խոնարհեցուցած
կու լար ու կ'աղօթէր: Յանկարծ տեսիլ
մը ներկայացաւ իր աչքին. այնպէս երեւ-
ցաւ իրեն՝ թէ կը տեսնէր Դեկոսը եր-
կնային դասուց մէջ՝ սպիտակ պատմունճան
մը հագած, որ կը ժպտէր իրեն՝ ըսելով
հրեշտակային ձայնով. «Երկրիս վրայ վաղ-
անցիկ է ուրախութիւնը և ցաւը կար-
ճառօտ. երկինքը յաւիտենական և ան-
պատմելի են ցնծութիւնք »:

Վաղերիայէն քիչ մ'անդին սիւնի մ'ե-
տե ծածկուած կեցեր էր կապարագոյն
դէմքով մարդ մը, և մոլորեալ աչքերը կը
սեւեռէր տխուր կուսանին վրայ, երբեմն
երբեմն շարժում մ'ընելով՝ իրը թէ ուզէր
յարձակիլ անոր վրայ. բայց ինքզինքը
բռնեց և սկսաւ զոդդալ. իրեն այնպէս
կը թուէր որ Դեկոսի սպառնալից ըս-
տուերը զինքը կը հալածէ: Չկարենալով

դիմադրել սաստիկ յուզումին, Մարկեղոս շտապով դուրս ելաւ եկեղեցիէն և զնաց խառնուեցաւ հեթանոսներու և արիւնոսներու բազմութեան հետ, որոնք զուրսը կեցեր էին:

Սրբազան երզը վերջանալով՝ քրիստոնեաները դուրս ելան եկեղեցիէն. վաղերիա, Մեկանիա և Կղողիոս ալ դարձան տուններնին, ճամբան, իրենց վրայ գրաւելով այն ամէնուն ուշադրութիւնը, որոնք կը դիտէին այդ շնորհալի և բարեպաշտ օրիորդը՝ որ ազատեի էր սրբազան սպասաները:

Վաղերիա գուարժ էր, դէմքին վրայ
բնաւ ցաւի նշան չէր նշմարուեր, և գրեթէ
յափշտակուած՝ հազիւ ոտքը գետինը կը
կոխէր, և կարծես թէ մօտ էր դէպ ի
կինք թռչելու։ Մեկնախայի տան սինա-
զարդ գաւթէն անցնելու ատեն՝ իր աչքերը
կանգ առին Դիկոսի վէրքերէն կաթկթած
արեան հեռքերուն վրայ. և հաճ իսկոյն
վազեց անդաստակը, և աւազանի մը ջրոյն
մէջ ասուի կտոր մը թրջելով՝ անով մա-
քեց արեան հեռքերը։ Այսպիսի ցաւագին
գործողութիւն մը կատարելու պահուն՝ իր
ձեռքերը չդողացին, և աչքերը արցունք
չթափեցին. նա այլ եւս ինքզինքը պան-
դուխտ մը համարելով երկրիս վրայ, կը

համակամէր ամէն վիշտերու, և լատերա-
նեան Տաճարին մէջ ունեցած տեսիլը յի-
շելով՝ կը կրկնէր եռանդով. «Երկրիս վրայ
վաղանցիկ է ուրախութիւնն և կարճաժոտ
ցաւը, և երկինքը յաւիտենական և ան-
պատմելի են ցնծութիւնք...» :

ԿԵՐԶԱԲԱՆ

Հինգ տարի անցեր էր Հռովմայ ասպա-
տակութենէն, և երկար ժամանակէ ի վեր
Յաւիտենական-Գաղղին թշնամին այլ եւս
կեանք ունեցողներուն թիւին մէջ չէր
գտնուեր. աստուածային արդարութիւնը
հասաւ անոր վրայ, և իր ծաղիկ հասա-
կին, իր փառասիրական ծրագիրներուն և
իւր աղմկալից յաղթանակներուն մէջ՝ հո-
գին փչեց նա կարճատև հիւանդութենէ մը
վերջը Գողէնցայի քովերը: Անոր ուզածը
կատարուեցաւ, մարդերու ոտքը պէտք
չէր կոխկուտել այն հողը՝ ուր որ պիտի
հանգչէր անոր ղեկնացեալ մարմինը: Քո-
ղէնցայի մօտէն փրփրալից կը վազէ Բի-
սիյենտոն գետը. Ալարիկոսի մարդիկը
ցամբեցնելով անոր ջուրը, մէջը փոս մը
փորեցին՝ և հոն թաղեցին անոր մարմինը

21

և մաս մ'ալ իր գանձերէն. յետոյ րէն
գետը վազցնել տուին, և փոսը փակող
բոլոր գերիները սպաննեցին, որպէս
մարդ չգիտնայ Գոթացի թագաւորին թա-
ղուած տեղը: Շատ դարեր անցան, և այդ
գերեզմանը դեռ անծանօթ մնացած է. և
նկարչական հովիտ մ'ակօսող այն գետին
ափունքին վրայ հանգչող ճամբորդը կը
դիտէ անոր ականակիտ ջուրերը, որոնք
արծաթագոյն կը փայլին արեւուն ճառա-
գայթններէն, և կ'երազէ տեսնել գետին
խորը Ալարիկոսին գանձերը:

Գոթացիները իրենց թագաւորին մա-
հուռնէն վերջը՝ անոր յաջորդ ընտրեցին
Աթաուլփը¹. որ Ալարիկոսին կիսկատար
թողուցած գործառնութիւնները դարձեալ
նորոգեց Հռաւենյայի արքունիքին հետ, և
ստիպուեցաւ դաշնադրութիւն ընել Ռո-
միոսին հետ, և խոստացաւ անոր՝ միաբան
պատերազմիլ Գաղղիոյ և Սպանիոյ մէջ,
որուն փոխարէն կայսրն ալ Գոթացիներ-
ուն տուաւ Ակուետանիան և Նարբոնիան,
ուր կարենան հաստատուիլ:

Ալարիկոսի մահուան լուրն երբ Հռովմ
հասաւ, կղողիտս վարրոն հոգեվարքի մէջ
կը գտնուէր, և հոգին աւանդեց վաղե-

մատը կռթնցուց մարմարեայ սալա-
նտակին:

Այն վայրկենին երկու մարդիկ մտան
եկեղեցւոյն միջնաթեւը. մին Մելանիայի
մէկ ծեր ծառան էր, իսկ միւսը Միլոս: Ա-
սոնց ոտքի քայլերուն աղմուկը լսելով՝
ծնրադիր մարդն ոտքի ելաւ և ծեր ծա-
ռային ուղղուելով՝ ըսաւ անոր.

— Եթէ ներելի է ինծի, կը փափագէի
խօսիլ վաղերիս սրբազան կուսանին հետ:

— Թէ՛ վաղերիս կուսանը և թէ՛ բա-
րեպաշտ որբեւարի Մելանիան, պատաս-
խանեց ծառան, ամենայն սիրով կ'ընդու-
նին հոս եկող ուխտաւորները. սպասէ՛ և
երբ երգը վերջանայ՝ ես կ'իմացնեմ սրբ-
բազան կուսանին քու ներկայութիւնդ:

Երբ հեռացաւ, և քիչ վերջը նորէն
դառնալով՝ նշան ըրաւ անծանօթին որ իր
ետեւէն գայ, և տարաւ անցուց գանիկա
դռնէ մը՝ որ եկեղեցիէն կը հանէր երկայ-
նաձև նրբաշաւղի մը մէջ, որու պատերը
գորշագոյն էին և սալայատակն Նեղոսի
կուճին մանր աղիւններով շինուած էր.
յետոյ բացաւ դռնակ մը, և գանիկա մի-
այնակ թողուց սենեակի մը մէջ, որ ջրը-
ջապատուած էր եղեւնափայտէ նստարա-
նով մը: Պատերէն մէկուն վրայ կախուած
էր խաչելութիւն մը, և այս սրբազան

1. Աթաուլփ՝ Ալարիկոսի բեռայրն էր:

պատկերին ճիշդ դիմացը կը գտնուէր անա-
գապղնձէ տախտակամածներով դուռ մը:

Ուխտաւորը նստաւ անկիւն մը, և մար-
մինը դէպ ի առջև ծռելով՝ կռթնեցաւ իր
գաւազանին՝ աչքերը սեւեռելով գոց դրան
վրայ. կարծես թէ կը վախնար անոր բա-
ցուիլը տեսնելէն, վասն զի տժգոյն և խառ-
նափնդոր դէմք մ'առեր էր, և իր կուրծքը
հեւալով կ'ելլէր ու կ'իջնէր: Քիչ մ'ա-
տենէն լսուեցաւ դրան ծխնինքրուն շա-
ռաչիւնը, և Վաղերիան ներկայացաւ սե-
մին վրայ:

Կողողիտս Վարրոնի դուստրը խիստ գե-
ղեցիկ դարձեր էր, իր դէմքը հակապատ-
կերը կը կազմէր վրան առած ճեփ-ճերմակ
քողերուն, և երկնային անդորրութիւն մը
կը տեսնուէր անոր վրայ. անոյշ ժպիտով
մը ողջունեց ուխտաւորը՝ որ բոլորո-
ւմ վին դողդոջուն ֆնացեր էր իր տեղը, և
քաղցր ձայնով մ'ըսաւ անոր.

— Մօտ եկո՛ւր, վասն զի վանական
կանոններս կ'արգելուն ինձ այս դռնէն
անդին անցնելու, և ըսէ՛ ինծի թէ ի՞նչ
կ'ուզես խեղճ կնոջմէ մը՝ որ երկար տա-
րիներէ ի վեր աշխարհէս անջատուած
կ'ապրի:

Այդ անուշիկ ձայնը լսելուն պէս՝ ուխ-
տաւորն առաջ մղուեցաւ. յետոյ խոյա-

նալով դէպ ի սրբազան կուսանը, գետին
ինկաւ ծնրադիր՝ գոչելով.

— Ուրիշ բան չեմ խնդրեր բայց միայն
քու ներողութիւնդ, ո՛վ Վաղերիա:

Վաղերիա թեւերը դէպ ի երկինք բար-
ձրացուց, ըսելով անպատմելի ուրախու-
թեամբ.

— Եղբայրդ իմ...:

— Աղէ՛, ներէ հայրենիքի մատնիչին,
Դեկոս փուլվիտսը սպաննողին, աւելցուց
Մարկեղոս արտասուալից:

Վաղերիա չէր գիտեր որ իր նշանածին
մահն ալ իր եղբօրը խիղճին վրայ կը ծան-
րանար. սոսկացած՝ յանկարծ ետ քաշուե-
ցաւ. բայց յաղթելով վայրկենական սոս-
կումին, ձեռքը դրաւ իր առջև ծնրադիր
կեցող ապաշխարողի գլխուն վրայ՝ ըսելով.

— Եղբայր, ես կը ներեմ քեզի:

— Շնորհակալ եմ քեզ, քուրիկ, ըսաւ
Մարկեղոս, ուրախալից դէմքով գետնէն
վեր ելլելով:

Չափազանց սրտաճմլիկ էր այդ երկու
դժբախտներուն խօսակցութիւնը, որոնք
մեղանչեր ու կրեր էին աշխարհիս մէջ,
և հեռու իրենց հայրենիքէն՝ այնչափ տա-
րիներ վերջը նորէն զիրար կը տեսնէին
մենաւոր վանքի մը շրջապատին մէջ:

Մարկեղոս՝ Կողողիտին ցաւալի պատ-

մութիւնը լսելէն վերջը՝ պատմեց թէ ինչպէս Ալարիկոսի մահուընէն յետոյ թողուցեր էր Գոթացիները և զղջացեր իր մեղքերուն վրայ, և միշտ հալածուած Դեկոսի ստուերէն՝ զօր խիղճի խայթը կը ներկայացնէր իր երեւակայութեան առջև, իր հարստութիւնները աղքատներուն բաշխելով՝ մեկններ էր դէպ ի երուսաղէմ, որպէս զի հոն Վաղերիա ներէ իրեն Դեկոս փուլ-վիոսին մահը:

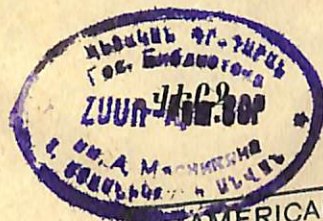
Ուխտաւորին պատմութիւնը աւարտելէն վերջ, Վաղերիա իր ուրախութեանը մասնակից ըրաւ նաև Մելանիան, որ Մարկեղոսի աղաչեց ընդունել իրենց մենաստանին ճամբորդներուն ըրած սովորական հիւրասիրութիւնը:

Մարկեղոս շատ օրեր մնաց Չիթենեաց լերան հովիտը, և յետոյ մեկնեցաւ անկէ՝ որպէս զի երթալով իրենց մենաստանէն իր մեղքերը:

Վաղերիա չհամարձակեցաւ ետ կեցնել զանիկա իր դիտաւորութենէն. բարեպաշտ կուսանն ինքզինքը բոլորովին անշատեր էր ո՛ր և է երկրաւոր բազմանքէ, և կ'ուրախանար մտածելով որ երկնաւոր արքայութեան հրճուանքներուն մէջ նորէն պիտի տեսնէր իր սիրելիները, և այլ եւս անբաժան պիտի մնար իր եղբորմէն:

Միլոս՝ որ միշտ հաւատարմութեամբ հետեւած էր իր տիրուհոյն, անոր առաջինութիւնը չունեցաւ, և սաստիկ լացաւ երբ Մարկեղոս իրենցմէ բաժնուելով գնաց Բեթղեհէմ, որպէս զի հոն բնակող Հերոնիմոսէն արձակուամբ ընդունի իր մեղքերուն...:

Շատ տարիներ վերջը՝ Մեռեալ Ծովու անապատէն անցնելով Երուսաղէմ գնացող ուխտաւորները կը պատմէին ապաշխարողի մը խստակրօն կեանքի մասին, որ կ'ապրէր անպտուղ արմաւենիի մը ստորոտը զտնուող խրճիթի մը մէջ՝ կոշտ զրատ մը հագած. սա ինքն էր Դեկոսի սպաննողը, հայրենիքի մատնիչը, որ այդ տխուր տեղոյն առանձնութեան մէջ կը քաւէր իր մեղքերը:

	Էջ
Գլուխ Ա. Սարգիս	7
» Բ. Վաղերիա	19
» Գ. Խղղուածը	36
» Դ. Վաղերիա և Մարկեղոս	55
» Ե. Աներեւութացումը	70
» Զ. Մեկնումը	83
» Է. Մեկնում	96
» Ը. Կղեմենտիա Պետրոսիա	112
» Թ. Հանդիպումը	128
» Ժ. Հոգի	147
» ԺԱ. Պամմաքիոսի Եկեղեցին	165
» ԺԲ. Կղեմենտիա Պետրոսիայի մասը	179
» ԺԳ. Գոթացին	197
» ԺԴ. Գոթացին	213
» ԺԵ. Վերադարձը	231
» ԺԶ. Գոթացիներուն բանակը	247
» ԺԷ. Ամբաստանութիւն	262
» ԺԸ. Կղղիոս Վարդան	278
» ԺԹ. Սուրբ Հերոնիմոսի մեկնումը	288
» ԺԺ. Ասպատակողները	310
» ԺԳ. Սրբազան սպասները	321
Վերջաբան	

